

V. KÁROLY

GUNST PÉTER

V. KÁROLY

ÉLETEK ÉS KOROK

SZERKESZTI: H. BALÁZS ÉVA

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

GUNST PÉTER

8850520741
V. KÁROLY

**MTA
KIK**

AKADÉMIAI KIADÓ

BUDAPEST 1976

500238

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Összkiadás: ISBN 963 05 0897 4

A kötet száma: ISBN 963 05 0899 0

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1976,

Gunst Péter

Printed in Hungary

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Könyvtár 10610/1976 sz.

A XV. század második fele, a XVI. század eleje Nyugat-Európában a feudalizmus bomlásának, a kapitalizmus kibontakozásának első nagy, lázas korszaka. Az anyagi javak termelésének technikájában, a mezőgazdaságban, de különösen az iparban jelentős fejlődés mutatkozott. A bányászatban, a kohászatban, a fémművességben, a textil- és fegyvergyártásban s az ipar egyéb ágai-
ban is meggyorsult az új technológiák elterjedése. A munkamegosztás tovább szélesedett, a városok jelentősége fokozódott szerte Nyugat-Európában. Hagyományos szerepük, a kereskedelmi tevékenység mindinkább kibontakozott. A

távolsági kereskedelem már nemcsak a legelőkelőbbek, leggazdagabbak igényeit elégítette ki a mesés Kelet fűszereivel, drágaköveivel, szöveteivel és selymeivel, hanem a szélesebb rétegek mindennapi fogyasztását is szolgálta. Ugyanakkor megnőtt a városok szerepe az egyes helyi körzetek árucseréjében, sőt az ipari termelésben is. A hagyományos kereskedelmi gócpontok mellett kezdtek kialakulni a modern ipari városok magvai is. A megnövekedett, kiszélesedett kereskedelem pedig már létrehozta a fejlődéshez szükséges új gazdasági formákat, a gyorsan nemzetközivé vált bankrendszert. A munkamegosztás fejlődése, az ipari és a kereskedelmi élet gyors kibontakozása megnövelte a városi polgárságnak nem csupán gazdasági erejét,

vagyonát, de társadalmi súlyát is. A feudális társadalom hagyományos rendjét lassan kezdte szétfeszíteni az új osztály, a városi polgárság.

Megnövelte lehetőségeit a világkereskedelem kiszélesedése, a XV. század felfedezései nyomán kialakuló kereskedelem az új területekkel, előbb Afrika partmenti népeivel, majd később Indiával, Kínával és az amerikai földrésszel is. A hajózás technikájának tökéletesedése tette lehetővé, hogy először a hagyományos szárazföldi karavánok mellett, majd lassanként azok helyett a hajókaravánok bonyolítsák le a távolsági kereskedelem szállítási terhét. Új kereskedelmi útvonalak jöttek így létre, kezdetben mindenütt a partok mentén, a XV. század végétől pedig a kontinensek között is.

S ahogyan a kereskedelem súlypontja áttolódott ezekre az új útvonalakra, nem elsősorban a régi útvonalak megszűnte, hanem jelentőségük csökkenése révén, oly mértékben tolódtak el a XVI. század első felétől a kereskedelem gócpontjai is új körzetekbe, hogy ott felgyorsítsák a fejlődést, s ezáltal a gazdasági erőviszonyok *új rendszerét* hozzák majd létre.

Részben már a kereskedelmi útvonalak eltolódásából, részben azonban még a megnövekedett termelés, a gazdasági növekedéshez szükséges nemesfémek termelésébe, de főleg kereskedelmébe történő bekapcsolódás révén indultak gyors fejlődésnek még a XV század első felében a délnémet városok, Nürnberg, Augsburg, míg Észak-Itália hagyományos keres-

kedelmi gócai, Velence, Milánó, Firenze, Genova már lassanként túljutottak gazdasági virágzásuk és hatalmuk deklarációján. Ugyanakkor Németalföldön, Franciaországban, Angliában is új kereskedelmi és ipari gócpontok indultak gyors fejlődésnek. A gazdag kereskedő polgárság testületi vezetésének hanyatlását jelzi, hogy a leggazdagabb észak-itáliai városokban immár nemcsak gazdasági, hanem kizárólagos politikai hatalomhoz jutnak volt kereskedő dinasztiák (pl. a Mediciek Firenzében), míg Észak-Németország gazdag Hanza-városai mellett a virágzó kereskedelmi csomópontok új hálózata jön létre Dél-Németországban is. A fémbányászatba és a kereskedelembe bekapcsolódott gazdag patríciuscsaládok, köztük elsősorban a

Fuggerek ekkor jutnak nemcsak gazdasági, hanem világpolitikai szerephez is. A feudális társadalom vezető rétegei, s a leghatalmasabbak, az uralkodók nem nélkülözhatték ebben a korszakban sem a háborúhoz, és különösen hatalmuk új talpkövéhez, az állandó zsoldos hadseregek fenntartásához szükséges legfőbb kelléket, a pénzt. Ezt pedig már elsősorban a gazdag bankárok bocsátják a rendelkezésükre — busás haszonért.

A gazdasági élet fejlődése, az ipar, a kereskedelem, a mezőgazdaság gyors fejlődése, de különösen a kereskedelmi útvonalak kiszélesedése, a hajózás biztonságosabbá válásához szükséges új eszközök használatbavétele nyomán átalakulóban volt a hagyományos világkép is. A természettudományok meggyor-

suló fejlődése kezdte átalakítani az emberről és a világról évszázadokon át konzerválódott képet. Különösen nagy jelentősége volt a tudományok és a művészetek, az egész emberi kultúra fejlődése szempontjából a könyvnyomtatás feltalálásának, amely az emberiség közös kincsét, a tudást és a művészetet olyan rétegek körébe is eljuttatta, amelyek korábban nem élvezhették azt. A kibontakozó új világ új ideológiát, a reneszánsz felfogást, a humanizmust juttatta diadalra, amely eszményképpéül az antik harmóniát és a klasszikus görög-római ókor formavilágát tekintette, azt vette alapul, majd fejlesztette tovább. Az antik művészet ekkor nyerte el méltó helyét az európai kultúrában. A görög-római képzőművészet, festészet, szobrászat, építő-

művészet, irodalom, a filozófia és a történetírás a humanizmus terjedésével nyert ismét polgárjogot, először csak az európai kultúra legnagyobb centrumaiban, majd lassan a periférián is. A klasszikus görög és latin szövegek másolása, elemzése nyomán új tudományág született, a klasszika-filológia. Az egyház makacs ellenállását leküzdve, gyorsan fejlődtek a természettudományok: a matematika, a csillagászat, a botanika és az orvostudomány.

A világkép átalakulása válságba sodorta az egyházi életet, s az egyház szervezetét is. Az új életfelfogás, amely az embert állította középpontba s figyelmét már nem a túlvilági, hanem az e világi életnek szentelte, nem kímélte az egyházat sem. Nemcsak annyiban, hogy

az emberek középkori vallásossága vesztett erejéből, s új formákat keresett. Átalakult az egyház, különösen a főpapság vallásossága is. A mély hit helyét a világi örömök keresése, az élet jelenségei iránti fogékonyság megnövekedése foglalta el. Igaz, a középkor korábbi századaiban sem volt szokatlan jelenség, hogy egyháznagyok politizáltak, országokat kormányoztak, hiszen maga az egyház is hatalmi-politikai szervezet volt, amelynek hivatása végső soron a fennálló rend védelme. Ilyen nyersen, a maga valóságában azonban még sohasem látszott a szakadék a nép vallásos érzülete és az egyháznagyok hatalmi küzdelmei, világi törekvései között. Maguk a pápák is többet törődtek a világi örömmel, a maguk és az egyházi állam politikai

szerepének fokozásával, de leginkább családjuk hatalmának növelésével, mint az ige hirdetésével.

Az ellenállás természetesen nem maradt el. Egy ideig csak az eretnekség hagyományos formáiban vagy a huszita tanok egyikének, másikának felújításában. A XV—XVI. század fordulóján azután megsokasodtak az aggasztó jelek; Savonarola kísérlete Firenzében, s más észak-itáliei mozgolódások ugyan még nem jelentettek igazán veszélyt a pápaságra, az egyház fennálló rendjére, mert nem álltak mögöttük szélesebb társadalmi rétegek vagy fontosabb politikai tényezők. Amikor viszont az igazi veszély, a legújabb „eretnekség”, a reformáció jelentkezett, elsősorban Luther tanításában, majd részben általa inspirálva,

részben tőle függetlenül máshol is, sem az egyház, sem a császárság nem ismerte fel a veszélyt a maga teljes valóságában.

Holott a reformáció már nem csupán az egyházi visszaélések megszüntetését, az igazi, bibliai kereszténység visszaállítását, egyszóval a vallási élet megújítását szorgalmazta. Mögötte sokkal mélyrehatóbb társadalmi törekvések sorakoztak fel, ha az első reformátorok nem is voltak ennek tudatában.

A feudalizmussal szakítani kívánó társadalmi osztályok és rétegek ideológiai törekvései elsőnek az egyházzal, a feudális társadalmi rend ideológiai védelmezőjével ütköztek össze vallási kérdésekben. Ez volt az igazi lényege ennek a mozgalomnak; s éppen a mögötte felsorako-

zott társadalmi osztályok és rétegek sokfélesége magyarázza a reformáció egyes irányzatai közötti, olykor igen lényeges különbségeket. Nem csupán a polgárság, s annak számos rétege a leggazdagabb patríciusoktól az egyszerű céhes iparosságig vagy a városokban kialakult munkásság egyes rétegei, a gazdagabb és szegényebb parasztság található meg ebben a mozgalomban, de az egyházi birtokok kisajátítására, az egyházi vagyon szekularizálására törekvő nemesek, sőt egyes uralkodók is, akik így gondoltak segíthetni állandó pénzzavaraikon. A dolgok jellemzésére mi sem alkalmasabb, mint éppen az a tény, hogy a német parasztok felkelése 1525 körül ugyanúgy a reformáció érvei között találta meg a maga radikális

ideológiáját (Münzer Tamás), mint az azt leverő fejedelmi abszolútizmus (Luther Márton). S különösen veszélyes élt adott az egésznek az a körülmény, hogy Németországban a központi hatalommal szemben fellépő territoriális fejedelmi abszolútizmus is kitűnő lehetőséget vélt nyerni a reformációban a császári hatalom s a pápaság, általában az egyházi oligarchia ellen, elsősorban annak lutheri formájában. Így vált a XVI. század első felében a reformáció Európa közepén a legfontosabb társadalmi és politikai kérdéssé, mely magába olvasztotta szinte az összes korábbi társadalmi, politikai és dinasztikus ellentéteket.

Ami ez utóbbit illeti, a XV. század második felében, s még inkább a XVI.

század elején a hagyományos formákban már több szempontból új tartalom mutatkozott. A középkor korábbi századaiban országok, nemzetek külpolitikájáról nem lehet beszélni, csupán az uralkodóházak, a királyi, hercegi dinasztiák közötti hatalmi harcokról. Még olyan nagyméretű vállalkozások, mint amilyen a német császárok küzdelmei a pápasággal vagy a német keleti kolonizáció sem tekinthetők nemzeti törekvéseknek, csupán egyes dinasztiák parciális érdekküzdelseinek. A történeti források beszélnek ugyan „nációkról”, nemzetekről, de e kifejezés akkor egészen mást jelentett mint ma. Az egyes „országok” sem jelentették azt, amit mi ma értünk e fogalom alatt. A mi mai országfogalmunkat erősen befolyásolta a modern

kapitalista nemzetek kialakulásán kívül az a körülmény is, hogy Magyarországon a feudális társadalmi rend sohasem fejleszthette ki a vazallusi függés olyan rendszerét, mint Nyugat-Európában. A francia királyok uralma például a mai Franciaországnak csak a kisebbik felére terjedt ki, s az is egyes vazallus grófságok, hercegségek laza konglomerátuma volt, a királyi ház közvetlen birtokain kívül minden más terület nemcsak laza, de állandóan változó jellegű kapcsolatban is volt a királlyal. Némileg más formában, de ugyanez jellemzi Németországot, ahol a feudális függés egészen sajátos rendszere alakult ki. Itáliában vagy a mai Délkelet-Franciaországban a német birodalom vazallus hercegségei, grófságai álltak egymással örökös harc-

ban. A hűbéri rendszer speciális vonásai közé tartozott, hogy egy ország uralkodója például egy másik országban mint egy terület grófja vagy hercege egy másik uralkodó vazallusa lehetett. Ez volt például a helyzet a francia és az angol királyok között évszázadokon át. Ilyen viszonyok között mindaz, amit mi mint Franciaország, Németország vagy Anglia politikai törekvéseiről tudunk a középkorban, inkább az uralkodóházak hatalmi törekvése volt, s elsősorban dinasztikus formában jelentkezett.

Lassanként azonban megkezdődött a modern nemzeti államok kialakulása — egyelőre még a dinasztikus küzdelmek formájában. A XV. század folyamán e dinasztikus küzdelmek kezdtek új tartalommal telítődni. Az egyes központok

között megélénkültek a gazdasági és kulturális kapcsolatok, a sorsközösség érzete, új osztályok, elsősorban a polgárság megjelenése, megerősödése, s ennek nyomán politikai súlyának megnövekedése Nyugat-Európában lehetővé tette az egyes dinasztiák számára, hogy a feudális arisztokráciával szemben erre az új erőre támaszkodva, annak elsősorban anyagi támogatása révén központosítsák az államhatalmat. Ez ugyan még sokáig nem nemzeti, hanem dinasztikus érdekeket szolgált, s amikor elsősorban a francia, majd az angol királyok, az észak-itáliai városok urai, egyes német fejedelmek hatalmuk megerősítésére törekedtek, kezdeti céljuk csupán családi hatalmuk növelése volt. De amikor már gazdaságilag elég erősek

voltak állandó zsoldos hadseregek felállítására, s annak segítségével hozzáfogtak a dinasztia hatalmának kiszélesítéséhez és biztosításához, már a polgárság, sőt a parasztság, az „ország” érdekei is szerepet kaptak politikájukban. Különösen megnövelte az állandó hadseregek ilyen, a központi hatalmat biztosító szerepét a tüzérség mind nagyobb jelentősége, amelynek tartását — rendkívül drága lévén — csak a leggazdagabb, legerősebb nagyurak engedhették meg maguknak. A tüzérség megjelenése az állandó hadseregekben az uralkodó családok javára döntötte el a küzdelmet, a korábban velük majdnem egyenrangú, de mindenképpen rivalizáló családokkal szemben, s ettől kezdve az uralkodó családok politikája, dinasz-

tikus érdeke már egybeolvadt „országuk”, „nemzetük” törekvéseivel. A XVI. század elejére már minden dinasztikus érdek mellett is nyugodtan beszélhetünk Franciaország, Anglia politikájáról, akkor is, ha uralkodóházaik küzdelmeiben nem csupán, sokszor nem is elsősorban országuk érdekei, hanem még mindig a dinasztikus vonások jutnak kifejezésre.

A központi fejedelmi, uralkodói hatalom kibontakozását az egyes országokban a gazdasági élet szükségletei, a polgárság gazdasági-társadalmi és politikai súlyának megerősödése mellett más körülmények is elősegítették. Mindenütt igen fontos szerepet játszott a feudális anarchia, amelytől szorongatva az elnyomott társadalmi osztályok

és rétegek, a parasztság, polgárság érdekeltté vált abban, hogy bármilyen áron is, de megszerezze legalább a minimális vagyon- és termelési biztonságot. Ezeket a rétegeket az uralkodó mindenütt a központi hatalom mellé állította. Észak-Itália városállamaiban a központi, császári, majd a pápai hatalom gyengesége tette lehetővé a gazdag patríciuscsaládoknak, hogy a tehetősebb polgárok és a városi plebejus rétegek között egyensúlyozva erősítsék meg családjuk, vele a városok központi hatalmát. Franciaországban az angol királyokkal vívott százéves háború második felének eseményei, az angol invázió nyomán kibomló nemzeti érzés, a katonai erőknek a veszéllyel szembeni koncentrációja az uralkodóház kezén, a francia nemesség

egy részének elvézése tette lehetővé a központi terület felett regnáló királyoknak, hogy a győzelem reményében vegyék fel a küzdelmet azokkal a vazaluszokkal szemben, akik sokszor az övékénél nagyobb vagy legalább akkora területtel rendelkeztek.

Angliában a piros és fehér rózsza harcában vérzett el a feudális arisztokrácia színe-java, s az évtizedes küzdelmek nyomán kibontakozó, az élet- és vagyonbiztonságot a mi számunkra elképzelhetetlenül veszélyeztető feudális anarchia megpróbáltatásai olyan mértékben állították a parasztságot, különösen annak gazdagabb részét, de főleg a városokat a Tudor-dinasztia mellé, hogy az eleve biztosította a központosítás sikerét. Az Ibér félszigeten a spanyol

monarchia megalapításának motorja a reconquista, a mórok visszaszorítása volt, amely megkívánta az összes erők egyesítését. A számtalan kisebb nagyobb hercegségből, grófságból létrejött két nagyobb állam, Aragónia és Kasztília, amelyek a XII. század óta sokszor szemben álltak egymással, egyesültek a mór uralom ellen. Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella házassága egyesítette a félsziget két nagyobb királyságát, s megvetette ezzel Spanyolország alapjait. Maga a házasság azonban csupán az egyesítés kezdetét jelentette. A spanyol királyság e két nagy és számos más kisebb alkotórészének különállása, helyi kiváltságai, kormányzati szervei stb. még évtizedekig, a XVI. század végéig fennmaradtak.

Európa más fontos területein a centralizálás még ehhez hasonló sikereket sem ért el. Különösen érvényes ez Németországra és Itáliára. Ez utóbbi továbbra is széttagolt maradt. Igaz, közepén a pápai állam erőfeszítéseket tett hatalma megszilárdítására és kiszélesítésére, de egyelőre nem sok eredménnyel. Maga a pápaság már elvesztette korábbi centrális jelentőségét, s világi hatalma a XV. században csupán a pápai államra korlátozódott, noha a pápák mint a keresztény egyház fejei, természetesen rendkívüli politikai súllyal rendelkeztek továbbra is. Hatalmi törekvéseik, Itália egyesítését célzó terveik azonban a különféle dinasztiák érdekeibe ütköztek, s azokon feneklettek meg. A reneszánsz pápák inkább törekedtek család-

juk hatalomhoz vezető útjának egyengetésére, mint az egyház erősítésére. Ezért sokszor nem Itália egyesítését, hanem ellenkezőleg, további szétagolását segítették elő. A pápai államtól délre a Nápoly-szicíliai Királyság csak látszólag volt egységes. Számos vazallus grófságra, hercegségre bomlott. Észak-Itália városállamai pedig, ha lehet, még tarkább képet mutattak. Itt Velence, Milánó, Firenze, Genova függésében vagy félfüggésében, olyankor tőlük függetlenül élt a kisebb városállamoknak, püspökségeknek és grófságoknak halmaza. E városállamok többsége már kivonta magát a Német-római Császárság olykor még névleges uralma alól is (a nagyobbak közül csupán Milánó tartozott még mindig a Birodalomhoz),

többen viszont a pápa hűbéresei voltak.

Tulajdonképpen hasonló viszonyok uralkodtak Németországban is. A német-római császárok hatalma a pápával folytatott küzdelemben teljesen felőrlődött. A harcokból a különféle feudális családok, az oligarchák húzták a legtöbb hasznot. Az egyes császárok kénytelenek voltak sorra-rendre engedményeket tenni, beleegyeztek a császárok választásába, átengedték nekik az egyes uralkodói jogok gyakorlását is, ami Németország széttagolásának további fokozódását vonta maga után. A központi hatalom szinte alig létezett, az egyes császárok azért, hogy a választófejedelmek megválasszák őket, egyik engedményt a másik után tették. A császári hatalom névle-

gessé vált, elsősorban a választófejedelmek, közülük is különösen a világiak, amelyek ellentétben a császári méltósággal, már a XIV. század közepén örökletessé váltak, de a birodalmi városok, a különböző hűbéres grófságok és püspökségek stb. is önállósodtak az elmúlt századok során. A mindenki harcából mindenki ellen a XV. század közepére végül is a territoriális fejedelmi hatalom került ki győztesen, uralma alá gyűrve saját területén a birodalmi lovagok rendjét, a városokat és a kisebb nemeseket is. A császári hatalom III. Frigyes (1440—1493) idején szinte semmivé zsugorodott, maga a császár is beletörődött a helyzetbe, s nem tett utópisztikus kísérletet annak helyreállítására. Helyette inkább családi hatal-

mának megszilárdítására koncentrálni erőit.

Mert a császári korona erről az oldalról nézve ügyes kezekben főnyereménynek számított. Rendkívüli előnyökhöz juttatta azt a családot, amelynek birtokába került. Ügyesen élt az így megszerzett lehetőséggel annak idején az első Habsburg császár, Rudolf, aki e méltóság révén juttatta családjának a későbbi osztrák örökös tartományokat, a mai Ausztriát, éltek vele a Luxemburgiak is, s amikor 1437-ben ismét egy Habsburgot, Albertet, majd annak halála után Frigyest választották császárrá, a választófejedelmek többsége talán nem is gondolt arra, hogy egy olyan családot segítette a trónra, amelyik Európa vezető dinasztiái közé

küzdi fel magát, és évszázadokra ott is marad.

Ma már tudjuk, hogy a Habsburg-dinasztia igazi megalapítója III. Frigyes volt. Nem volt zseniális politikus, nagyvonalú diplomata vagy jó hadvezér. S szerencséje sem volt, legalábbis ami egyéni sorsát illeti. Az osztrák hercegségek jelentős részét elvesztette hosszú élete során. Alulmaradt Hunyadi Mátyással szemben, s számtalan alkalommal kellett megaláztatást elszenvednie a birodalom előkelői részéről is. Még fia, a későbbi I. Miksa is cserbenhagyta, különösen a magyar királlyal szemben, hiszen csak akkor sietett apja segítségére, amikor Mátyás halála után összeomlott a magyar nagyhatalom oly szépnek mutatkozó ábrándja, s szinte kard-

csapás nélkül szerezhették vissza Bécset, s vele még néhány magyarországi várat is. Mégis Frigyes alapozta meg a Habsburg-házat, azzal a szívóssággal, mellyel megszerezte a fia számára Mária hercegnő révén az akkori Európa egyik legnagyobb örökségét, azt a Burgundiát, amely Németalföldet, a mai Franciaország keleti és a mai Németország nyugati részét magába foglalva egészen a Földközi tengerig húzódott. A Burgund Hercegséghez tartozott az eredeti területeken kívül Flandria, Artois, Picardia, Hennegau, Brabant, Namur, Holland, Seeland, Luxemburg. Az eredeti burgund főváros Dijon volt. Artois, Picardia és Flandria legnagyobb része (a Scheldetől nyugatra) francia hűbér, a többi terület a német birodalomhoz tar-

tozott. Az a kettősség, amely a Burgund Hercegséget hűbéri kötelékkel csatolta a francia királyokhoz is, a német birodalomhoz is, önmagában is jelezte e laza, számtalan grófságból, hercegségből, kisebb-nagyobb egyházi és világi hűbérből álló mesterséges államalakulat ellentmondásait, s hátrányos helyzetét a francia királyokkal szemben. Merész Károly halála (1477) után örököse, Mária kezével ezt a hatalmas területet, és vele óriási anyagi és politikai lehetőségeket kapott Miksa és a Habsburgház.

A Burgund Hercegség a német császárok kezén — ez olyan fenyegetés volt a burgund hercegekkel évtizedeken át élethalálharcot vívó, a központi hatalmat, nem utolsó sorban, éppen e küz-

delemben megszilárdító francia udvar számára, amelyet nem nézhetett ölbe tett kézzel. Miksa és a Habsburgok így örökölték Burgundiával együtt azt a Valois-dinasztia ellen irányuló politikát, amely az egész XVI. századot meghatározta. Hosszú évekig persze csupán védekezésről volt szó, annál is inkább, mert hiszen a burgund herceg erőit 1477-ben felmorzsolták, s Miksának sem pénze, sem politikai lehetősége nem volt mindaddig, amíg apja halála után a császári trónra nem lépett. Akkor kezdett különféle szövetségi rendszereket létrehozni, s most már a burgund örökség birtokában a Birodalmon belül is a győzelem lehetőségével lépett fel a német választófejedelmekkel és egyéb nagyhűbéreseikkel szemben.

A Habsburg-ház hatalma azonban nem épült olyan szilárd alapokra, mint a Valois és a Tudor uralkodóké vagy akár a német világi választófejedelmeké. Az ausztriai hercegségek és grófságok ugyan szilárd alapoknak bizonyultak még a legzordabb időkben is, de nem képviseltek jelentős erőt a nemzetközi politikában, s a hatalom központosítása terén is messze elmaradtak a francia vagy az angol példától. A császári cím; Burgundia és más hűbérek viszont igen bizonytalan tényezőt jelentettek, s ami talán még ennél is fontosabb: nem teheték lehetővé a dinasztia törekvései és a modern nemzetek kibontakozásából adódó nemzeti politika céljainak azt az egybeesését, ami annyira jellemző volt már a XV. század végén Franciaországra.

Így már hatalmának csíra formájában látjuk a Habsburg-ház jellegzetességét: nem kötődött egyetlen országhoz, kezdettől fogva csak a dinasztia egysége fogta össze az egyes területeket. A Habsburgoknak a XV. század végén ezért elsősorban dinasztikus politikájuk révén kellett szert tenniük olyan erős szövetségesekre, akiknek támogatásával ellensúlyozhatták a francia udvar ütőképesebb politikáját. Már III. Frigyes gondolt erre. Miksa csak a Frigyes által kijelölt irányban haladt tovább különféle házassági terveivel. Ő a burgund erőforrások révén természetesen jóval előnyösebb helyzetben is volt, mint apja. A spanyol királyi pár, Ferdinánd és Izabella számára Miksa már reális tényező volt Franciaország ellen. Házasságok soro-

zata volt hivatva biztosítani a franciaellenes politikai érdekek összekapcsolását. 1496-ban Johannát, a spanyol királyi pár lányát elvette Miksa egyetlen fia, Fülöp. 1497-ben pedig Miksa lányát, Margitot vette nőül Juan, a spanyol királyi pár legidősebb fia, a trónörökös. E két házasság arra volt hivatott, hogy a majdani spanyol királyt szilárd családi és politikai kötelékek fűzzék a Habsburg—Burgund-házhoz, a két birodalom egyesítéséről akkor szó sem lehetett, hiszen a spanyol királyi párnak számos gyermeke volt. De már ez a laza szövetség is súlyos fenyegetés volt a francia udvar számára, amelyet délről a két spanyol királyság, kelet és észak felől pedig a Burgund Hercegség és a központi hatalom némi megújítására

törekvő császárság a teljes bekerítéssel fenyegetett. S Anglia is ellenségesen állt vele szemben. A francia királyok ezért az egyetlen reális irányban próbálták áttörni a gyűrűt: Itália felé. A nápoly — szicíliai régi trónigény felelevenítése megadta a lehetőséget a támadás diplomáciai alátámasztására. 1494-ben VIII. Károly magához ragadta a kezdeményezést, s megindította seregeit Észak-Itáliába. Közvetlen célja Milánó megszerzése volt, ez után kívánt délre, a Nápolyi Királyságba vonulni. A gyakorlatilag már régóta önálló politikát folytató Milánó mint a német-római császárok utolsó jelentősebb, de akkor már persze csak névleges hűbérbirtoka Észak-Itáliában, kellő ürügyet adott az összeütközésre Miksával. A francia uralkodó célja

elsősorban nem a területszerzés volt. Ő Nápoly biztosításával egyrészt ellensúlyt keresett a Habsburg—spanyol szövetség ellen, másrészt kihasználva a császár és a pápa tehetetlenségét, Nápoly birtokában lehetőséget és jogot nyert volna a török elleni hadjárat megszervezésére, s ezáltal a kereszténység vezetésére. A francia dinasztia ezzel a lépéssel tehát tulajdonképpen bejelentette igényeit a kereszténység vezetésére, s olyan háború megindítására vállalkozott, amely több mint fél évszázadra meghatározta Európa politikai történetét.

KÁROLY IFJÚSÁGA

Már a házasságokkal megpecsételt politikai szövetség a Habsburgok és a spanyol királyi család között is nehezen volt elviselhető a francia udvar számára. De még ennél is nagyobb fenyegetés az, hogy néhány gyors haláleset következtében éppen Habsburg sarjak, Szép Fülöp és (a későbbi „őrült”) Johanna leszármazottainak ölébe hullott a spanyol monarchia is. Még Margittal kötött házasságának évében gyermektelenül elhunyt ugyanis a spanyol királyi pár legidősebb sarja, Juan. Mivel a spanyol szokások elismerték a lányok örökösödését is, Izabella, a spanyol királyi pár legidősebb leánygyermeke lett a trón

várományosa. Az ő Miguel portugál királlyal 1497-ben kötött második házasságából született ugyan 1498-ban egy fiúgyermek, de az anya még ebben az évben meghalt. A kis Miguel lett egyszerre Portugália és a két spanyol királyság örököse. Ám nemsokára ő is elhunyt, s ez a haláleset rendkívüli horderejűvé vált. A spanyol királyi pár harmadik gyermeke, Johanna lett a trón örököse. Izabella ugyan minden eshetőségre számítva, hogy így továbbra is biztosítsa a két királyság egységét, végrendeletileg kizárta a kasztíliai trón örökléséből vejét, Szép Fülöpöt a lánya és Fülöp házasságából 1500-ban Genfben született Károly javára. Károly lett a spanyol királyság örököse és Burgundia várományosa is. S mivel Miksa császár-

nak csak egy fia volt, feltételezhető volt, hogy majd az fogja örökölni a császári trónt is. Károly így már születése pillanatában Európa legnagyobb birodalmának leendő ura lett, s a Habsburg-ház számára személye óriási lehetőségekkel kecsegtetett. A gyermek így már csecsemőként a nemzetközi nagypolitika érdeklődésének középpontjába került. Fokozta ezt az érdeklődést, hogy 1506-ban elvesztette édesapját, Szép Fülöpöt, s ezzel már gyermekkorban Burgundia urává lett. Ekkorra már édesanyjának elmebaja annyira elhatalmasodott, hogy nyilvánvalóvá vált képtelensége a kormányzásra. Ez a világ számára azt jelentette, hogy Károllyal már fiatalemberként is mint uralkodóval kellett számolni. S személye különösen érdekelte a francia udvart,

amelyet az általa összefűzött országok gyakorlatilag teljes bekerítéssel fenyegettek, mégpedig sokkal közvetlenebbül, mint néhány évvel korábban. Miksa politikája ugyanis csupán egy szövetségi rendszert hozott létre, amely a gyakorlatban nem volt túlságosan életképes. A spanyol királyságok érdekei keresztezték ugyan a francia érdekeket Itáliában, s a Földközi-tenger nyugati felében. A császár viszont még Burgundiával együtt sem rendelkezett olyan hatalommal, amely léteben veszélyeztette volna a francia dinasztiát. Most azonban Károly kilátásba került örökségei gyökeresen megváltoztatták a helyzetet. Ha nagyapja után őt választanák császárrá, aminek megvolt a reális lehetősége, a spanyol királyok és Burgundia erőforrásaira támasz-

kodva, megváltozhatna a viszony a Birodalomban a császári és tartományúri hatalom között, s a megnőtt császári tekintéllyel szemben a francia udvar egymagában alulmaradna. Mindez kiélezte a Habsburg—Valois ellentétet, mégpedig magasabb síkon, sokkal elkeseredettebb formában, mint azelőtt.

Ezt a veszélyt a francia udvar számára még csak növelte Károly egyénisége. Az apját korán elvesztő fiú, aki már édesanyját is nélkülözte, Gentben a burgund fejedelmi udvarban, majd a mechelni kastélyban nevelkedett leánytestvéreivel, Eleonórával, Izabellával és Máriával. Öccse, Ferdinánd a későbbi császár és magyar király a nagypapa, Aragóniai Ferdinánd udvarában nőtt fel. A legfiatalabb leánytestvér, Katalin pedig,

aki apja halála után 1507-ben született, édesanyjával, illetve annak udvarában maradt egészen 1524-ig. Károlynak és három leánytestvérének neveltetését édesapjuk testvére, Margit hercegnő irányította, aki Miksa nevében Szép Fülöp halála után Burgundiát kormányozta. A két rövid házasság után özvegyen maradt Margit nemcsak igen művelt asszony volt, aki költeményeket és beszédekert írt, hanem rendkívüli politikai érzékkel is rendelkezett, s egész politikája a Habsburg-ház céljainak minél jobb megvalósítását szolgálta. Mint apjának, Miksa császárnak egyik legjobb tanácsadója, támogatta törekvéseit a Birodalom megreformálására, a császári hatalom növelésére, s unokaöccsébe, Károlyba is minden eszközzel átplán-

tálta a császárság isteni eredetének eszményét. Tőle, illetve környezetétől származtatható Károly felfogása a császárságról mint a kereszténység legfőbb hatalmáról, az ezzel járó kötelességekről, feladatokról, s nem utolsósorban az ezzel kapcsolatos igényekről. De hatása csak egy bizonyos pontig érvényesült. Károlyban magában is elindítottak ezek az eszmék egy olyan folyamatot, amelynek következménye lett mindaz, ami a XVI. század húszas éveitől lemondásáig tartott: a lényegében reménytelen kísérlet a középkori császáreszme felújítására, a Habsburg-dinasztia jegyében. Halatlan ravaszsággal, kiváló politikai érzéssel, s nem utolsósorban a katonai vezetők szerencsés megválasztásával törekedett a célok megvalósítására. A csö-

könyösség sem hiányzott belőle, ami az ilyen elképzelések megvalósításához nélkülözhetetlen. Minderre igen nagy szükség volt.

Elég egy pillantás a térképre, s a korabeli viszonyoknak akár csak felületes ismerete is, hogy belássuk, örökölni lehetett ugyan mindazokat az országokat, fejedelemségeket, hercegségeket, grófságokat és báróságokat, amelyek előbb vagy utóbb Károlyra szálltak, de egységes birodalommal szervezni aligha. S így mindjárt kezdetben szemben találta magát Károly és környezete azzal a problémával, amellyel a Habsburg-ház egész fennállása folyamán a sikernek elég csekély reményével küszködött: e névleg összefűzött országokból sohasem lett egységes birodalom. Tulajdonképpen

ezen feneklett meg Károlynak a császári hatalom megerősítésére tett kísérlete is. Birodalma alkotórészeinek elemi érdekei oly mértékben különböztek, sokszor annyira keresztezték egymást, hogy technikailag lehetetlenné vált a kormányzás. Csak perszónálunióban egyesült területek laza halmazáról lehet beszélni, amelynek egy-egy részletét vagy több területét is olykor ugyan helyenként és időnként szorosabban összekapcsolta a történelem kényszere, de amelyeknek elemi érdekei tulajdonképpen hatalmas centrifugális erőként érvényesültek.

Károly későbbi birodalmának alapja Burgundia volt, e rendkívül heterogén államalakulat, amely létét a Burgund hercegek dinasztikus politikai sikereinek, s az angol—francia százéves háború-

nak köszönhette. Mint említettük, Burgundia egyik fele francia, másik fele német birodalmi hűbér volt. A 17 grófságból álló Németalföldön kívül kisebb-nagyobb hercegségek, grófságok laza halmaza volt, amelyeknek láncá egészen Franciaország déli részéig húzódott. Remény arra, hogy ebből valaha egységes államalakulat lehet, egyáltalában nem volt, hiszen e területen különféle hűbérbirtokok csoportját találjuk. Ezeknek sem politikai, sem gazdasági, sem kulturális érdeke és öröksége nem volt közös. Burgundia legtöbb része azonban gazdaságilag igen fejlett volt, s adói hatalmas pénzforrást jelentettek a Habsburg-ház számára.

Burgundia nem volt egységes államalakulat, s ez elmondható a spanyol

királyságról is. A spanyol királyi cím ellenére, amelyet Ferdinánd és Izabella 1479-ben vettek fel, Kasztíliát és Aragóniát a hozzákapcsolt Katalóniával is még csupán perszonálunió fűzte egybe, amikor Károly született. Az egyes országok nemessége kiváltságain féltékenyen őrködött, ami az idegenellenességben is jelentkezett, elsősorban a külföldi származású nemesekkel szemben. Kasztíliának és Aragóniának önálló kormányszata volt tehát, Navarra pedig még később, csak 1512-ben került a spanyol királyok uralma alá. Spanyolország tehát még messze volt az egyesüléstől. Ennek formai megalapozására Izabella 1504-ben bekövetkezett halála után is csak 1507-ben került sor, amikor Kasztília nemessége elismerte Aragóniai Fer-

dinánd régensségét. A spanyol monarchia két fő alkotórészének, Aragóniának és Kasztiliának külpolitikai érdekei nem fedték egymást. Kasztília érdekei inkább Észak-Afrika nyugati felének, Marokkónak a meghódításához fűződtek, majd Amerika felfedezése után Nyugat-India és Dél-Amerika gyarmatosításához. Aragónia érdeklődésének középpontjában viszont a Földközi-tenger nyugati fele állt. Ferdinánd megszerezte magának a Nápoly—szicíliai Királyságot is, ami által érdekeltté vált az itáliai politikában, s szomszédja lett a török birodalomnak. Katolikus Ferdinánd, ez a nagyszerű politikus kitűnően tudta egybefogni országainak részben széthúzó érdekeit, s a századfordulón az európai nagypolitikában is meghatározó szerepet játszott.

Tulajdonképpen az ő politikáját örökölte és folytatta Károly nemcsak a Földközi-tenger nyugati medencéjében a spanyol hegemoniáért a törökkel vívott küzdelmében, nemcsak abban, hogy az egyházi szervezet ügyes felhasználásával függetlenítette magát annak vezetőjétől, a pápaságtól, nemcsak a kereszténység vezetésére irányuló igényében (gondoljunk a spanyol királyok „katolikus” jelzőjére), nemcsak Észak-Afrikában, hanem akkor is amikor Ferdinánd nyomdokain haladva arra törekedett, hogy kiűzze a franciákat Észak-Itáliából.

S legalább ennyi feladatot rótt az utódra a Miksától várható örökség is. Nemcsak a császárság, amely még kérdéses volt, hanem maguk az ausztriai hercegségek is. Ennek azonban egyelőre

még nem volt súlya a nagypolitikában. A nagyszerű politikai érzékkel rendelkező Aragóniai Ferdinándot még elsősorban a burgund örökség izgatta. Szerette volna elkerülni Burgundia egyesülését, akárcsak perszónalunió formájában is, a spanyol királysággal és Nápoly-Sziciliával. Ezért tartotta magánál unokái közül Ferdinándot, akinek a spanyol királyságot szánta. Hogy ebben milyen szempontok vezérelték, ma már nem tudni, nem vitás azonban, hogy Károly kezdeti barátsága I. Ferenc francia királlyal korántsem játszott benne akkora szerepet, mint a kormányzás technikai bonyolításának szüntelen nehézsége. Aragóniai Ferdinánd úgy vélte, hogy a spanyol királyság és Dél-Itália együttesen olyan hatalmat jelent, amit

csak gyengíthet minden további térnyerés, hiszen az a többi európai hatalom ellenállását növelné meg. Károly szempontjai azonban mások voltak.

A herceg Németalföldön nevelkedett. Zárkózott gyermek volt, kinek uralkodásra termettsége csak lassan bontakozott ki. Neveltetése Margit hercegnő irányításával igen gondos és alapos volt. Anyanyelve a francia volt, s igen jól megtanult spanyolul. Egyéb nyelvekben csak csekély jártasságra tett szert, keveset beszélt olaszul, s még inkább törte a német nyelvet, amelyen mindig igen nehézkesen, fáradságosan fejezte ki magát. Vele együtt nevelődött testvéreivel franciául beszélt, s ezért, amikor kialakult birodalmának kormányzati szervezete, az abban jelentős szerepet vállalt test-

véreivel, helytartóival is franciául levelezett. Még nyolc éves sem volt, amikor kiváló nevelő került mellé Utrechti Hadrian személyében. Az utrechti kézműves fia, a leuveni egyetem tanára, egy kisebb közösség tagja volt. „A közös élet testvérei” az egyház hivatalos irányzatával részben szemben álltak. Az egyház elvilágiasodásával szemben a „devotio moderna”, a jámbor, kegyes, ájtatos életforma hangoztatásával fellépő ellenzéki mozgalmak egyike volt ez, amelynek alapja nem kikristályosodott dogmatikai tanítás, hanem egyfajta jámbor életérzés volt. A jámborságot és kegyességet, a vallásosságot, amely Károlyt egész életében jellemezte, egészen biztos, hogy Utrechti Hadrián tanításaiból merítette. Vallásosságát Hadrián nézeteinek megfelelően

mindig a dogmatikai kérdések lehető kerülése jellemezte. Károly vallásos volt, de a dogmákhoz való ragaszkodás legkisebb jele nélkül. Ez politikailag is kedvező volt, amikor a protestantizmussal szemben kellett fellépnie. Ugyancsak valószínű, hogy császáreszméjének számos összetevőjét is Hadrián tanításaira vezethetjük vissza, elsősorban a császári tisztség szakrális jellegéről, a császárságról mint a kereszténység védelmezőjéről, egysége biztosítójáról, mint az eretnekek (belső ellenség) és a „pogányok” (külső ellenség: a török) elleni küzdelem vezetőjéről. Azok külső burkához hozzá tartozott ugyan a spanyol örökség, Ferdinánd és Izabella „katolikus” királysága, de lényegét Hadrián — miként a vallás tekintetében tulajdon-

képpen nem előremutató, akként e téren is konzervatív, középkori jellegű — tanításaiban kell keresni. Burgundi örökségnek tekinthetjük továbbá élete sok jellemző külsőségét, az ünnepeket kedvelő, de nem ünnepélyes udvari stílustól a túlságosan gazdag és bőséges étkezésekig.

Gyermekkorát tehát Burgundiában, elsősorban Flandriában töltötte Károly, s a nagypolitikával is ott ismerkedett meg viszonylag korán. Margit hercegnő udvarában figyelemmel kísérhette a kormányzás mindennapos ügyét, ugyanakkor kítűnő politikai nevelőt is állítottak az oldalára, Chièvres Vilmos személyében. Az előkelő burgund nemes, akinek családja (de Crouy) egyébként az Árpádházi királyoktól származtatta magát,

irányította tulajdonképpen Károly politikáját ezekben az években. Károly időnként betekintést nyerhetett az igazi birodalmi politikába is, azoknak a tárgyalásoknak a révén, amelyeket nagyapja, Miksa éppen az ő utódlása körül folytatott ezzel vagy azzal az uralkodóval, de főképpen a német választófejedelmekkel. Elméletileg és gyakorlatilag is jártas volt tehát a politikában, s főleg tudatában volt mindannak, ami akkor várt rá, amikor végül maga is aktív politikai tényezővé válhatott.

Külön politikai iskolának is felfogható az az időszak, amikor Burgundiában még nem vette át a kormányt, de már megismerte a burgund politika ügyesbajos dolgait, ellentmondásait. Margit hercegnő Miksa politikai irányvonalát

folytatta, franciaellenes, angolbarát vonalat, amely logikusan következett a Habsburgok érdekeiből, de csak részben felelt meg a burgund nemességnek. Ez utóbbinak igazi képviselője, Chièvres viszont elsősorban a francia királyhoz való közeledés híve volt. E téren Szép Fülöp politikáját folytatta. Ebben az ellentétben részben magának a burgund államnak a létrejötte tükröződött, amely éppen az angol—francia küzdelem okozta légüres térben alakult, részben Burgundia heterogén jellege. Hiszen míg a németalföldi rész inkább az angol szövetség híve volt, a többi terület (földrajzilag is kiszolgáltatva Franciaországnak) inkább a francia uralkodóval való megbékélést szorgalmazta. Ha Károly még nem is volt elég érett

az ellentétek igazi rugóinak felismeréséhez, a számára kidolgozott különféle házassági tervek mögött meglátta az angol vagy a francia irányzat érvényesülését.

Az ellentétek kiszélesedése a két irányrat között, s a franciabarát burgund zendek győzelme eredményezte, hogy Károlyt még tizenötödik életének betöltése előtt, 1515. január 5-én nagykorúvá nyilvánították, s névlegesen kezébe adták Burgundia kormányzását. Ez Chièvres győzelme volt Margit hercegnő és Miksa császár politikája felett, s a franciákkal való megbékélést szolgálta. Miksa ekkor Károlyra ruházta át a francia ügyek intézését is. 1515-ben ugyanis Franciaországban is lényeges változások történtek. Meghalt

XII. Lajos, s utóda, unokaöccse és veje I. Ferenc, már jelezte az őt trónra lépése alkalmából köszöntő követnek, hogy kész az együttműködésre Burgundiával. Mivel Angliában VIII. Henrik még 1509-ben Aragóniai Katalint, Károly édesanyjának testvérét vette feleségül, régebbi franciaellenességén kívül ez is a Habsburg—spanyol szövetség mellé állította. Úgy látszott, hogy a fiatal burgund herceg személyes politikával olyan egyensúlyt teremthet, amelyben a mérleg nyelve lehet a két, egymással rivalizáló királyság között. Emellett személyes okok is vezették abban, hogy kibéküljön a francia udvarral. Tisztában volt azzal, hogy a spanyol trónt csak abban az esetben szerezheti meg, ha biztosítja Franciaország semlegességét. Ezért mi-

dőn Miksa rábízta a francia politika irányítását, Károly maga is közeledett a francia királyhoz. Majd mikor megtudta, hogy 1516. január 25-én meghalt Aragóniai Ferdinánd, augusztus 13-án Noyonban gyorsan békét kötött I. Ferencsel. Igaz, a szerződés nem oldott meg semmit a francia udvar és Burgundia között, de lehetővé tette Károly számára a szükséges békét ahhoz, hogy Spanyolországba utazhasson. Károly ezzel a megállapodással ugyan cserbenhagyta Miksát, és annak egyértelműen franciaellenes politikáját, a maga érdekeit viszont szilárd logikával érvényesítette. Ez a tette is mutatja, mennyire céltudatosan készült teljes örökségének átvételére.

Ezt a céltudatosságot tükrözi a spa-

nyol örökség ügye is. Már említettük, hogy Aragóniai Ferdinánd Burgundia és a spanyol királyságok perszónálunióját megakadályozandó, fiatalabbik unokáját, Ferdinándot szerette volna a spanyol trónon látni. Ebben az elképzelésben Károly franciabarát lépései megerősítették. Károly azonban ebbe nem egyezett bele. Aragóniai Ferdinánd végül ismét megnősült, hogy újabb legális utód születése esetén arra örökítse a spanyol trónt, de házassága gyermektelen maradt. Halálával Károly lett az egyesült spanyol monarchia tényleges uralkodója. Névlegesen ugyanis édesanyja, Johanna örökölte a trónt. Mivel el akarták kerülni a hivatalos eljárást, amely a királynőt alkalmatlannak nyilvánította volna az uralkodásra, Károly

hosszú éveken át az ő nevében kormányzott. A kiadott hivatalos okleveleken királynőként anyja neve szerepelt, Károlyé pedig mint régens. Ugyanakkor Károly az általa kiadott okleveleken nagyapja halálától rendszeresen felsoroltatta spanyol királyi címeit is, de a címek között csak a második helyen. Johanna a tordesillasi kastélyt kapta lakhelyül, ahol külön kis udvartartást létesítettek számára. Ennek feladata azonban inkább a rendkívül nehezen kezelhető királynő ápolása volt, mintsem hivatalos teendők ellátása. Itt élt Johanna egészen 1554-ben bekövetkezett haláláig. Károly spanyolországi tartózkodásai idején rendszeresen felkereste anyját, figyelemmel kísérte állapotát, s amennyire lehetősége nyílt rá, törődött is vele.

A későbbi eredmények Aragóniai Ferdinándot igazolták abban, hogy ellenezte Burgundia és a spanyol monarchia perszonálunióját, s Margit hercegnőt is, aki felvetette, nem lenne-e célszerűbb, ha a fiatalabb testvér, Ferdinánd kapná a császári címet. Károly azonban mindkét megoldást ellenezte. Nem lehet pusztán a primitív hatalomvágy megnyilvánulását látni abban, hogy nem engedte át öccsének a spanyol trónt. Mint említettük, már kora ifjúságától áthatotta a császári eszmének valamilyen középkori, ekkor már anakronisztikus felfogása, amely a császári hatalomnak az egész kereszténység irányítójának szerepét tulajdonította. Ilyen igények megvalósításához nem volt elegendő Burgundia és az osztrák tartományok birtoklása.

Károly világosan látta, hogy csak a spanyol monarchia anyagi erőforrásaira támaszkodva lehetséges ezeknek az eszméknek a gyakorlati megvalósítása. S ma már azt is tudjuk, hogy célja kezdetől fogva a császári hatalom megerősítése volt, a spanyol királyság erőforrásaira is csak ezért volt szüksége. Ezért lépett fel kíméletlenül öccse igényeivel szemben. Aragóniai Ferdinánd halála után gyorsan megállapodott öccsével abban, hogy Spanyolországba érkezése után az Németalföldre megy.

Miután megkötötte a francia uralkodóval a békemegállapodást, Spanyolországba indult. Ott Aragóniai Ferdinánd végrendelete értelmében Ximenez de Cisneros kardinális vette át átmenetileg a kormányzást. Károly viszont már ko-

rábban nevelőjét, Utrechti Hadriánt nevezte ki képviselőjéül, s küldte oda. Ebből politikai viták és bonyodalmak támadtak, mintegy előre jelezve, hogy az új uralkodó helyzete korántsem lesz felhőtlen Spanyolországban. Károly, aki útközben meglátogatta VIII. Henrik angol királyt is, 1517. szeptember 19-én lépett spanyol földre.

Tisztában volt már régóta Miksa törekvéseivel a császárságot illetően. Korábbi külpolitikai lépései azt a célt szolgálták, hogy biztosítsa hátát a spanyol ügyek rendezése érdekében. Ekkor viszont Spanyolországban arra törekedett, hogy rendezze az ottani problémákat, hogy azok ne akadályozzák a császárság megszerzéséért vívott politikai harcokban, hanem ellenkezőleg, még azt is lehetővé

tegyék számára, hogy hosszabb időre elhagyhassa az országot. Nem utolsósorban szüksége volt az ország jelentős erőforrásaira, amelyek nélkül nem volt lehetséges a császárrá választás megvalósítása. Megjelenése spanyol földön azonban egyszerre több irányból is magasra szította az ellenzékiesség lángját.

A korábbi problémákat és ellentéteket, amelyek a korántsem egységes spanyol monarchiát továbbra is alkotórészeire tagolták, Károlynak és környezetének megjelenése az országban újabbakkal tetézte. Első intézkedése, amelyet Chièvres tanácsai alapján hozott, de különösen az, hogy közvetlen környezete flamand nemesekből és kormányzati tisztviselőkből állt, a kasztíliai és aragóniai nemességből rendkívül erős

flamandellenességet váltott ki. Tulajdonképpen azzal a jelenséggel van dolgunk, amelyet szinte minden ország feudális kori történetében tapasztalhatunk: az uralkodó osztály egyik csoportja nemzeti jelszavak hangoztatásával kíván nagyobb részesedést szerezni a hatalomból, vagy akarja biztosítani addigi pozícióit. (A magyar történelem is számos példát szolgáltat erre. Gondoljunk például a „merániaiak” elleni gyűlöletre II. András korában vagy a köznemesség „német”-ellenességére a XVI. század elején.) A kasztíliai és aragóniai főnemesség vezető csoportjai megijedtek Károlytól is, flamand környezetétől is. Utrechti Hadrián Károly felhatalmazása alapján maga akart kormányozni. A toledói érsekkel kirobbant vita mögött ez az ellentét

húzódott meg. Károly akként oldotta fel a feszültséget, hogy meghagyta az érseket tisztségében, de melléje rendelte Hadriánt is mint az ő személyes képviselőjét. Az érsek halála után pedig, amikor ő elhagyta Spanyolországot, már akadálytalanul nevezhette ki kormányzóvá Hadriánt, akit még 1517-ben tortosai püspökké és aragóniai főinkvizítorrá tett, majd a bíborosi rangot is kieszközölte számára a pápától. Ez a döntés sem segítette elő a megbékélést, valamint az sem, hogy számos flamand nemes kapott különféle spanyolországi tisztségeket Károlytól.

Az új uralkodónak kezdetben úgy látszik nem volt érzéke a nemesség vezető köreinek nemzeti érzése iránt. De nemcsak az érzék hiányzott. Politikája állt

alapvetően szemben a spanyol nemesség érdekeivel.

Ez volt a probléma igazi magva. Károly és környezete a császárságra tört, amit csak spanyol pénzzel lehetett megszerezni, és spanyol fegyverekkel megtartani. A spanyol nemesség pedig úgy érezte, hogy nincs szükség erre az áldozatra azért a kétes értékű dicsőségért, amit a császári cím számukra jelent. Különösen a kasztíliai főnemesség volt egyértelműen és következetesen a császári cím ellen. S a spanyol vezető körök kísérletet is tettek arra, hogy lebeszéljék Károlyt a császári tiszttel kapcsolatáról. Támogatásukkal Spanyolországban hatalmas irodalmi vita kerekedett a császárságról, a császárreszméről, s arról a kérdéstről, összeegyeztethető-e vajon a

császárság a nemzeti királysággal. Tudjuk, a vita ezekről a kérdésekről az európai politikai irodalomban sokkal korábbi keletű, még a XIV. században lépett fel először, amikor a francia uralkodók — a pápaság és császárság meggyengülését kihasználva — kinyilvánították, hogy országuk ezentúl nem része a Birodalomnak. A kasztíliai és aragóniai grandok számos tudóst bíztak meg a vitairatok készítésével. Azok azt az álláspontot képviselték, hogy az uralkodó feladata elsősorban saját nemzeti államai érdekeinek ápolása. Ezekre a röpiratokra más, az udvar által fizetett tudósok röpiratai válaszoltak, amelyek megfogalmazták azt a szakrális császáreszmét, amelyet egyébként Károly is vallott, ha nem is ebben a kiérlelt formában.

E röpiratok szerint a császárság képviseli a kereszténység egységét, a császárnak kell összefognia a kereszténységet a belső és külső ellenség elleni harcban. A vita igen éles volt, rendkívül hevesen folyt, s mintegy jelezte a spanyol társadalom egyéb rétegeinek, elsősorban a polgárságnak, hogy kiéleződött az uralkodó és a spanyol arisztokrácia ellentéte. Ebben az értelemben tehát e vita megkönnyítette azoknak a városi felkeléseknek a kirobbanását, amelyekre a következő években került sor Spanyolországban.

Már az udvar részéről folytatott vita is jelezte, hogy Károly igényt tart a császári címre, és elfogadja azt. Azért emeljük ezt ki, mert az évek hosszú során át a tárgyalásokat a választófejedelmekkel

ebben a kérdésben vezető Miksa és Károly között nemegyszer került sor olyan levelek váltására, amelyekből úgy tűnik, mintha Károlyt nem érdekelte volna a császári trón. Itt azonban csupán a két fél közötti diplomáciai húzások egyikéről vagy másikáról van szó. Károly, pontosabban elsősorban az akkor még nevében intézkedő tanácsosok kezdettől fogva más felfogást vallottak a császárságról, mint élte alkonyán Miksa. S ezekkel a huzavonákkal csupán Károly pozícióit szerették volna erősíteni. Úgy vélték, talán így sikerül biztosítani a császári hatalomnak legalább a töredékét. Miksa azonban jobban ismerte a német valóságot. Tudta, hogy a császári cím mellé a tényleges hatalomból a választófejedelmekkel szemben csak annyit lehet

biztosítani, amennyire magának a császárnak saját erejéből telik. S azzal is tisztában volt, hogy Károlynak komoly ellenfelei lehetnek I. Ferenc francia király és Bölcs Frigyes szász választó személyében, s hogy Károly habozó mozdulatai lehetőséget adnak a választófejedelmeknek szavazataik felértékelésére, és mind nagyobb összegek kicsikarására. Károly és környezete nem volt teljesen tisztában azzal, hogy a Habsburg-ház nem képes egyedül kicsikarni a győzelmet, csak a Fuggerek segítségével. Miksa azonban, akit Fugger-kölcsönrel váltottak ki németalföldi fogságából, s akinek sohasem volt annyi pénze, amennyire igazán szüksége lett volna, tisztában volt a realitásokkal. Élete utolsó éveiben szívs munkával hozta létre azt a megállá-

podást, amelynek eredményeképpen a választófejedelmek megfelelő összeg ellenében elfogadták Károly jelölését. A pénzügyi lebonyolítást a Fugger-ház vállalta magára. Az 1518. évi augsburgi birodalmi gyűlésen (s ez Jakob Fugger nem kis teljesítményét dicséri) a választófejedelmek megállapodtak abban, hogy Frankfurtban megtartják a választást. Ez önmagában is nagy esemény volt. Károly azonban ekkor is habozott a feltételek elfogadásával, elsősorban azért, mert felfogásával ellenkezett, hogy a Fuggerek, és ne isten kegyelméből legyen császár. A spanyol nemességet sem akarta azzal még jobban magára haragítani, hogy tőle csikarja ki annak a négyszázezer aranynak a fedezetét, amely szükséges lett volna megválasztásához.

Ez a habozás majdnem végleg elrontotta ügyét.

Csak 1519. január 11-én indította útnak futárát beleegyezésével és háromszázezer aranyra szóló váltókkal. Január 12-én azonban meghalt Miksa császár, s ezzel gyakorlatilag az egész konstrukció felbomlottnak látszott. Károly habozó magatartása már-már az egész ügy elrontását eredményezte. Ekkor a Fugger-ház is taktikát változtatott. Jakob Fugger egy időre Károly legveszélyesebb ellenfeléhez, I. Ferenc francia királyhoz közeledett azért, hogy ezzel nyomást gyakoroljon Károlyra. Margit hercegnő pedig felvetette a gondolatot Károlynak, nem lenne-e célszerűbb, ha nem őt, hanem öccsét, Ferdinándot jelöltetnék császárnak. Ez a két lépés azután egy csapásra

elfújta Károly habozását. Megértette, hogy le kell szállnia a magas lóról a Fugger-házzal szemben, amely gazdasági befolyásánál fogva egymaga is eldöntheti a kérdést, s egyúttal azt is, hogy Ferdinánd esetleges jelölése nem egyszerű taktikai fogás Margit hercegnő részéről. A kitűnő politikai érzékkel rendelkező hercegnő számára nyilvánvaló volt, hogy Károly császársága elkerülhetetlen bonyodalmakat okoz Európában, elsősorban Franciaország vonatkozásában. Javaslatát később maga az élet valósította meg. Károly 1519. március 5-én Barcelonában kelt levele Margithoz a legszemléletesebb bizonyítéka annak, hogy nem csupán tanácsosait, de őt magát is milyen erősen áthatotta a középkori univerzális császáreszme.

Mint kifejtette, Ferdinánd jelöltségéről szó sem lehet, mert mint német császár gyöngesége folytán képtelen lenne eleget tenni azoknak a követelményeknek, amelyeknek egy császárnak meg kell felelnie. Csak teljes összefogásával mindannak a hatalomnak, amely őreá szállott, lehetséges ezeknek az igényeknek a kereszténységen belül és kívül egyaránt megfelelni. Ugyanakkor jelezte Margitnak, hogy öccsét nem kívánja kisemmizni, hanem fontos hatáskörrel akarja felruházni a Birodalomban.

Ez a gyors fordulat Károly politikájában, amelynek során egyértelműen és véglegesen a császárság elfogadása mellett döntött, már nem lehetett elég hatásos. A korabeli közlekedési viszonyok mellett hetekbe telt, míg egy-egy levél

ekkora távolságot megtett. Azért hangsúlyozzuk ezt, mert tulajdonképpen Margit hercegnő, de elsősorban Jakob Fugger volt az, aki végül is Károly személye mellett döntött. Károly követe a háromszázezer aranyról szóló váltókkal február 2-án érkezett Augsburgba, s mert csak útközben értesült Miksa haláláról, s nem ismerte Károly intencióit, habozott a váltók átadásával. Érdekes módon végül is a választófejedelmek pénzhétsége döntött. Joachim brandenburgi örgróf nyíltan megkérdezte a követet, hozott-e pénzt vagy váltókat, vagy sem. Erre végre az is belátta, hogy színt kell vallania, és 1519. február 11-én letétbe helyezte a váltókat a Fugger-háznál. Jakob Fugger még százharmincezer aranyat adott hozzá, de már ez az összeg

sem volt elegendő. A választófejedelmek vérszemet kaptak, s a korábban kialkudott összegeknél többet kértek. Nem tudjuk itt ismertetni a tárgyalásokat. Elég annyi, hogy három jelölt jött szóba: Károly, I. Ferenc francia király és Bölcs Frigyes szász választó. X. Leó pápa ez utóbbit támogatta. A pápaság, de különösen a Mediciek számára Károly és Ferenc hatalma egyaránt túl nagy veszélyt jelentett. Igazában azonban a küzdelem csak Károly és Frigyes között folyt. Az, hogy Ferenc országa nem volt része a Birodalomnak, nem volt kizáró ok. Korábban már sor került ilyen választásra, s a XIV—XV. század folyamán többször is szóba került ilyen jelöltek személye. Helyzetét inkább két más tényező rontotta. Az egyik az volt, hogy a választó-

fejedelmek igényeit egy bizonyos ponton túl nem tudta kielégíteni. A harc első szakaszát ezért még Miksa életében elvesztette. A továbbiakban azért álltak Károly mellé a választófejedelmek, mert ő, aki a Habsburgok németországi birtokait is örökölte, Burgundia és a spanyol királyság birtokában olyan erővel rendelkezett, amely jelentősen felülmúlta I. Ferencét. A választófejedelmek számára tehát végső soron nem volt vitás, kit választanak meg, de igyekeztek felverni szavazataik árát. Joachim brandenburgi örgróf járt ebben az élen, aki az alkudozások során összesen hat ízben cserélt pártot, s most hozzácsatlakozott a mainzi érsek is. Az összes választófejedelem érdeke volt az is, hogy hatalmukat egyértelműen biztosítsák a

császárral szemben, s a császári hatalmat a lehető legkisebbre zsugorítsák. E célt Károly habozó politikája miatt sikerült is elérni. Olyan magas árat követeltek (a végösszeg Jakob Fugger elszámolása szerint 543 585 rajnai aranyat tett ki), hogy Jakob Fuggernek is gondot okozott, teljesítse-e? Végül is Margit hercegnő biztatására — s a saját kockázatára! — Károly mellett döntött, annak ellenére, hogy Károly addigi politikájának ismeretében nem lehetett biztos, megéri-e neki ezt a hatalmas kockázatot. 1519. május 18-án Jakob Fugger a frankfurti városi tanácsnál letétbe helyezte a pénzt. Június 28-án a választófejedelmek egyhangúan Károlyt választották császárrá.

Károly további politikai elképzeléseit jól megismerhetjük abból a beszédből, amelyet La Coruñában 1520 áprilisában tartott a cortes előtt. A császárság és a spanyol királyság összeegyeztethetőségéről kiobbant vitát kívánta ezzel lezárni, s ezért nyilvánosan állást foglalt az abban érintett kérdésekben. A beszédben hangzott, hogy a római Birodalomnak már a régi időkben is értékes gyöngyszeme volt Hispánia, amely annak idején három nagy császárt (Trajanus, Hadrianus és Theodosius) adott a Birodalomnak. Most is ugyanolyan helyzet alakult ki. Spanyolország a Birodalom szíve lett, s érdekeit nem fogja sérelem érni, ellenkezőleg, csak előnyére válik az ő császársága, miként a Birodalomnak is Spanyolország. Érdektelen, hogy kik fogal-

mazták a beszédet, nyilvánvaló, hogy abban Károly elképzeléseit fejezték ki. Tanúsítja ezt egész későbbi magatartása, de a fentebb említett levél Margit hercegnőhöz is. Hogy elképzeléseit ezekről a feladatokról, céljait, törekvéseit, mennyire tudja megvalósítani, még a jövő homálya burkolta. Hatalmas feladatra vállalkozott, s az előjelek nem voltak a legkedvezőbbek. Már a kezdet kezdetén jelentős engedményeket kellett tennie minden irányban.

A La Coruña-i cortesén próbálta Károly lehetőleg olyképpen rendezni a spanyol ügyeket, hogy hosszabb időre elhagyhassa az országot. Már látható volt, hogy a francia háború előbb-utóbb elkerülhetetlen lesz, s a választás anyagi kötelezettségei is jelentkeztek. Így igen

magas adókat állapítottak meg, amelyek különösen a városokban vezettek elégedetlenséghez. Ennek nyomán Toledo és Valencia nyíltan fellázadt, s a következő években a spanyol tartományokban komoly felkelések robbantak ki. A magas adók okozta feszültséghez járult az is, hogy a spanyol nemesek többsége sem volt elégedett, sem Károly császárságával és annak politikai következményeivel, sem pedig azzal, hogy Károly flamand környezetete oly túlsúlyra tett szert a hatalomban Spanyolországban. Helytartójának, Utrechti Hadrián tortosai püspöknek, akinek ekkor már a bíborosi kalapot is megszerezte, személyes ellenzéke ugyan nem volt, a bíboros okos, jóindulatú politikája, nagy tudása és más egyéni jó tulajdonságai minden-

kit könnyen lefegyvereztek, de ez nem tüntethette el az általános flamandellenességet a spanyol nemesség, különösen a főnemesség soraiban. Ezért is volt rendkívül nehéz feladat a rend helyreállítása Spanyolországban.

Károly 1520 májusában hagyta el Spanyolországot, hogy Németalföldön át a Birodalomba induljon. Útközben Doverben találkozott VIII. Henrikkel, s ezúttal szoros szövetséget kötött vele, háború esetére, a francia király ellen. Ezután partraszállt Németalföldön, majd Aachenbe indult, ahol október 22-én megtörtént a koronázás. Itt ismerkedett meg először részletesebben a németországi ügyekkel.

Károly helyzete a Birodalomban nem volt könnyű. A fenyegető francia háború

miatt nem volt lehetősége arra, hogy azonnal elképzelései megvalósításához, a császári hatalom és tekintély megerősítéséhez láthasson. Sőt első intézkedései annak ellenkezőjét szolgálták. Már a választási feltételek elfogadásakor beleegyezett hatalmának súlyos korlátozásába. Egyebek mellett elfogadta azt is, hogy nem vet ki új vámokat vagy új adókat, hogy külső háború esetén nem követelhet birodalmi segítséget (vagyis a francia háborúban csak saját „házi” erőforrásaira támaszkodhat), de egyúttal azt is, hogy idegen csapatokat sem hozhat a Birodalom területére (ezt ugyan azzal a megszorítással, hogy megtámadtatás esetén a császárnak minden segítséget igénybe szabad vennie). A választófejedelmek a koronázás pillana-

tában is jónak látták újból megszorítani a császárt, s ismét éreztetni vele nagyobb hatalmukat. Számos „kérésük” közül, amelyeket eléje terjesztettek, a legnagyobb jelentőségű Luther ügye volt.

Nem tudni, Károly mikor hallotta először Luther nevét. A XV—XVI. század fordulóján oly sok mozgalomról hallhatott, amelyek az egyház megjavítását tűzték ki célul (a császár nevelője maga is az egyik ilyen mozgalom híve volt), Károlyt pedig oly kevésbé érdekelték a dogmatikai kérdések, hogy úgy lehet, Luther nevével is, de azokkal a kérdésekkel is, amelyek tanításai nyomán Németországban felszínre kerültek, csak most ismerkedett meg. A megismerkedés nem volt problémamentes. A birodalmi fejedelmek egy csoportja a

szász választó vezetésével azt kérte, hogy a Wormsban már meghirdetett birodalmi gyűlésen a császár vegye elő Luther, Ágoston-rendi szerzetes, a wittenbergi egyetem tanára ügyét. A kérés korántsem volt csapdák nélküli. Luthert a szentszék ekkor már eretnekség miatt perbe fogta és kiközösítette. A sok évszázados gyakorlat szerint egy ilyen kiközösítésnek (vagy bármilyen más, a hitélettel kapcsolatos ítéletnek) a világi hatóságok szereztek érvényt. Ez Luther esetében, akit a pápa 1520. június 16-i bullájával kiközösített, a birodalmi átok kimondásával járt volna együtt, és annak minden következményét maga után kellett volna vonnia. A választófejedelmek, általában a nagy hűbérurak közül azonban többen is Luther és tanai mellé

álltak, hiszen az kedvezett territoriális hatalmuknak, s lehetővé tette az egyházi birtokok szekularizációját. A szász választóval az élen ezek a fejedelmek ekkor azt követelték, hogy a wormszi gyűlés és a császár az egyházi peres eljárást bírálja felül, és — ez volt a ki nem mondott szándék — helyezze hatályon kívül. A birodalmi nagyhűbéresek ezzel a javaslattal több legyet akartak ütni egy csapásra. Luthert és vele együtt saját szekularizációs törekvéseiket megvédeni, ez volt a közvetlen cél. S egyúttal akartuk a császárra kényszeríteni, mintegy jelezni, hogy ők erősebbek. De ugyanakkor a császárt a pápával is szembe akarták állítani. Úgy vélték, ezáltal lekötik erői egy részét, s megakadályozhatják abban, hogy az ő territoriális hatal-

muk fölé kerekedjék. Ehhez ragyogó lehetőséget nyújtott Luther ügye, hiszen az egyházi visszaélések felhánytorgatásával, majd az egyházi hierarchiával történt szembekerülése révén Luther olyan népszerűsége tett szert Németországban, amellyel nehéz lett volna szembehelyezkedni. Nem utolsósorban ez az oka annak, hogy a vele nem rokonszenvező birodalmi fejedelmek egy része is beleegyezett ebbe a tervbe.

Ha a császár elfogadja a javaslatot, olyan helyzetbe kerül, amelyben még nem volt világi uralkodó: dogmatikai kérdésekben bírálja felül az egyház s annak feje, a pápa álláspontját. Ha nem fogadja azt el, maga ellen fordítja Németország lakosságának igen nagy részét, mégpedig egy francia háború idején.

Ezért azután, ha rossz lelkiismerettel is, de meghajolt a kívánság előtt. Az egyház tiltakozása ellenére, a pápai nuncius és gyóntató papjának jogi érveit félretéve, eleget tett a követelésnek, s felvette a birodalmi gyűlés témái közé Luther ügyét is, Luthernek pedig biztosította a szabad oda- és visszautazás jogát. Ez teljesen új helyzetet teremtett az egyház és a világi hatalom viszonyában. Tulajdonképpen kezdetét jelentette annak a folyamatnak, amelynek során vallási kérdések nyíltan a világi, az állami politika kérdéseivé váltak. A császár itt ismerkedett meg először ezzel a problémával, s mindjárt Wormsban alapos leckét is kapott belőle. Egész uralkodása alatt küzdött az ellen, ami itt mint probléma felvetődött, s amelyet

az augsburgi vallásbéke jogilag is megerősített.

Luther 1521. április 16-án érkezett Wormsba. Nem írjuk le részletesen a mindenki által ismert eseményeket. Megjelent a birodalmi gyűlés és a császár előtt. A felsorolt könyveket maga által frottaknak ismerte el, majd amikor a teológusok kérdéseket tettek fel neki tanításait illetően, haladékot kért a válaszára, hogy átgondolhassa mondanivalóját. Végül heves szavakkal nyilatkozta ki tanításait, szinte ugyanazokkal, amelyeket a pápa által elítélt munkáiban is használt. („Itt állok, másként nem tehetek...”) Néhány heti vita után májusban a birodalmi gyűlés a wormszi ediktumnak nevezett ítéletben elmarasztalta Luthert, és kimondotta rá

a birodalmi átkot. Ekkor azonban Luther már nem volt a városban, amelyet a szabad hazatérés ígéretével élve még április 26-án elhagyott. A császár által kibocsátott ítéletet a birodalmi kancellár nem írta alá, így az jogilag tulajdonképpen nem léphetett életbe. Luthert és kíséretét útközben, amikor már a szász választó területén járt „megtámadták”, s ő hosszú hónapokra „eltűnt”. Ez azonban nem a császár politikájával függött össze, hanem Bölcs Frigyes szász választóéval, aki így akarta elkerülni azt, hogy a birodalmi átok nyomán eljárást kelljen indítania Luther ellen.

Az egyházi kérdések ezzel egyelőre kikerültek Károly látóköréből. A német belső ügyeket igazán még nem ismerte. A választási feltételek annyira gúzsba

kötötték, hogy szó sem lehetett önálló császári politikáról. De volt még néhány rendeznivalója, mielőtt figyelmét teljesen a francia háborúnak szentelte. Károly ugyanis az ausztriai és egyéb dél-német tartományaival, valamint a császári címmel együtt örökölte nagyapjától annak hatalmas adósságát is, elsősorban a Fugger-házzal szemben. Miksa és Jakob Fugger kapcsolatát figyelembe véve, de elsősorban komoly pénzzavarai miatt arra törekedett, hogy a Fugger-házat továbbra is érdekeltté tegye politikájában. Wormsban ezt a kérdést is rendezte. 1521. május 4-én megállapodott Jakob Fuggerrel az adósságok rendezésében. Az adósság akkor mindent összevetve, több mint 842 000 rajnai aranyat tett ki. E hatalmas összeghez Károly még két-

százezer aranyat kapott Jakob Fugger-től, ami lehetővé tette számára a francia háborút, s ekkor vált lehetségessé Ferdinánd házasságának biztosítása is. A Közép- és Kelet-Európa egy részét is dinasztikus befolyása alá vonni kívánó Miksa és Jagelló Ulászló király között 1515-ben titokban kötött házassági és örökösödési szerződés szerint Ferdinánd elveszi Jagelló Ulászló lányát, Annát. Ulászló fia, Lajos király viszont Ferdinánd nőtestvérét, Máriát. A két házasságra 1521-ben került sor, ezek anyagi fedezetét, többek között a jegyajándékokét is a Fuggerek vállalták magukra. Természetesen nem ingyen. A magyarországi rézbányászat, elsősorban Besztercebánya volt az ár. Emellett Németországban is először kerültek a Fugger-ház birtokába

állami jövedelmek. Ez a házasság és a velejáró közvetlen pénzkidadások, valamint következményeként Ferdinánd megjelenése a nagypolitika porondján, újabb megállapodáshoz vezettek. Ezt 1522. február 7-én Brüsszelben kötötték meg. Jakob Fugger ekkor már azt kívánta, hogy a megállapodást Ferdinánd is írja alá, csakúgy, mint a megállapodás során létrejött váltókat.

A dolgok logikája vezetett tehát a kereszténység legnagyobb hatalmassága, a császár és a gazdasági élet óriása, a Fugger-ház között az érdekek mind szorosabb egybefonódására. Különösen mutatják ezt a következő évek eseményei. A magyarországi rézbányászat megszerzése következtében Jakob Fugger uralta szinte az egész európai érckereskedelmet.

Már ő látta el érczel Velencét, Hollandiát, Németországot, sőt Lengyelországot is. Ez természetesen felbolydította a gazdag Hanza-városokat, amelyeknek gazdasági hatalmán ezáltal súlyos csorba esett. A Hanza-városok beperelték a Fugger-házat azzal az indokkal, hogy a törvény által tiltott monopóliumot épített ki magának. Az észak-német és dél-német kereskedelmi tőke e gigászi küzdelmében, amelyben a harc olyan kiterjedt hadszíntéren folyt, mint pl. a Lübeck ellen a Fuggerekkel szövetkező Dánia, Lengyelország, sőt Oroszország, de Magyarország is (noha a Hanza nem tudta kihasználni azt, hogy Jakob Fuggertől a magyar országgyűlés 1525-ben ideiglenesen elvette Besztercebányát), Károly kezdetben megpróbált semleges

maradni. Azonban Jakob Fugger 1523 elején segítségkérő levelében figyelmeztette a következőkre: annak idején a választófejedelmek őbenne, s nem Károlyban bíztak. Midőn pedig Magellán 1519-ben útnak indított hajóhadából egy hajó 1522. szeptember 6-án szerencsésen visszatért, engedett a császári kívánságnak, és egy nyolc hajóból álló flottát szerelt fel a Fűszer-szigetekkel megszervezendő kereskedelem számára, Károly ezek után egyértelműen melléállt a perben. 1523 szeptemberében a pert leállította, 1524-ben pedig végleg félretétette. Károlynak ugyanis ezekben az években még több pénzre volt szüksége, s ezt csak a Fuggerektől kaphatta meg. Ezért mind erőteljesebben bevonta őket a spanyol ügyekbe, érdekeltté tette

őket a spanyol állami bevételekben (1525. január 1-től), s ő maga is részesült a monopóliumok hasznából. (Nem utolsósorban ez tette lehetővé a paviai győzelmet is.) 1525. március 10-én Madridban aláírta a monopóliumengedélyt számukra, s a Fuggerek jelentős privilégiumokat kaptak a spanyol királyságokban is. A császárság és a Fuggerek ügye mind erősebben fonódott össze. Jellemző, hogy a császár 1525-ben megvédte a Fugger-családot a lutheri eretnekség vádjával szemben is. A Fuggerek üzletein belül is lassan áttolódik a súlypont Dél-Németországból, Közép-Európából Nyugat-Európába, Spanyolországba, Amszterdamba és Londonba. Különösen 1530 után figyelhető meg ennek az új helyzetnek a kialakulása. A kelet- és közép-

európai üzletek és velük az ércbányász-
szat is veszítenek jelentőségükből a csa-
lád számára, amely ekkor már teljesen
a nagypolitika és a nagy banküzletek
szintjén ténykedik. A Fuggerek gazda-
sági tevékenységében e súlyponteltoló-
dás tulajdonképpen nyomon követi az
európai gazdasági élet erővonalainak
áthelyeződését Nyugat-Európába, de köz-
vetlen kiváltója V. Károly politikája,
amely megadta a lehetőséget a Fuggerek-
nek az új üzletág kivirágztatásához.

AZ ELSŐ FRANCIA HÁBORÚK

Az I. Ferencsel Noyonban kötött béke, amely tulajdonképpen amúgy is inkább csak fegyverszünetnek volt tekinthető, igen törékenynek bizonyult. A francia uralkodó szándékait meggyőző erővel tanúsította az a heveség, amellyel részt vett a császárságért vívott küzdelemben a választás előtt. Ez nem csupán személyes kérdés, személyes vetélkedés, s ebből következően személyes ellentét volt. Az alapkérdés változatlan maradt: a francia királyság továbbra is bekerítve érezte magát a Habsburg-ház birtokai által. Károly császárrá választása tovább élezte a régi ellentéteket. A Marignanónál 1515-ben aratott francia győzelem nyomán I. Ferenc

kezére került Milánó. Károlynak császárrá választása jogi alapot teremtett ahhoz, hogy a névleges hűbért, Milánót visszakövetelje I. Ferencről.

Az ellenségeskedések először a burgund—francia határon, majd Észak-Itáliában is megkezdődtek. Ferencet az is bátorította, hogy egyidejűleg kiéleződött a helyzet Spanyolországban, ahol egyes városok mellett Kasztíliában már egész körzetek is felkeltek a kormányzat ellen. Az ott a cortesekben nagy szerepet játszott városok voltak az ún. Comuneros felkeléssorozat központjai, bár ahhoz a „Szent Junta” megalakulásakor (1520) nemesek és főrendek is csatlakoztak, akik főleg Károly személye ellen léptek fel, s kezükbe kaparintották egy időre a jog szerinti uralkodót, az elme-

beteg Johannát is. Károly tehát rendkívül nehéz helyzetbe került, ezért is igyekezett mielőbb befejezni a német ügyeket. Már 1521. május 31-én elhagyta Wormsot, s ismét Németalföldnek vette útját. Úgy tűnt, hogy egyelőre ez az a pont, ahonnan egyidejűleg képes áttekinteni az ügyeket, ahol egyformán elérhető távolságban van birodalma főbb pontjaitól. Itt tartózkodott kerek egy éven át. Itt rendezte a Fuggerekkel a pénzügyeket, innen érte el, hogy nevelőjét, Hadriánt 1522 legelején pápává választották. (Ez annak ellenére, hogy Hadriánban a francia párt is pártatlan bírót látott, mégiscsak megszerezte számára az egyházfő támogatását.) Itt nevezte ki németországi helytartójává fivérét, Ferdinándot, aki Nürnbergben rendi

kormány élén képviselte távollétében a császárt, majd innen indult Spanyolországba, ahol a lázadások sorozatát (inkább erről, mintsem összefüggő felkelésről lehet beszélni) helytartói időközben — éppen a lázadások egymástól való elszigeteltsége folytán — viszonylag könnyen leverték. Útközben Londonban találkozott VIII. Henrikkel, s megújította vele szövetségét Franciaország ellen.

Nem tudni, hogy saját józan politikai érzékét, vagy az 1521-ben elhunyt Chièvres helyére került tanácsadó, a piemonti Gattinara értelmét, esetleg Utrechti Hadrián humanizmusát dicséri-e az, hogy a Spanyolországba — 4000 német zsoldos kíséretében — visszatért Károly nem járt el kíméletlenül a felkelőkkel. Azok 1521 április 23-án Villalar mellett

vereséget szenvedtek, s az egész felkelést így addigra már gyakorlatilag leverték. Károly ugyan a főembereket (összesen mintegy 290 embert) kivégeztette, de nagyarányú tömeges megtorlást nem alkalmazott. Mindenesetre a következő évek folyamán nem hagyta el Spanyolországot, hanem erejét elsősorban az ottani ügyeknek szentelte. Tudta, hogy hatalmának, s a Habsburg-ház erejének is az adott időszakban Spanyolország az alapja. Igyekezett lecsendesíteni a kedélyeket, olyan intézkedéseket hozott, amelyek a spanyol főurak számára is előnyöknek látszottak. Gattinara, akinek igen nagy szerepe volt az 1520—30-as években Károly császáreszméjének kialakításában, s ő aki a burgund adminisztrációban óriási kormányzati ta-

pasztalatokra tett szert, igen jól megfelelt feladatának. Segítségével kezdte meg Károly Spanyolország végleges egyesítését, azt a hatalmas munkát, amelyet fia, II. Fülöp fejezett be. Károly még meghagyta a formális perszónáluniót spanyol országai között, amiben nagy szerepe volt az imént még heves felkeléssorozatnak is. Udvara sem tartózkodott állandó helyen, hanem felváltva, Burgosban, Toledóban, Granadában, Monzonban és Barcelonában. Legszívesebben azonban Valladolidban volt, itt kezdett kialakulni a lassan egybekovácsolódott spanyol monarchia első fővárosa. Meghagyta az egyes tartományok, királyságok eredeti rendi alkotmányát, csak arra törekedett, hogy — részben a Fugger-ház segítségével — pénzügyi-

leg függetlenítse magát a cortesektől. Ez — egyébként nem a spanyol országok előnyére — sikerült is. De a Fuggerek és más európai, elsősorban itáliai kereskedők és bankházak betörése Spanyolországba a gazdasági hanyatlás első megnyilvánulásait jelentette. Közpon-tosítási törekvései tehát igen óvatosak voltak. Először a főurakat kapcsolta ki a hatalom tényleges gyakorlásából (de igen nagy anyagi előnyökhöz juttatta őket), majd a kispapok, a lovagok, s végül a városok következtek. Uralma végén így gyakorlatilag már megszüle-tett a spanyol abszolút monarchia tel-jes mechanizmusa, noha még rendi burokból.

Elsősorban birodalma spanyol felé-nek érdekeit szolgálta Károly 1526-ban

kötött házassága unokatestvérével, Izabellával, a portugál király lányával. Károly nagyapjától örökölt, kedvelt politikai módszereihez tartozott a házasságok révén különféle örökségi jogok gondos ápolása. Házasságából összesen három élő gyermek származott, s közülük II. Fülöpnek sikerült is Portugália megszerzése.

Gattinara adminisztratív tapasztalatai segítségével építette ki ezekben az években birodalmának kormányzatát is, azt a hatalmas apparátust, amely a számos, érdekeiket tekintve egymással sokszor szemben álló területet kormányozta. Mindez óriási méretű bürokratikus munkát követelt, elsősorban állandó levelezést a császártól is, hivatalnokaitól is. Ha meggondoljuk,

hogy a császár rendszeresen levelezett helytartóival (köztük testvéreivel és más, a Birodalom egyik-másik tartományában tisztséget betöltő rokonaival), az amerikai kontinentstől Spanyolországon, Németalföldön, Dél- és Észak-Itálián át Németországig, diplomatáival és hadvezéreivel, számos családtagjával és más előkelőségekkel, elképzelhetjük azt a hatalmas adminisztratív tevékenységet, amelyet személyesen is végeznie kellett. S Károly nem volt az az ember aki engedi, hogy lényeges kérdésekben mások döntsenek helyette. Jegyzeteit, kézjegyét számos hozzá írt levélen, s egyéb aktán is megtaláljuk, ami tanúsítja szorgalmát, azt a hatalmas munkát, amelyet végzett. Nem riadt vissza a munkától, tudta, hogy

az elengedhetetlen céljai megvalósításához.

Spanyolországból irányította a francia háborút is. Az 1522. év eseményei a váratlan francia támadás ellenére sem alakultak előnytelenül Károly számára. Burgundiában a csetepaték jelentéktelenek maradtak, a főhadszíntér azonnal Észak-Itáliába helyeződött át. Itt viszont Károly seregei mindjárt sikereket értek el, elfoglalták Milánót és 1522 áprilisában legyőztek egy francia sereget Monza mellett. Mindez csak előjátéknak bizonyult. Károly fő elképzelése, a háború áthelyezése Franciaország területére, sikertelen maradt. Bourbon Károly herceggel, Franciaország connetable-jával hiába szövetkezett, arra számítva, hogy ha a herceg felkelést szít a király ellen,

s őt segítségül hívja, I. Ferencet saját országában sikerül majd legyőznie. A Bourbon futva hagyta el Franciaországot, s nyíltan Károly zsoldjába szegődött, aki egyik serege vezetésével bízta meg. Itáliában is hátrányosan alakultak az események Károly számára. A franciák 1523 őszén visszafoglalták Milánót. I. Ferenc nagy hadsereggel, főleg nagyszámú svájci zsoldossal operált Észak-Itáliában. Ez a császár oldalára állította Velencét és VI. Hadrián pápát is. Az ő csapatai segítségével sikerült ismét visszafoglalni Milánót. Nem sikerült viszont 1524 folyamán a háborút áttenni francia földre, noha a császár seregei VIII. Henrik angol király hadaival összehangolt tervek alapján működtek. A cél érdekében Bourbon Károly elismerte

VIII. Henrik esetleges francia királyságát is. 1524 nyarán a császári seregek megkísérelték Marseille bevételét, a támadás azonban kudarcot vallott. Károly seregei erősen érezték egy hatékony flotta hiányát. A híres tengernagy, Andrea Doria vezényelte genovai flotta ugyanis, miután a város 1524-ben elismerte a francia fennhatóságot, I. Ferenc szolgálatában állt. Eközben Észak-Itáliában a francia hadsereg ismét átvette a kezdeményezést. 1524—25 telén előnyomult és négy hónapon át ostromolta Paviát, a császári seregek egyik fő erősségét, amelyben Károly fő seregtestei táboroztak. I. Ferenc számára annyira kedvezően alakult a helyzet, hogy már arra gondolhatott, a genovai flotta támogatásával támadást indít Nápoly

ellen is. VIII. Henrik angol király is közeledett ekkor már hozzá, mivel seregei nem értek el eredményt Picardiában. Velence és az új pápa, az 1523. november 19-én megválasztott VII. Kelemen, aki VI. Hadriánt követte a pápai trónon, s elsősorban a Medici-család érdekeit képviselte, ismét a franciák oldalára álltak. Ekkor azonban olyan fordulat történt, amelynek váratlanságánál csak hordereje volt nagyobb. 1525. február 24-én Georg Frundsbergnek, a német zsoldosvezérnek, akit még Miksa szolgálatából vett át Károly, és Fernando Pescaranak, ennek a nápolyi származású hadvezérnek Paviánál egy éjszakai támadás váratlanságát kihasználva, sikerült véres vereséget mérniük a franciákra. A legyőzhetetlennek tartott svájci zsol-

dosokat és a francia tüzérséget a spanyol tüzérség és a német landsknechtek teljesen megsemmisítették. A csatában maga I. Ferenc és két fia is a császár fogságába esett. Őket Spanyolországba vitték, a császár udvarába. Ez a fordulat eldöntötte a háború sorsát. I. Ferenc csak súlyos feltételek árán köthetett békét. A madridi békében (1526. január 14.) megígérte, hogy seregei kivonulnak Itáliából, elismerte a császár teljes szuverenitását Burgundiában, elsősorban Németalföldön, s lemondott területi hűbérjogairól is. Kötelezte magát arra is, hogy egy török elleni hadjárat céljaira 200 000 aranytallért ad, ami annál is súlyosabb feltétel volt, mivel 1523-tól a francia udvar gyakorlatilag szövetségben állt a törökkel. A császár

és a francia király közötti „örök barátság” megpecsételésére I. Ferenc megígérte, hogy elveszi Károly legidősebb leánytestvérét, Eleonorát. Fiai továbbra is a császár fogságában maradtak biztosítékként a békefeltételek végrehajtásáig.

A madridi békében Károly túlságosan is sokat markolt, olyan pozíciókra tett szert, ami ellene fordította szinte valamennyi szövetségesét, azokat a hatalmakat is, amelyek eddig semlegesek voltak a francia király és a császár küzdelmében. I. Ferenc mihelyt francia földre ért kinyilvánította, hogy nem ismeri el a madridi békét, amelyhez kényszer alatt járult hozzá. Nem akadályozta ebben az sem, hogy fiai továbbra is Károly fogságában maradtak. 1526. má-

jus 22-én a francia király szövetséget kötött Velencével, a pápával, VIII. Henrik angol királlyal és Milánóval Cognac városában Károly ellen. A koalíció a „Szent Liga” elnevezést kapta („cognaci ligának” is nevezik), mert a pápa is csatlakozott hozzá. A szövetség célja az volt, hogy visszaállítsa a háború előtti állapotokat Itáliában (a császári seregek hagyják el Milánót), s a császár megfelelő váltságdíj ellenében bocsássa szabadon Ferenc fiait. A császár helyzetét azonban ez a szövetség nem rendíthette meg. Ütőképes serege akkor egyedül neki volt Itáliában. Közben a pápa a Colonnák vezette császárpárti arisztokrácia nyomása alatt kénytelen volt fegyverszünetre lépni a császárral. A császár fölénye tehát harc nélkül is

biztosítva volt. Ekkor azonban közbelépett az, amire egyik fél sem számított: a zsoldoshadsereg.

Károlyt is súlyos pénzzavarba sodorta a több éves háború, nem volt képes fizetni Itáliában tartózkodó hadseregét. Milánó ostroma is rendkívül nehezen ment, éppen a pénzhiány miatt. Frundsberg időközben 12 000 landsknechtet toborzott a saját költségén és vezetett át az Alpokon. A Szent Liga seregei nem tudták útját állni, lejutott a Póig, Piacenzáig. Bourbon Károly serege közben Milánóban szinte a lázadás küszöbére sodródott a pénzhiány miatt. A herceg nem merte elhagyni katonáit, a következményektől félve, s végül a ferrarai herceg rábírta, hogy Róma ellen forduljon. A pápa a császárhoz és a

francia királyhoz is fordult, de mindkettő magára hagyta.

A lázongó sereg útközben, Bologna táján megtámadta vezérét, Bourbon Károlyt, aki alig tudta a bőrét menteni, s csak nagy ügyel-bajjal menekült a vele 1527 februárjában egyesült Frundsberg táborába. De a zsoldjukat követelő landsknechtek is felkeltek március 16-án Frundsberg ellen, akit felindulásában szélütés ért. Végül is Bourbon Károly azzal csillapította le katonáit, hogy fejenként egy-egy aranyat osztott ki nekik, és kilátásba helyezte Firenze és Róma kifosztását. De ettől fogva a sereg foglya volt, egy tizenkét tagú testület ellenőrizte minden lépését.

A pápa felajánlott 150 000 arany váltásdíjat és elbocsátotta seregét, de ez

sem segített. Firenze előtt ott állt a Liga hadserege az urbinói herceg vezérése alatt, így Bourbon Károly hadai Róma ellen fordultak. 1527. május 6-án a sereg bevette Rómát. Példátlan fosztogatás kezdődött. Bourbon Károly az ostromnál halálos sebet kapott, így a fegyelem látszata is megszűnt. A császári sereg nyolc napon át rombolt, erőszakoskodott, gyújtogatott. A luteránus német zsoldosok a templomokat istállónak használták, a bíborosoknak öltözött katonák pápává kiáltották ki Luthert. A népvándorlás kora óta nem érte ilyen pusztulás a várost. Az új fővezér az orániai herceg is elhagyta Rómát, a csapatkapitányok pedig nem bírtak a zsoldosokkal. Az Angyalvárba menekült pápa június 6-án megadta

magát. 400 000 arany váltságdíjat követeltek tőle.

Amikor a „Sacco di Roma” híre megérkezett Károly udvarába, a megdöbbenés óriási volt. Károly nem akarta az egyházi állam elfoglalásával megterhelni számláját, ezért békülékenységet tanúsított. A templomokban hálaadó miséket tartatott a pápa megmenekülésének örömére, és sorra írta szabadkozó leveleit az európai uralkodóknak s a pápának. Célja az volt, hogy a pápát végleg leválassza a francia királyságról, és biztosítsa császárrá koronázását. A pápa azonban megszökött a császári csapatoktól (szökését az életét féltő csapatkapitányok is elősegítették), s a franciák mellé állt. 1528. január 22-én a francia és az angol király hadat üzent Károlynak.

Károly és I. Ferenc között ekkor majdnem személyes párbajra került sor, ami végül is elmaradt, a kasztíliai cortes ama állásfoglalása nyomán, hogy Károly az ügy lebonyolítása során a lovagiasság szabályainak megfelelően járt el, ellenfele viszont nem.

Közben már újra folyt a háború Itáliában. Egy francia sereg ismét betört Itáliába, s visszafoglalta Milánót, Genovát ismét francia függésbe vonta, majd egészen Nápolyig hatolt. Erre a pestis által alaposan megtizedelt császári zsoldosereg 1528. február 17-én elhagyta Rómát. A francia seregek Nápolyt ostromolták, a város igen nehéz helyzetben volt, mivel a tenger felől az egyesült velencei—genovai hajóhad is támadta. Az ostromló francia seregben

azonban pestis ütött ki, amely 21 000 ember s a fővezér halálát követelte. Amikor pedig Andrea Doria, a genovai hajóhad vezére összeveszett a francia királlyal, s végérvényesen a császár szolgálatába állt át, Nápoly megmenekült. Doria lett a császári hajóhad fővezére, s Genovából is elűzte a franciákat.

1529 júniusában a francia seregek Landrianónál vereséget szenvedtek, Milánó ismét a császár kezére került, s Genova is elkergette a franciákat. Csak a Mediciek ellen a maga plebejus forradalmát vívó Firenze állt még ellent a császáriaknak.

I. Ferenc ekkor már belátta, hogy nem képes sikerrel megmérkőzni a császár erejével Itáliában. Már 1529 júniusában hozzájárult ahhoz, hogy anyja

Margit hercegnővel megkezdje a béketárgyalásokat Cambrai-ban. A békét végül is augusztus 3-án kötötték meg. A „hölgyek békéje” nagyjából a madridi béke előírásait követte. A francia király lemondott itáliai birtokairól, szakított szövetségeseivel, kötelezte magát, hogy Velencét is békére kényszeríti, s kifizette a váltságdíjat is fiaiért. Lemondott Flandriára vonatkozó hűbérjogairól is, aminek fejében viszont Károly is tett engedményt: elismerte hűbérjogait az eredeti Burgundiára és hozzájárult ahhoz, hogy Bourbon Károly tartományát (Bourbon) egyesíthesse a francia koronával.

A cambrai-i béke lényegében rögzítette a két hatalom között az erőviszonyokat, amelyek a XVI. század folyamán nagyjából változatlanok maradtak, bár

még többször került sor háborúra a Habsburgok és a francia királyok között. A Habsburg-ház biztosította uralmát Itália felett, Milánóból elűzte a franciákat és a hercegséget a saját oldalára állította. Biztosította uralmát Genova és a többi kisebb itáliai állam mellett Nápoly-Szicília felett is. A pápai államot is — mint látni fogjuk — sikerült megaláznia. Ugyanakkor viszont kudarcot vallott minden olyan kísérlet, amely a francia királyok erejének gyengítésére, Franciaország esetleges szétdarabolására irányult. A háborút nem sikerült tartósan áttenni francia területre. S nem sikerült azt sem elérni, hogy Franciaország végleg lemondjon minden offenzíváról a Habsburg-ház halálosnak tűnő ölelésével szemben.

A CSÁSZÁRI POLITIKA ALAPJAI

Még folytak a béketárgyalások a „hölgyek” között Cambrai-ban, amikor 1529. június 29-én Károly Barcelonában békét kötött a pápával is. A pápa rendkívüli rugalmasságot tanúsított a császárral szemben, s elismerte a császár teljes hatalmi fölényét Itáliában. Hűbérként szentesítette nápolyi királyságát, annak ellenére, hogy Károly mint német-római császár Észak-Itália hűbérura is volt, s ezáltal teljesen bekerítette a pápai államot. Hozzájárult ahhoz is, hogy a császári csapatok átléphessék a pápai állam határait, amikor a császár egyik tartományából a másikba vonulnak. Megígérte azt is, hogy egyesíti erőfeszí-

téseit a császáréval a lutheri eretnokség elleni harcban. Mindezzel VII. Kelemen tulajdonképpen feladta a pápák hagyományos politikai vonalát a császársággal szemben.

Ezekkel az engedményekkel azonban a pápa visszaszerezte családjának az 1527-ben elvesztett Firenzét. Sikerült elkerülnie azt is, amitől a reneszánsz pápák és az egyháznagyok a legjobban féltek: az egyetemes zsinatot. A császár véleménye szerint a zsinat lett volna hivatott az egyházi ügyek végleges rendezésére. De Konstanz (1414—1418) óta tudták a pápák, hogy ilyen zsinatok lehetnek az egyházfőt, s olyan mértékben korlátozhatják az egyházi oligarchia uralmát, hogy a pápai hatalom teljes vereségét okozhatják. Zsigmond császár-

nak sokkal kisebb hatalom birtokában sikerült Konstanzban három pápát is visszalépésre kényszeríteni. A pápa arra is gondolhatott, vajon nem Hadrián elképzelései képezik-e az alapját Károly egyházi reformterveinek? Annál is inkább, mert VI. Hadrián erőteljesen fellépett az egyház elvilágiasodása ellen, az 1522—23-i nürnbergi birodalmi gyűlésen nem elsősorban a lutheri tanok, hanem a pápai udvarban tapasztalható visszaélések ellen lépett fel, s ígéretet tett egy egyetemes zsinat összehívására. Ettől csak korai halála „mentette meg” a pápaságot. VII. Kelemen tehát úgy döntött, a zsinat kérdésében nem enged Károly kívánságának.

A cambrai-i béke megkötésekor Károly már úton volt Itália felé. 1529. június

29-én hagyta el Barcelonát. Spanyol országai élére kormányzóként feleségét állította. Két héttel később lépett partra Genovában, ahonnan Bolognába ment, hogy személyesen találkozzék a pápával. Az egyetemes zsinat eszméjét még mindig nem adta fel, s most a személyes megbeszélésektől remélte annak kieszközlését a pápától. Bolognában a császár és a pápa négy teljes hónapon át tárgyaltak egymással. Szomszédos palotákban laktak, s a palotakertek közös falán egy ajtót nyitottak számukra, így Károly a pápát minden formalitás nélkül bármikor meglátogathatta. Eredeti terveiből azonban nem sokat ért el a császár. Igaz, a barcelonai békét VII. Kelemen megerősítette, s a császár Velenével is békét kötött. Milánó elismerte

hűbérurának, s noha a herceget a császár megerősítette hatalmában, óriási hadisarcot vetett ki rá, s erős spanyol őrséget hagyott a városban és Comóban. Voltaképpen igen mérsékelt politikát folytatott Itáliában, mert nem akarta bonyolítani helyzetét akkor, amikor az egyházi kérdések végleges eldöntésére készült. Így megelégedett volna azzal, hogy Firenze visszaveszi a Medicieket, s elengedte volna a büntetést is a városnak.

1530. február 23-án a pápa Károlyt Bolognában lombard királlyá koronázta, majd 24-én a német-római császári koronát tette a fejére. Ezzel Károly elnyerte azokat a szentségeket, amelyeket szükségesnek érzett ahhoz, hogy mint a kereszténység védelmezője léphessen fel a

belső ellenség, az eretnekek ellen is. Már nem várta meg Firenze sorsának rendezését, hanem az Alpokon át észak felé indult. A város megtagadta a Medici-család visszavételét, ezért a császár a pápától kényszerítve kénytelen volt elrendelni az ostromot. Az ostromot az orániai herceg vezette, aki azonban 1530. augusztus 3-án maga is elesett. A város végül, tizenegy hónapi ostrom után, amely idő alatt Michelangelo hadmérnökként vett részt a védelemben, megadta magát, de nem feltétel nélkül. A pápa ekkor kivívta, hogy a császár az ő unokaöccsét, Alessandro Medicit nevezze ki Firenze hercegévé, aki Károly 1522-ben Johanna Gheensttől, egy flandriai polgárlánytól született törvénytelen lányát, Margitot vette feleségül. 1535-

ben Milánó is hűbérként a császárra szállt vissza, aki azt később fiának adományozta. A spanyol hegemonia teljessé vált Itália felett.

A vallási viták, az egyházi zsinat kérdései mögött tulajdonképpen politikai lehetőségek rejlettek Károly számára. Most vált lehetségessé, hogy végre hozzáfoghasson császár-programjának megvalósításához: nemcsak a külső veszéllyel szemben, hanem ami számára is lényegesnek tűnt, magában a Birodalomban. Károly itt még Spanyolországba történt visszatérése előtt úgy rendelkezett, hogy helytartója testvére, Ferdinánd legyen. Annak idején Margit hercegnőhöz írt levelében tett arra ígéretet, hogy öccsének jelentős politikai szerepet szán, s ezt az ígéretet be is tartotta. A hely-

tartóságnál is jelentősebb volt azonban, hogy az ausztriai és egyéb délnémet hűbérbirtokokat, a Habsburg-ház immár családi örökségnek tekintett területeit is Ferdinándnak engedte át. Ferdinánd ezáltal nemcsak a császár helytartója, hanem az egyik legerősebb német fejedelem is lett, ami például a Fugger-ház tevékenységében is azonnal megmutatkozott. Mint a magyar és cseh királysógora és szövetségese már némi külpolitikai súllyal is rendelkezett. Mégsem tudott, nem lehetett képes helytartósága idején lényegesen változtatni a Birodalom helyzetén, s ebben sem egyéni kvalitásainak, sem annak nem volt szerepe, hogy németül nem tudott. A császár egy Nürnbergben székelő kormány élére állította, amely a Birodalomban kiala-

kult politikai helyzetet tükrözte: a császárt abban testvérén kívül két tanácsos képviselte. Egy választófejedelemnek mindig jelen kellett lennie, a többit és más egyházi fejedelmeket pedig tanácsosaik képviselték, akiknek személye negyedévenként változott. A császár minden fontosabb ügy elbírálásának jogát magának tartotta fenn. A rendek, elsősorban a fejedelmek pedig oly mértékben örködték territoriális jogaikon, hogy így a Birodalomban semmi előrehaladás sem történhetett. Egy valami volt kivétel: a protestáns vallás.

Az 1520-as évek nagy horderejű németországi eseményei alig hagytak nyomot Károly tevékenységén, akit teljesen lefoglaltak a spanyol ügyek, de főleg a francia háborúk eseményei. Kezdetől

fogva lépéshátrányban is volt a Birodalomban, császári hatalma csupán névleges volt, s ahhoz, hogy valóságossá tehesse, először többi országaiban kellett rendet teremtenie. Pedig éppen ezekben az években dőlt el végleg a császári hatalom sorsa is. A városok, a lovagok és a parasztok érdekeiket csak a territoriális fejedelmi hatalom rovására valósíthatták meg. Közös fellépésük esetén útját állhatták volna a territoriális fejedelmi abszolútizmusnak. Erre azonban központi császári politika hiányában nem került sor. Így azután azok a spontán érdekellentétek hatottak, amelyek ezen erőket egymással is szembeállították. A lovagok 1522—1523-ban egyszerre léptek fel a városok és a fejedelmi hatalom ellen, s hiába fordultak a császárhoz.

(Hutten Ulrich birodalmi reformtervet is kidolgozott, amelynek célja a császári hatalom erősítése, a territoriális fejedelmi hatalom felszámolása volt.) A császár kezét még annyira megkötötték a választási feltételek, hogy hátában a francia királlyal nem segíthette mozgalmukat. Azt így a territoriális fejedelmek és a városok 1523-ban leverték. A nagy német parasztháború során a parasztok ugyancsak a császári hatalmat erősíthették volna. A császárt azonban mozgalmuk antifeudális jellege egyértelműen ellenük fordította, s ki is szolgáltatta őket a feudális erőknél. A parasztok egymástól elszigetelt felkeléssorozatát a fejedelmek leverték. Ez viszont még inkább megerősítette territoriális hatalmukat.

A fejedelmi hatalom eme végzetes megerősödése Károly érdeklődését akkor, amikor már gondolhatott a császári hatalom erősítésére, a vallás kérdéseire irányította. Az érdeklődés természetesen nem volt mentes politikai megfontolásoktól. A három birodalmi gyűlésen, amelyeket Károly távollétében tartottak, 1522—23-ban Nürnbergben, 1526-ban és 1529-ben pedig Speyerben, rendszeresen felmerült a lutheri hit ügye, de egységes álláspontot nem sikerült elérni. A wormszi ediktumot csak azok a hűbérurak hajtották végre, akik nem voltak Luther hívei, közülük sem mindenki. Majd amikor 1529 tavaszán a speyeri birodalmi gyűlésen a katolikus többség álláspontját a kisebbségben levő protestánsokra akarta kényszeríteni, s a gyűlés határo-

zatát Ferdinánd törvényerőre emelte, a lutheri vallás hívei tanúságtételt nyújtottak be az ellen. A tanúságtételről (protestatio) vette végül nevét az új egyházi mozgalom.

Az új irányzat tehát közös nevet is nyert, amely egyesítette különféle csoportjait, s igen megerősödött az évek során. A lutheri vallás hívei egységesen léptek fel a két legutolsó birodalmi gyűlésen, s Ferdinánd rendszeresen beszámolt bátyjának azokról a nehézségekről, amelyeket neki ez az egységes opposíció okozott. Ez azonban új lehetőségeket teremtett a császár számára Németországban: egymás ellen is fordította a territoriális nagyhűbéreseket, elsősorban a választófejedelmeket és a legnagyobb világi hűbérurakat. A lovagi felkelés és

a parasztok leverése után csupán ez a kettészakadás nyújthatott egyedül reményt arra, hogy a császári hatalom régi állása valamennyire is helyreállítható, s hogy ügyes politikával talán sikerülhet mindaz, amit a császár feladatként címével együtt magára vállalt: a császári hatalom és tekintély helyreállítása, az egyházszakadás megszüntetése és a török kiűzése Európából.

Az elmúlt évtizedben ugyanis e tekintetben is lényeges változások történtek. A török hatalom terjeszkedése ugyan Károlyt nemcsak mint a kereszténység világi fejét, akinek majd 150 éve lenne kötelessége a kereszténység megmentése a barbár hatalomtól, hanem mint spanyol uralkodót, s újabban mint a Habsburg-ház fejét is szembeállította a

törökkel. A Földközi-tenger keleti majd lassan nyugati felében is egyre erőteljesebben ütköztek össze a két hatalom érdekei. Sőt mivel Károly egész birodalmának tulajdonképpeni súlypontja az Ibéri félszigeten volt, az ellentétek igazi erővonala a mediterrán térségben húzódott, Észak-Afrikában és a szigetekben. Ehhez azonban újabb ellentét társult. 1523-tól a török birodalom a francia udvar szövetségében lépett fel a császárral szemben, s elsősorban az európai szárazföldön támadott. A Ferdinánddal szövetséges Magyarország útjában állt. Amikor 1526-ban a mohácsi csatában a szultán nem várt hatalmas győzelmet aratott, és a csata után Ferdinándnak sikerült érvényesíteni a Jagellókkal kötött szerződést, s magyar és cseh király-

lyá választották, a töröknek nem maradt más lehetősége, mint egy ideig Szapolyai támogatásával, majd később Magyarország nagy részének bekebelezésével biztosítani katonai felvonulási útvonalát Bécs és a Birodalom ellen.

Ferdinánd magyar és cseh királysága megváltoztatta lehetőségeit a Birodalomban is Károllyal szemben. Eddig mint az osztrák hercegségek ura, vagyis mint a német birodalmi fejedelmek egyike, tulajdonképpen a császári politika árnyékában állt. 1526-ban azonban mint cseh király, a hét választófejedelem egyike lett. Mint magyar király azonban (attól függetlenül, hogy alattvalóinak többsége egyelőre nem ismerte el őt) a Birodalmon kívül állt, mégpedig szinte a császárral egyenrangú világi uralkodó-

ként. Helyzete formailag teljesen azonos volt Károlyéval, egy különbséggel: magyar királysága birodalmi politikája szempontjából majdnem akkora teher volt számára, mint amekkora erőt Károlynak a Birodalmon kívüli birtokai adtak. A Habsburg-ház e helyzet egy új fronton is szembeállította a törökkel. Bécs 1529. évi ostroma megmutatta, hogy a szultán végül is úgy döntött, kihasználja lehetőségeit, és európai hódításokra helyezi egyelőre a fő súlyt. Így a török elleni küzdelem ugyancsak rendkívül fontos kérdéssé vált.

Károly úgy gondolta, hogy a Habsburg-ház erejének növekedése az elmúlt években, Ferdinánd új országai, Bécs sikeres ellenállása a törökkel szemben, de elsősorban az ő győzelme a francia király és

a pápa felett Itáliában, megengedik számára, hogy megragadja a protestantizmus erősödése nyomán kialakult új helyzetet, s megkísérelje a császári hatalom megnövelését. Politikai elképzeléseinek csomópontjában éppen ezért a vallási kérdés állt, amelynek rendezését ürügyként használta fel terveit keresztülvitelére.

A császár kiindulópontja a speyeri gyűlésen keletkezett protestáció volt. Még Itáliában visszautasította annak átvételét, majd Augsburgba 1530. április 8-ra birodalmi gyűlést hívott össze. A barcelonai békében ígéretet tett a pápának erre a kísérletre, s reményeit fokozta, hogy a protestáns vallás hívei nem voltak egységesek. Több irányzat keletkezett, amelyek között azonnal meg-

indult a heves küzdelem. Úgy vélte, hogy rugalmas, dogmatikai kérdésekben engedményekre is kész politikával elérheti céljait, mert a protestáns rendek nem fognak a megerősödött császárral szembeszegülni. A cél a vallásegység helyreállítása volt olyképpen, hogy a protestánsoknak megegyezést ajánlanak mindenben, ahol ez lehetséges, s végül egyetemes zsinatot hívnak össze, amelynek határozatai mindkét fél számára kötelezőek lesznek. A vallásegység helyreállítását a török elleni szárazföldi hadjáratnak kell követnie, majd a Földközi-tengerről kell elűzni a pogány hajókat. Nagyjából ez volt a császár terve, amikor Itáliából Augsburg felé indult. Károlynak ahhoz, hogy valóban megragadhassa a kínálkozó lehetőségeket,

s kihasználva Németországban a területi hatalmak egymás elleni küzdelmét, megerősítesse a császári hatalmat, először a protestánsokat kellett „felértékelnie”. Ezért járult hozzá ahhoz, hogy velük mint jogszerű tárgyaló partnerekkel folytassák a tárgyalásokat. Ez korábbi, Wormsban is követett politikájának felülvizsgálatát jelentette, s egyúttal lehetővé tette a protestánsoknak, hogy a többi politikai tényezővel egyenrangúként lépjenek fel Augsburgban.

Az útja során Innsbruckban több hónapos pihenőt tartó császár ugyanis meghagyta a protestánsoknak, hogy rövid, világos formában foglalják össze az evangéliumi hitről vallott nézeteiket. János Frigyes szász választó ekkor megbízta Luthert, Melanchtont, Burgenha-

gent s más teológusokat, állítsák össze a fő hitcikkelyeket, hogy azokat a protestáns rendek a birodalmi gyűlés elé terjeszthessék. Luther még 1529 októberében összeállította az ún. schwabachi 17 cikkelyt, amelyből akkor a választó teológusai a torgaui cikkelyeket készítették. A szöveget azonban a választó túl erősnek találta, ezért átadta Melanchtonnak azzal, hogy enyhítsen rajta, amennyire lehet. Az előszót hozzá a Koburgban maradt Luther készítette, aki nem ment el Augsburgba, mert 1521 óta birodalmi átok alatt állt. Melanchton Augsburgban néhány nap alatt megírta a szöveget, amelyet elküldött Luthernek, aki azzal küldte vissza: „Nekem *majdnem* tetszik...” Míg a császár Innsbruckban időzött, Melanchton a reá jellemző gon-

dossággal és megfontoltsággal továbbcsiszolta a szöveget, úgy érezte, hogy ez talán az utolsó lehetőség a protestáns álláspont összeegyeztetésére a régi hitelvekkel. S mert ő maga már felismerte, hogy a reformált tanokra, elsősorban annak lutheri verziójára a territoriális fejedelmi hatalom részéről milyen veszélyek várnak, úgy vélte, talán jobb lenne a régi egyház megjavítása, mint az egyházszakadás.

Nagyjából ez a felfogás hatotta át Rotterdami Erasmust is, akinek szerepe széles körű levelezésének ismeretében ma már tisztán áll előttünk. Augsburgból mind a protestánsok, mind a császár hívei, mind pedig a pápai politika képviselői leveleket írtak hozzá, és azokból, valamint az általa Freiburgból bará-

taihoz intézett levelekből világosan látni szellemének jótékony hatását, irányító befolyását az eseményekre, s azt is, milyen hatalmas erőfeszítés történt Augsburgban a vallásbéke helyreállítására.

A császár 1530. június 15-én vonult be Augsburgba, másnap megnyitotta a birodalmi gyűlést és felszólította a protestáns rendeket, hogy június 24-én nyújtsák be álláspontjukat. Ez azt jelentette, hogy a birodalmi gyűlésnek elsősorban a vallási kérdésekkel kell foglalkoznia. A császár minden más napirendi pontot a protestáns rendek kívánságára a második helyre sorolt. Június 23-án János Frigyes szász választó aláírta a Melanchton fogalmazta szöveget, az ún. Apológiát, amely végül is „ágostai hitvallásként” vonult be a történelembe. Aláírták

rajta kívül: a brandenburgi örgróf, a lüneburgi herceg, némi ingadozás után a hesseni tartománygróf, az anhalti herceg, valamint Nürnberg és Reutlingen városok képviselői. Néhány más város (Strassburg, Konstanz, Memmingen, Lindau stb.) megtagadta az aláírást, s külön iratban foglalták össze nézetüket. Ezt az okmányt azonban a császár nem vette át. Megvolt rá az oka: ezzel is kedvezni akart a lutheri felekezet híveinek, hogy elfogadtassa velük a megegyezést.

Némi huzavona után végül is június 25-én az augsburgi püspöki palotában olvasta fel Bayer, a szász választó egyik kancellárja a birodalmi gyűlés előtt a protestáns többség álláspontját. A császár a latin és német nyelven rendelke-

zésre álló két szöveg közül először a latin nyelvűt akarta meghallgatni, de végül is engedett a rendek kérésének, s a német nyelvűt olvastatta fel.

A szélsőséges protestánsok az „ágotai hitvallásban” megalkuvást látnak, amely ahelyett, hogy feltüzelné a vallási háború fanatizmusát, az ellenkező irányban hatott. De nem is ez volt az irat célja. A protestáns rendek többsége is a kibékülés mellett volt. Ezért a huszonnyolc cikkelyből álló szöveget Melancthon olyképpen állította össze, hogy az első rész huszonegy pontjában összefoglalta a schwabachi cikkelyek alapján a keresztény hit fő kérdéseit, míg a második rész hét pontjában a torgau-i cikkelyek alapján az egyházzal szembeni viszály okait, az egyházi visszaéléseket.

Eszerint az úrvacsorát két szín alatt kell kiszolgáltatni, s a papok nőtlensége, a mise, a fülbegyónás, a böjt, a szerzetesi fogadalom és a püspökök világi hatalma a szentírással ellenkező, téves tanok. S végül a szöveg — mintegy a császár elképzeléseit is felismerve — kérte az egyetemes zsinat összehívását. Mindezt összegezve, a szöveg a kompromisszumot volt hivatva szolgálni, nemcsak tartalma, de rendkívül mérsékelt megfogalmazása folytán is.

Károly a protestáns álláspont megismerése után megkezdte tárgyalásait. Utasította a birodalmi gyűlésen megjelent katolikus teológusokat, köztük (a németországi származású és neveltetésű) Faber budai prépostot és az annak idején már Lutherrel személyesen is vitába

szállt Eck Jánost, hogy válaszoljanak a protestánsok beadványára. Több mint öt hét telt el addig, amíg végül is a császár a birodalmi gyűlés elé vitte a katolikusok válasziratát, az ún. Confutatot, amelyet augusztus 3-án olvastak fel. Azért volt szükség ilyen hosszú időre, mert a szöveg első változatát, amely már július 12-én készen volt, a császár túl erősnek tartotta, s visszaadta a szerzőknek azzal, hogy enyhébben fogalmazzák meg. Az említett változatra Melanchton szeptemberre újabb írással felelt, az ágostai hitvallás ún. védelmével (Apologia), amelynek felolvasását azonban a császár a birodalmi gyűlésen nem engedélyezte.

Ez a lépés inkább a pápa érzékenységet volt hivatva kímélni, semmint a

protestánsokat sérteni. A pápa álláspontja minden tárgyalókészség ellenére is erősen eltért a császáráétól. Nemcsak abban, hogy hallani sem akart a zsinatról, de a vallási tételek terén is. Károly azonban semmiképpen sem akart a wormszi ediktum végrehajtásával vallási háborút kirobbantani, legalább addig nem, amíg remény volt arra, hogy a fennálló ellentéteket kihasználva, elérheti célját. Ő tehát a további tárgyalásokat szorgalmazta azzal, hogy ha nem sikerül kompromisszumot elérni, a pápa hívjon össze egyetemes zsinatot. Ő csak akkor lépne fel a protestánsok ellen erőszakkal, ha őket a zsinat elítéli. Jól tudta, hogy ebbe a pápa nem akar beleegyezni, ezért is helyezte a zsinatra a hangsúlyt. Egyelőre tehát sikerült a tárgyalásokat

létrehozni. A császár kiküldött egy bizottságot a birodalmi gyűlésből, amely átvizsgálta a vallási vitapontokat. Az első, tizennégy tagból, fejedelmekből, tanácsosokból és teológusokból mint szakértőkből álló bizottság nem ért el eredményt. Ezért abból egy hattagú albizottságot küldtek ki, amelyben a tárgyalások kedvezően haladtak. Négy cikkelyen kívül mindenben megállapodtak a tárgyaló felek szeptember elején. E négy cikkely viszont tulajdonképpen csak két kérdést érintett, az egyházi javakét és a szentmise kötelező voltát.

Forrásaink kiemelik, hogy a császár igen erőteljesen beleszólt a tárgyalásokba, ha nem is nyilvánosan. Testvére, Mária, s udvari papja és gyóntatója, Henckel is a protestánsokkal való tárgyalást szor-

galmazta. A császár rajta keresztül érintkezett a protestáns teológusokkal. Az elért eredményekben tehát neki személyesen is fontos szerepe volt. Mikor már közeledett a megegyezés ideje, a császár ismét személyesen kapcsolódott be a tárgyalásokba. Szeptember 14-én négytagú küldöttséget küldött a gyűlésen Rómát képviselő Campeggio pápai nunciushoz, hogy eszközöljék ki a bíboros hozzájárulását a következőkhöz: e négy cikkely tekintetében adjon a Szent-szék szabad kezet a protestánsoknak az összehívandó zsinat végleges állásfoglalásáig. A pápai nuncius ehhez természetesen nem járult hozzá, hiszen e javaslat elfogadása egyértelműen a császárnak a zsinat összehívását kívánó álláspontját vitte volna győzelemre a pápáéval

szemben. Károly ekkor arra törekedett, hogy a birodalmi gyűlés foglalja össze hivatalos dokumentumban az addig elért előrehaladást, s a négy cikkelyre vonatkozó tárgyalásokat napolják el a zsinat döntéséig. Ez a javaslat viszont elsősorban a protestánsok magatartásán feneklett meg, akiket a távolból Luther tüzelt. A császári politika és a józanabb, protestáns álláspont így egyszerre omlott össze a pápa és Luther, illetve a mögötte álló politikai tényezők kereszt-tüzében. A protestáns elutasítás alapvető oka az volt, hogy zsinat összehívása egyáltalában nem volt biztos, s összehívás esetén sem volt eldöntve, hol ülészen és kik legyenek a résztvevők. A Con-
futatot Melanchton Apológiájával visszautasították, mire a császár visszauta-

sította az Apologia átvételét, és nem engedélyezte annak felolvasását.

A birodalmi gyűlés befejezése azonban még hátra volt. A császár nem akarta a protestáns rendek kiátkozásával és a vallásháború felszításával befejezni a birodalmi gyűlést. Megkönnyítette helyzetét, hogy a protestáns fejedelmek nem várták meg a birodalmi gyűlés végét, hanem már előbb elhagyták Augsburgot. Hesseni Fülöp még a nyáron titokban elutazott Augsburgból, amikor kiderült, hogy Zwingli híveit semmiképpen sem vonják be a tárgyalásokba. János Frigyes szász választó szeptember 23-án hagyta el a várost. Még egy hónapon át folyt a huzavona a kisebb protestáns képviselőkkel, de amikor azok is eltávoztak, a császár rákényszerült a végső

határozat meghozatalára. A birodalmi gyűlés határozata a wormszi ediktum alapján állt, vagyis azt követelte, hogy a protestánsok térjenek vissza az egyház kebelébe. Kilátásba helyezte a zsinatot egy éven belül, s nem fenyegette kiátkozással még azokat sem, akik ezt a határozatot nem fogadták el. Ők 1531. április 30-ig gondolkozási időt kaptak. Más határozat született Zwingli birodalmi követői ellen, őket a régi egyházba való azonnali visszatérésre kötelezte a birodalmi gyűlés, amivel a császár mintegy a lutheri vonal híveinek kedvezett.

A pápa és Luther, a katolikus rendek és a protestáns fejedelmi hatalom harca következtében a császár kísérlete kudarcot vallott Németországban: offenzívá-

ból defenzívába szorult. Ez az augsburgi birodalmi gyűlés jelentősége Károly és politikája szempontjából.

A vallás kérdésén túl több más ügy is tisztázásra szorult. A császár erőfeszítéseket tett arra, hogy németországi ügyeit s a török kérdést is hosszú időre rendezze. A kettő bizonyos fokig össze is függött egymással, illetve a második vetette fel az első szükségességét.

A francia szövetséget a török birodalom erőteljes európai terjeszkedésre használta fel. Magyarország két pártra szakadása megkönnyítette a törököknek a szárazföldi hadjáratokat a császár, illetve a Birodalom ellen. Ugyanakkor éleződött ki a küzdelem a Földközi-tenger medencéjében is. Ferdinánd mint az osztrák hercegségek ura, de mint magyar

és cseh király is azt kívánta, hogy a Birodalom nagyarányú szárazföldi hadjáratban verje ki Magyarországról a törököt, verje meg Szapolyai János ellenkirályt, és esetleg a Balkánt is szabadítsa fel. Károly viszont elsősorban Spanyolország érdekeit követve úgy vélte, hogy a leszámolásnak a törökkel a Földközi-tengeren kell bekövetkeznie, Ferdinándnak pedig továbbra is védenie kell Bécsét, illetve a Buda—Balaton—Győr vonalat, amíg a főcsapás sikert nem ér el. Már az 1529-es tavaszi hadjárat folyamán súlyos nézeteltérés merült így fel a fivérek között, a politika nagy kérdéseit tekintve tulajdonképpen ez volt az első. Bécs védelmét mindketten szükségesnek tartották, Ferdinánd mint osztrák herceg, Károly mint császár — de a felelős-

séget igyekeztek egymásra hárítani. Végül is nem annyira rajtuk, mint inkább az időjáráson és a hatalmas távolságon múlt, amelyet a török seregnek bázisától meg kellett tennie, hogy a törökök nem tudták elfoglalni Bécset.

A vita felvetette a „hogyan tovább?” kérdését. Károly szeretne volna a korábbi helyzetet fenntartani. Azt, hogy ő szabja meg a nagypolitikát, vagyis a császári politikát, amelyet Ferdinánd a maga területén végrehajt, s az egész birodalomban képvisel, ha a császár Németországban kívül van. A helyzet rendezését az is sürgette, hogy Ferdinánd körülményei, lehetőségei alaposan megváltoztak 1522 óta. Cseh és magyar király létére egészen más háttérrel rendelkezett, mint akkor, amikor bátyja ke-

zéből megkapta az osztrák hercegségeket.

Károly úgy döntött, hogy Ferdinándot és országait korábbi ígéretének beváltásával kapcsolja olyan szorosán érdekeihez, hogy annak soha ne támadjon olyan gondolata, hogy esetleg önálló útra lép, és szembeszáll a császár egyik vagy másik politikai döntésével. Már annak idején megígérte, hogy Ferdinánd fogja őt követni a császári trónon, de arról, hogy ez mikor és hogyan valósul meg, korábban sohasem esett szó a testvérek között. Időközben 1527-ben mindkettőnek fia született, Károlynak tehát saját dinasztikus érdekeiről kellett lemondania, ha régebbi ígéretét és mostani terveit valóra kívánta váltani. A politika, az, hogy Ferdinándot érdekeltté tegye a

rendek erejének megtörésében, a centralizációra irányuló kísérletekben, felülkerekedett a szűk családi érdekeken. Károly azzal fordult a választófejedelmekhez, hogy válasszák meg Ferdinándot római királlyá, s ezzel tegyék lehetővé számára az utódlást.

Az, hogy a császár életében megválasszák utódját római királlyá, ha nem is nyugodott tételes jogi alapokon, de nem volt teljesen ismeretlen. Igaz, IV. Luxemburgi Károly annak idején a német aranybullába, amely szabályozta a császár-választás kérdését, nem vette fel ennek lehetőségét, bár fiát, Vencelt megválasztatta római királlyá. Ugyanezt tette III. Frigyes is, aki fia, Miksa számára biztosította így a császári trónt. A szokásjog tehát lehetővé tette e megoldást,

a többi csupán pénzkérdés volt. A választófejedelmek vagy szavazataik árát emelik mind magasabbra, vagy teljesen elzárkóznak, hiszen más jelölt szóba sem jöhet. Erre az útra csak János Frigyes szász választó lépett, mert nem akart olyan utód választásába beleegyezni, aki — mint ő gondolta — talán még a császárnál is merevebben lép fel a vallási kérdésekben a protestánsok ellen. Ferdinánd római királlyá választása után azonban hamar megmutatkozott: ő sem kíván erőszakkal fellépni a protestánsok ellen. A cél ekkor az volt, hogy a Birodalom minden erejét a török elleni fellépéshez fogják össze.

E cél érdekében Károly jelentős engedményekre is hajlandó volt. Ezek szükségességét az indokolta, hogy kilenc protes-

táns fejedelem és tizenegy város 1530. december 31-én Schmalkaldenben szövetségre lépett egymással az augsburgi birodalmi gyűlés határozatai és a császár ellen, a maguk védelmére. A kezdetben hat évre kötött, majd rendszeresen megújított szövetséghez gyorsan csatlakoztak más birodalmi városok, különösen a dél-németországiak és svájciak. Fülöp hesseni tartománygróf udvarában hamar létrejött az ehhez szükséges ideológia is. A schmalkaldeni szövetség létrehozása ugyanis nagyjából olyan „ellenállást” jelentett a császári hatalommal szemben, mint amilyent például a magyar aranybulla biztosított annak idején az ország báróinak. A német jog azonban ezt nem ismerte, a lutheri vallás tételei pedig egyenesen a felsőbbség,

elsősorban a császári hatalom iránti engedelmességet hirdették. Fülöp ideológusai hamar kialakították a kívánt tételt: a lutheri köteles engedelmesség a többség iránt csak a született fejedelmekkel, vagyis a territoriális hatalomokkal szemben érvényes, nem vonatkozik a választottakra, s így a császárra sem. A császár Németországban nem más, mint Velencében a dózse vagy Rómában a konzulok voltak. A német territoriális hűbérurak számára ez az ideológia maga klasszikus nyerseségével mutatta meg azt az irányt, amelyben a német fejlődés haladt. Károly számára ez persze elfogadhatatlan volt. Pereket indított a birodalmi törvényszéknél a schmalaldeni szövetség egyes tagjai ellen. Ilyen körülmények között azonban, a török-

ellenes háborút szorgalmazva, nem gondolhatott az augsburgi végzések végrehajtására. 1531. június 8-án megszüntette a pereket a birodalmi törvényszéken. Ez a politika el is érte célját, legalábbis az adott pillanatban. Fülöp hesseni tartománygróf is rákényszerült a békés megoldásra, annak ellenére, hogy francia—török—svájci—bajor szövetséggel és Szapolyai segítségével kész volt a harcra a császáriak ellen. Külön érdekessége a listának a bajor herceg, Vilmos, aki mint szélsőséges katolikus tűnt ki, ellenzett minden, a protestánsoknak tett engedményt. Mégis kész volt Fülöppel a szövetségre, abban a reményben, hogy ha a török elfoglalja Bécset, ő megszerezheti a római királyságot is. Fülöpöt azonban az is visszatartotta, hogy idő-

közben Zwingli pártja megbukott Svájcban. Végül is mindenki kész volt a török elleni küzdelemre. 1532. július 23-án Németországban megegyeztek az összes felek abban, hogy a zsinatig vagy a következő birodalmi gyűlésig békében élnek, Károly biztosította a luteránusoknak az adott helyzetet.

A császári udvarba már 1530 előtt komoly forrásokból hírek érkeztek arról, hogy a török Bécs ellen tör, hatalmas seregét maga a szultán vezeti. 1531 folyamán felmerült az is, hogy a török esetleg a tenger felől mér csapást Itáliára, s nem a szárazföldön a Birodalomra. Károly még I. Ferenc francia királyt is felszólította csapatok kiállítására, és a Birodalomból is derekasan összegyűltek a seregek. 1532 őszére 67 000 gyalo-

gosból és 11 000 lovasból álló hadsereg gyűlt össze Bécs alatt. Ekkor már világos volt, hogy a török a szárazföld felől támad.

Károly különös helyzetbe került. Spanyolországból is sürgették hazatértét, ő maga is nagyarányú hadjáratot kezdett előkészíteni a Földközi-tengeren a török ellen. Mindez szükségessé tette jelenlétét Spanyolországban. Ugyanakkor itt volt a hatalmas birodalmi sereg Bécs alatt, s a török támadás végül is elmaradt. Kőszeg elhúzódó ostroma arra készítette a törököt, hogy ne Bécs, hanem Steierország ellen nyomuljon. A birodalmi sereg képtelen volt téli hadjáratra, s a Birodalom határán túl nem is volt felhasználható. Ezért az összeütközés a törökkel végül is elmaradt. Károly már korábban

kijelentette, hogy csak akkor áll a sereg élére, ha a szultán személyesen vezeti hadait. Végül mégis Bécs alá érkezett, hogy az egymásnak ellentmondó híreket személyesen ellenőrizze. Itt tudta meg, hogy a török nem vonul Bécs ellen. Erre szemlét tartott a birodalmi hadsereg felett, majd Ferdinánd minden kérése ellenére úgy döntött, hogy visszatér Spanyolországba. Villachon át Itáliába vonult. Bolognában ismét találkozott a pápával, akit rá akart beszélni az egyetemes zsinat összehívására, s el akarta szakítani a francia szövetségtől. De mindkét törekvése kudarcba fulladt ezúttal is. VII. Kelemen mereven ellenszegült kívánásainak. Végül is az itáliai helyzet rendezése után Genován át visszahajózott Spanyolországba. Palamos kies kikötő-

jében szállt titokban partra, s váltott lovakon igyekezett az udvarhoz. 1533. április 22-én megérkezett Barcelonába.

TÖRÖK ÉS FRANCIA HADJÁRATOK

A török földközi tengeri hatalmának megtörése: ez volt a feladat. Károlynak azonban előbb megfelelő gazdasági erőforrásokat kellett összegyűjtenie a haderő, hajóhad felállításához és kiképzéséhez. A gazdasági erőforrásokat a gyarmatok szolgáltatták, amelyeknek kormányzata ekkoriban volt kialakulóban. Az 1524-ben felállított „Indiák tanácsa” kormányozta a tengerentúli birodalmat. Az uralkodónak csak az volt a lényeges, hogy megfelelő mennyiségű nemesfém, fűszerek stb. révén kellő pénz álljon rendelkezésére. A tengerentúli területek óriási jelentőségre tettek szert éppen Károly korában. Ő azonban ezt nem vette észre

(nem figyelt fel erre fia, II. Fülöp sem), csak az arany és az ezüst érdekelte. Az indián kultúrák iránt is teljesen érzéketlen maradt, a különféle nemesfém tárgyakat, amelyeket alkirályai és kormányzói küldtek Amerikából, jellemző módon megtekintés nélkül ítélte beolvasztásra. Mégsem mondhatni, hogy része lett volna azokban a kegyetlenségekben, amelyeket seregei követtek el az indiánokkal szemben. Károly személyes politikája kerülte az erőszakot, s a király azonnal intézkedett, ha kegyetlenkedésről, kínzásokról vagy vérontásról szerzett tudomást, s az „Indiák tanácsát” is e szellem megtartására utasította. E téren nézeteit jól tükrözi az 1532-ben elfogadott birodalmi törvénykönyv (Carolina), amely a vizsgálati módszereket és az ítélet végre-

hajtását is viszonylag humánus alapon rendszabályozta. A XVIII. század végéig, egyes német tartományokban egészen 1871-ig érvényben volt törvénykönyv abban az időben rendkívül mérsékeltnek számított. Nincs alapunk annak feltételezésére, hogy Károly az indiánokat illetően ne ezeket a nézeteket vallotta volna. Az őslakosság keresztény nyé tétele, a keresztény közösségbe való bevonása volt az a politika, amelyet a császár a gyarmatokon megvalósítandónak tartott. S természetesen a kíméletlen kizsákmányolás. A kivándorlás megszigorításával, az eretnekek gyarmatokra utazásának megtiltásával kísérelte megvédeni az uralkodó az indián lakosságot a vallásszakadás következményeitől. Azoknak sem engedték meg a kivándor-

lást, akiknek valamelyik őst megbüntette az egyház. Pap sem utazhatott a gyarmatokra királyi engedély nélkül. Alkirályai azonban rendre megszegették a Károly által felállított normákat, s visszaéltek a hatalommal. Az is biztos, hogy a császárnak — eltekintve azoktól az esetektől, amelyek tudomására jutottak — kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogysen időt szenteljen gyarmatainak, az indián őslakosság sorsának. Mint említettük, neki csak az volt a lényeges, hogy az onnan származó nemesfém-, dohány- és fűszerszállítmányokkal megteremtse hadi vállalataihoz a megfelelő gazdasági alapokat.

Ebből a pénzből zsoldosokat gyűjtött össze, elsősorban gyalogságot képeztetett ki, német mintára. Ekkor jött létre

a német landsknechtek példájára a spanyol gyalogság, a híressé vált *Infanterie*. Hatalmas szállító flottát és hajóhadat is felszereltetett, amelynek élén Andrea Doria állt. 1534-ben indult meg a nagyarányú fegyverkezés. Egyelőre még senki sem sejtette, milyen céllal.

Átszervezte spanyol országainak közigazgatását is. Károly erőfeszítéseket tett arra, hogy fellendítse a gazdasági életet. Később is számos vád érte azért, mert nem támogatta a spanyol ipart, elsősorban a hadiipart, fegyvereit nem Spanyolországból, hanem főleg Flandriából szerezte be, amiben egyébként az a szempont vezette, hogy hadserege jó minőségű fegyverekkel rendelkezzen. A korábban jó hírű spanyol fegyvergyártás ekkor már nem tudott lépést tartani a

modern haditechnika fejlődésével, a tűzfegyverek gyártásában erősen lemaradt. Azzal is vádolták Károlyt, hogy az olasz bankároknak s a Fuggereknek szabad prédául engedte át a spanyol gazdasági életet. A spanyol textilipar is versenyképtelen volt már az észak-itáliaival szemben. Károly most megkísérelte rendezni ezeket a gazdasági ellentéteket, vagy legalábbis kárpótolni a spanyol gazdaságot azokért a károkért, amelyeket politikája az országnak vitathatatlanul jelentett.

A török háború előkészületei közé tartozott az is, hogy Károlynak le kellett zárnia néhány, időközben égetővé vált kérdést, mintegy a hátát kellett fedezni. Intézkedései középpontjában a francia király békére kényszerítése állt,

vagy legalábbis az, hogy semlegességre bírja, amíg ő a török ellen harcol.

Károlynak mindenekelőtt rendeznie kellett VIII. Henrikkel fennálló viszályát. Az angol király felesége, Aragóniai Katalin, Károly nagynénje volt. VIII. Henrik el akart válni Katalintól, amit a császár ellenzett, ezért az angol egyház elszakadt Rómától. VIII. Henrik 1533 elején elvette Boleyn Annát. A pápa ekkor a császár kívánságára 1534. március 23-án ünnepélyesen továbbra is érvényesnek nyilvánította Aragóniai Katalin házasságát, érvénytelennek VIII. Henrik új házasságát és kiátkozta Henriket arra az esetre, ha nem fogadná vissza Katalint.

Károly a vallási kérdéseket politikainak tartotta, s a pápától független angol

egyház megalapítását sem tekintette véglegesnek. Úgy vélte, tárgyalásokkal elérheti célját. Jellemző, hogyan bírálta VIII. Henriket, amikor meghallotta, hogy a szekularizált klostromi vagyont hívei között osztotta szét, úgymond: „az angol király agyonütötte a tyúkot, amely arany tojásokat tojt a számára”

A császár úgy vélte, van értelme a tárgyalásoknak az angol uralkodóval. 1534 szeptemberében azonban elhunyt VII. Kelemen pápa. Az új pápa, a Farnese-családból származó III. Pál szándékai e tekintetben nem voltak ismereteseek. 1535 februárjában azt javasolta az új pápának, hogy a pápai udvar minden intézkedését, s vele a király válását és új házasságát is tekintsék az egyetemes zsinatig hatályon kívül helyezettnek, döntsön e tekintet-

ben is végérvényesen maga a zsinat. Lehet, hogy a javaslattal értésére adta a császár az új pápának, mekkora súlyt helyez az egyetemes zsinat összehívására, amelytől még mindig remélte a vallási kérdések megoldását. De ezzel a javaslattal végleg elveszett az angol egyház a pápaság számára.

A viszály VIII. Henrikkel semmiképpen sem segítette elő a császár végcélját, hogy a francia királyt békére kényszerítse a török háború idejére. Várható volt, hogy a francia király korántsem nézi tétlenül az eseményeket, s minden lehetőséget felhasznál a császár elleni fellépésre. Erre utaltak a dél-német ügyek is. Fülöp hesseni tartománygróf ugyanis francia és bajor szövetségben jelentős sikert ért itt el. 1533-ban keresz-

tülvitte, hogy felbomolják a Sváb Szövetség, Ferdinánd fő támasza Dél-Németországban. A hesseni tartománygróf célja az volt, hogy a még 1520-ban Württembergből elűzött Ulrich herceget, aki protestáns volt, visszahelyezze a tartomány élére. Württemberg gyakorlatilag a Habsburg-ház kezén volt. A Sváb Szövetségben a leghatalmasabb résztvevő, Ferdinánd seregei tartották megszállva a hercegséget, amely ugyancsak a Sváb Szövetséghez tartozott. Miután a Szövetség feloszlott, 1534-ben a francia király pénzével támogatott Fülöp betört Württembergbe, május 12-én Lauffennél legyőzte Ferdinánd kis seregét, s visszahelyezte Ulrichot a hatalomba. Ferdinánd, akinek nem volt pénze a fegyveres összeütközés folytatásához, június 29-én

a csehországi Kadanban békét kötött Fülöppel. Ebben elismerte Ulrichot Württemberg hercegének és megújította a válásbékét. Ennek fejében a szász választó elismerte az ő római királyságát. Károly megütközéssel értesült az eseményekről, a nyilvánvaló vereségről. Pénzküldeménye Ferdinándhoz túl későn érkezett, a béke már meg volt kötve. Az igazán fájdalmas számára nem is annyira e másodrendű német fejedelmek szembehelyezkedése a császári hatalommal, mint inkább az volt, hogy a francia király ilyen eredményesen avatkozott be a Birodalom ügyeibe.

Annál is inkább ez volt a fő kérdés, mert időközben folytak a tárgyalások Károly és I. Ferenc között. Károly nemcsak a német ügyekből következtethetett

a francia király elképzeléseire, hanem abból is, hogy 1532-ben a pápa és I. Ferenc Marseille-ben találkoztak és Ferenc második fia, Henrik számára megszerezte a pápa unokahúgának, Medici Katalinnak a kezét, ezzel igyekezett I. Ferenc Firenzét is bekapcsolni császár-ellenes terveibe. A francia király semlegessége nélkül tehát szó sem lehetett a török elleni hadjáratról. A fordulatokban gazdag tárgyalásokról itt elég annyit tudni, hogy a császárnak végül is sikerült a politikai minimumot elérni: egy törökellenes hadjárat időtartama alatt a francia király nem támadja meg Károlyt. Nem volt azonban egyszerű a három évig tartó tárgyalássorozat lefolytatása, amely olykor a drámai fordulatokat sem nélkülözte. I. Ferenc nyílt levelet

fogalmaztatott tanácsosaival, amelyet plakát formájában kinyomtattak. A király a német fejedelmeknek közvetlenül is megküldte a levelet. Ebben Ferenc a kereszténység és a németek ügyének igaz védelmezőjeként tüntette fel magát. A törökkel való szövetségés vádját visszautasította. Csak azért tárgyalt a szultánnal, írta, hogy ezzel biztosítsa a békét a törökkel, egyes német fejedelmekkel pedig csak azért lépett szövetségre, hogy a Habsburg-ház fenyegető túlsúlyát közösen fékezzék meg. Mint az igaz hit védelmezője is fellépett, bár hangsúlyozta, hogy eretnekség miatt németeket nem végeztetett ki. A nyílt levélben a francia király megkísérelte a német nemzeti érzést szembeállítani a Habsburgokkal. Azt emelte ki, hogy a Habsburgok a

„germanogallok és gallogermánok” közös ellenségei.

A császár ezt nem hagyhatta szó nélkül. Álláspontját egy, a német fejedelmekhez küldött különleges megbízottak számára készült instrukcióban foglalta össze. Ebben ismét kifejtette császárprogramját, a kereszténység egységével kapcsolatos nézeteit és törökellenes terveit. A nemzeti eszmék és a gazdaság problémáira is utal: megemlíti, közismert, a francia gazdaságnak mennyire hasznosak a német kereskedők és szállítók. Kifejti, hogy mind ő, mind tanácsosai igen jó németek. De mindez nem változtatott azon, hogy a francia király Dél-Németországban a szász herceg és Fülöp hesseni tartománygróf szövetségében sikereket ért el. Ezzel szemben

viszont ígéretet tett arra, hogy semleges marad a török hadjárat folyamán.

Spanyolország és Dél-Itália felől nézve a dolgot, nem is annyira a török szultán szárazföldi hadserege jelentette az igazi veszélyt, mint a török zsoldban álló, vagy attól függetlenül a Földközi-tengeren működő kalózflották, amelyek már-már létében fenyegették az egész földközi-tengeri kereskedelmet. A szultánt ekkor már lekötötte a perzsa háború, ezért hajlott a békére Ferdinánddal, noha a két ellenkirály Magyarországon nem tudott egymással megállapodni. A császár ezért sem közvetlenül a szultán, hanem a földközi-tengeri kalóz hatalmak legnagyobbika, Chaireddin Barbarossa ellen fordult. Az algíri és tuniszi arab emírek már évtizedek óta állandó harcban álltak

a spanyolokkal. E harcok során vetették meg a lábukat ezekben az emirátusokban a Barbarossa testvérek, egy mohamedán hitre tért mitilénei görög fazekas fiai, akik a tuniszi emír szolgálatába léptek. Chaireddin bátyja 1515 körül, amikor az algíri emír segítségét kérte a spanyolok ellen, már egy flotta élén állt. Megsegítette az emírt, majd megfojtatta, s magát kiáltotta ki Algír uralkodójává. 1518-ban azonban egy spanyolok elleni csatában elesett. Öccse, Chaireddin 1519-ben szerződést kötött Szelim szultánnal, aki elismerte Algír pasájának. Hajói már Nápolyt veszélyeztették, 1533-ban elfoglalta Tuniszt is, és elkergette a spanyolbarát emírt, akit Károly seregei segítettek ott uralomra. II. Szolimán szultán ekkor elismerte őt „a tenger

beglerbégjének”. Hajóhadai állandóan nyugtalanították a Földközi-tenger nyugati felét. Nem csoda, ha Károly végül úgy döntött, kifüstöli Tuniszból.

1535 hamvazószerdáján, február 11-én hozták nyilvánosságra a császár felhívását: a spanyol lovagságnak harcba kell szállnia. A gyülekezőhely Barcelona lett. Még mindig nem hozták nyilvánosságra a háború célját, amelyről a lovagok körében is a legkülönbélebb hírek keringtek. Egyesek szerint Franciaország ellen, mások szerint Itáliába kellett vonulnia a seregnek. Csak akkor derült ki a hadjárat célja, amikor Károly is megérkezett Barcelonába. A hadjárat szervezése nem nélkülözi a teátrális jeleneteket. Amikor megkérdezték Károlyt, ki lesz a sereg vezére, ő a keresztet emelte ma-

gasra, s ezt mondta: „ez, melynek zászlóvivője én vagyok”. A császárt is, a spanyol lovagokat is a keresztes hadjáratok szelleme töltötte el, ami egyébként nem jelentette azt, hogy a hadjáratot rosszul készítették volna elő. A császár személyesen állt serege élére. 1535. május 30-án szállt tengerre. A szardíniai Cagliari kikötőjében egyesült Dél-Itáliából oda-rendelt seregeivel, majd június 14-én száz csatahajóval és háromszáz szállítóhajóval megindult La Goleta, Chaireddin Barbarossa hajóhadának egyik fontos, jól megerősített kikötője ellen, amely a Tuniszi öböl bejáratát is őrizte. Június 16-án érkezett a sereg La Goletához, amelyet ostrom alá vettek. Július 14-én került sor az első, csatahajók és szárazföldi tüzérség által támogatott ostromra.

Július 18-án bevették az erődöt. Ezután következett Tunisz ostroma. A császár az ostrom irányításában mint hadvezér, de mint bátor katona, személyes vitézségével is kitűnt. Serege igen sokat szenvedett az éhségtől és az ivóvíz hiányától, s már-már sikertelen maradt minden igyekezete a város bevételére, amikor a tuniszi várban őrzött több ezer keresztény rabszolga fellázadt, és ez Chairedint a város feladására készítette. Ő maga Algírba menekült. Hajóhadának nagyrésze a császári sereg kezére jutott. A császár ekkor Mulej Haszánt nevezte ki spanyol helytartóvá, majd Szicíliába hajózott. A vállalkozás tehát Károly teljes győzelmével ért véget, a császári flotta ismét úr volt a Földközi-tenger nyugati felében.

A „hitetlenek” feletti hatalmas győzelem dicsfényébe burkolva indult Károly Tuniszból Szicíliába, hogy meglátogassa dél-itáliai birtokait. 1535. augusztus 22-én lépett először Szicília földjére Trapaninál. Bejárta a szigetet, szinte mindenütt megfordult. Messinában és Palermóban hosszabb időt töltött, majd átkelt a szoroson Calabriába, hogy megismerje a nápolyi királyságot is. November 25-én ünnepélyesen bevonult Nápolyba. Mindenütt, Sziciliában is, Nápolyban is hatalmas ünnepélyeket rendeztetett a „hitetlenek” feletti győzelem dicsőítésére. Az ünnepi feliratokban, versekben a régi római császárkor különféle, olykor igen merész, minden történelmi alapot nélkülöző párhuzamai is megjelentek, amelyek Károly császáreszméjének népszerűsítését voltak

hivatva szolgálni. Itt, a nápolyi ünnepélyeken mondták először azt, amivel mindmáig jellemezni szokták birodalmát: abban sohasem nyugszik le a nap. Az egymást követő ünnepélyek sorozata a felületes szemlélőt megtévesztheti: mintha Károly, aki a telet Nápolyban töltötte, céltalanul fecsérelné volna idejét. A valóság azonban egészen más.

Károly eredetileg arra gondolt, hogy egy nagy szövetséget alakít a pápával és a francia királlyal, s tuniszi győzelmét a török elleni általános támadássá fejleszti. Előzőleg létre kellett volna hoznia a kibékülést a protestánsokkal. Ezt megkönnyítette számára az is, hogy a pápaválasztáskor a bíborosok kötelezték az új pápát, hogy egy éven belül tartson zsinatot. Tulajdonképpen Róma

felé tartott Károly Tuniszból, amikor 1535 novemberében, még Calabriában időzve értesült a milánói herceg, Francesco Sforza váratlan haláláról.

A milánói hercegséget a császár annak idején Sforzára ruházta, aki egyik unokahúgát, a dán királyi pár leányát vette feleségül. Károly ezáltal megnyerte Milánót a Habsburg-ház számára. Most a herceg váratlan halálának hírére véve biztosra vehette, hogy a francia király ismét felújítja régi igényét Milánóra, legalábbis megkísérli megszerezni a francia Itália-politika eme kulcsát. Nem csupán a korábban I. Ferencsel folytatott tárgyalásokból következtethetett erre, hanem abból is, hogy Ferenc második fiát Medici Katalinnal házasította össze, amivel meg akarta szerezni magának

az akkori pápa és Firenze támogatását is.

Károly tárgyalási készségét, még mindig elsősorban a török ellen irányuló politikai vonalvezetését mutatja, hogy kompromisszumos ajánlatot tett a francia királynak. Személyes politikai gesztust láthatunk ebben, mert ma már ismert az események minden fordulata. A császár megbízta egyik miniszterét, a külügyekkel foglalkozó Granvelle-t, hogy a milánói kérdésről emlékiratot készítsen számára, amelynek nemcsak a helyzet ismertetését kellett tartalmaznia, hanem a megoldásra is javaslatot kellett tenni. Granvelle több megoldást javasolt, s a császár személyes döntése, a javaslatok kombinációja alapján született meg végül is az ajánlat I. Ferencnek. Károly kész

volt I. Ferenc harmadik fiának, Angoulême Károlynak adni a milánói hercegséget, olyan biztosítékokkal, amelyek azt garantálták volna, hogy az sohasem egyesül a francia királysággal, illetve nem vonható ki a császári hűbéri hatalom alól. Károly ezzel az ajánlattal tulajdonképpen kielégítette a Valois-család igényeit, de nem tette volna lehetővé Milánó bevonását a francia királyság hatalmi szférájába.

I. Ferenc azonban az ajánlatot nem fogadta el. Az 1535 decemberében folyó alkudozások során azt kérte, hogy ne harmadik, hanem második fia, Henrik kapja Milánót hűbérbe, ami — különös tekintettel annak házasságára Medici Katalinnal — elárulta igazi szándékait: továbbra sem adta fel a harcot Károly

ellen Észak-Itáliában. A tárgyalások tehát folytak, kezdetben viszonylag barátságos hangnemben. Károly még akkor sem gondolt az újabb francia háború közeli lehetőségére, amikor megkezdte római látogatásának előkészületeit.

E látogatás fő tárgyává eredetileg az egyetemes zsinat ügyét szándékozott tenni. Személyesen még nem találkozott az új pápával, III. Pállal, akit a pápaválasztó konklávé bízott meg a zsinat előkészítésével, de informálva volt arról, hogy a pápát jobban érdekli az, hogy fiának és unokájának valamiféle hercegséget megszerezzen, semmint az, hogy a zsinatot igazi reformszellemben készítse elő. Így még mindig tisztázatlan volt, hol és mikor fog a zsinat összeülni, sőt az is, kik vesznek részt rajta, s melyek

lesznek a zsinat feladatai. A pápa nem utolsósorban azért, hogy politikailag ne legyen kiszolgáltatva a császárnak, felújította a nagy pápák igényét a kereszténység vezetésére. Nézetei szerint neki mint a kereszténység pásztorának, mindig felül kell emelkednie a nyájban dúló viszályokon. Azt is hangsúlyozta, hogy a császár is tulajdonképpen olyan világi fejedelem, mint a többi. III. Pál e felfogása a pápaságról teljesen szemben áll Károly császáreszméjével. Szerinte a császár a kereszténység vezetője, a többi világi fejedelem felett áll, az egész kereszténységet képviseli, s hivatott a békebon-
tók megrendszabályozására. A pápa és a császár nézeteinek eme konfliktusa formailag tulajdonképpen a korábbi pápa—császár ellentét felújítása. Mindkét hata-

lom az egész kereszténység vezetését igényelte magának.

Bonyolította Rómába érkezte előtt a helyzetet, hogy a császár és a francia király kiújuló vitáját a pápa olyannak tekintette, amelyben két világi hatalom idéz elő szakadást a kereszténység sorai-
ban. Károly felfogása szerint Ferenc csupán az egyik rendbontó a sok közül, akiknek megrendszabályozása az ő feladata. Ebben a szituációban az a tény, hogy a pápa a császárt közönséges világi uralkodóként kezelte, a francia király támogatását jelentette. Károlynak mindenképpen a maga oldalára kellett állítania a pápát, ezért az udvarába követként küldött fiának, Pietro Luigi Farnesének azt javasolta, hogy kössenek ligát, valamiféle szoros védelmi szövetséget,

amelynek a császár, a pápa és Ferdinánd mint római király lennének tagjai. A szövetséget nem csupán a maguk személyére, hanem általában a császárság és a pápaság között kötötték volna. Ehhez kellene csatlakoznia azután a többi hatalmasságnak, s a liga tartaná fenn a tartós békét és a jogrendet Itáliában. Károly elképzelése szerint a gondosan titokban tartott ligának a „hitetlenek” ellen kell irányulnia, elsősorban a török ellen, hiszen a török elleni küzdelem fő terhét eddig is a császár és a pápa viselte. A három fő résztvevőnek a ligán belül minden fontos kérdésben közös és egységes politikát kellene folytatnia, így a hit kérdésében, a zsinat feladatai tekintetében, s a török ellen nem elég a védelmi harc, hanem támadó had-

műveletekkel kell azt kiűzni Európából. Végül a liga feladata lett volna Károly szerint a pápai trón hatalmának és tekintélyének fenntartása, valamint — ez személyes természetű engedmény volt — a jelenlegi pápa és a Farnese-ház tekintélyének biztosítása. Károly javaslatának lényege tehát az volt, hogy a liga formájában biztosítsa a császárság, nem csupán a maga, hanem általában a császárság különleges tekintélyét a többi világi uralkodóval szemben. A javaslat a császárt mint a kereszténység eszményének világi képviselőjét, az összes többi világi uralkodó fölé s a pápával azonos szintre emelte volna.

Ezt a javaslatot azonban a pápa nem fogadta el. Nem engedhette meg, hogy a császárság a pápasághoz hasonló szak-

rális jelleget nyerjen. Emellett Károly és I. Ferenc frissen kiéleződött, s újabb összecsapással fenyegető vitájában továbbra is semleges kívánt maradni, hogy mint közvetítő léphessen fel s így érvényesíthesse elképzeléseit. A tárgyalásokat Károly megérkezése sem mozdította ki a holtpontról. 1536. április 5-én tartotta Károly római bevonulását diadalmenetben azon a győzelmi útvonalon, amelyet erre az alkalomra építtetett a pápa (azaz akkor romboltatta le a régi Róma néhány szép részét), aki minden külsőségben igyekezett kielégíteni a császár kívánságát, hogy a lényegét illetően ellenállhasson neki. Károly látva a pápa ellenállását, olyan harcmodort alkalmazott, amelyet egyedül, tanácsosai tudtán kívül alakított ki. Húsvét hétfőjén,

amikor a pápa az istentisztelet elvégzéséhez fogott, a császár a Sala dei Paramentiben hozzálépett, s arra kérte, szenteljen rövid időt az ő meghallgatására. A teljes pápai és császári udvar, tehát az ott tartózkodó összes diplomata jelenlétében beszédet intézett a pápához. Egy darabka papírra ugyan jegyzeteket írt fel magának, de teljesen szabadon beszélt, spanyolul, hogy a nyelvi nehézségek ne befolyásolják mondanivalója érdemi részének kifejtésében. Részletesen ismertette a Habsburg-ház viszonyát a francia uralkodóval Miksa császár idejétől. Különösen részletesen ismertette az I. Ferencsel folytatott háborúkat és a vele kötött békéket. Ezután tért át a jelenlegi helyzet elemzésére. Mint mondotta, úgy döntött, hogy a francia király harma-

dik fiára ruházza a milánói hercegséget, amit a francia király is tud, vagyis egyedül őt, a császárt vezeti a megbékélés szándéka, a hajlandóság a másik fél kívánságainak kielégítésére. A francia király mégis mindig a fegyverekhez nyúl, és azt sem bánja, hogy ezzel a kereszténységet sokéves háborúba sodorja, s még a törökkel kötött szövetségtől sem riad vissza. Károly felajánlotta az azonnali béketárgyalásokat, hogy megelőzzék a háborút. Ha erre nem kerül sor, csak a háború lehetősége marad. Hogy elkerüljék az általános vérontást, ő hajlandó a személyes párviadalra I. Ferencsel: a győztest ismerjék el a kereszténység vezetőjének. A pápa ezeknél a mondatoknál elutasító gesztussal jelezte, hogy ez a megoldás nem jöhet szóba.

A császár ekkor kérte a pápát, mivel ismeri az ő békevágását és békeszeretetését, egész politikáját, amely a béke fenntartására és a háború elkerülésére irányul, jelentse ki, hogy őt támogatja s helyteleníti I. Ferenc politikáját.

A két udvar, a pápa és az egész diplomáciai testület, de még Károly bizalmas embereinek meglepetése is óriási volt. A pápa olyan választ adott a császárnak, amelyet az kérése elfogadásának tekintett. Néhány órával később azonban jelezte a válasz kétértelműsége miatt felvilágosítást kérő francia követnek, hogy semlegességét semmi estre sem kívánja feladni. Ez a császár törekvéseinek veresége volt a pápával szemben.

A császár tehát nem ért célt a pápánál, nem sikerült kimozdítania őt jól meg-

fontolt semlegességéből. S egyúttal felbőszítette tanácsosait is, akiket nem avatott be tervébe. A francia követ jelentéséből tudjuk, hogy a császár nápolyi pecsétőreként egész birodalmának diplomáciáját vezető Granvelle is, de a spanyol ügyeket irányító Cobos is dezavválta a császárt. Odáig ragadtatták magukat, hogy kijelentették, a császárnak sűrűn támadnak olyan ötletei, amelyeket értelmesen gondolkodó embereknek nem kell egészen komolyan venniök. Itt az a nézetkülönbség mutatkozik meg, amely a császárnak a hatalmi politika hétköznapijaiban ténykedő, józan tanácsosai és az ő, olykor távolabbra pillantó, olykor már-már nevetségesen idejétmúlt álláspontjai között feszült. Ez az ellentét akkor még csak időlegesnek bizo-

nyult, de az évek során tovább erősödött.

Hatásos volt azonban a császár beszéde azáltal, hogy több nyelvre lefordították és röplapként terjesztették. Az európai közvélemény, a fejedelmi udvarok egy része is, de különösen az értelmiség mindenütt elismeréssel fogadta az emelkedett gondolatokat, s elismerte a császár erkölcsi fölényét a francia király felett. E propagandafölény nem volt érdektelen: a háború a francia királlyal már megkezdődött.

Az alkudozásokat Milánó körül I. Ferenc szakította meg. Seregei váratlanul betörték a Savoyai Hercegségbe, s azt 1536 tavaszán megszállták. Ez a lépés katonailag váratlanul, politikailag is kedvezőtlen helyzetben érte Károlyt.

A pápa nem támogatta, VIII. Henrik angol király és a törökök francia szövetségben léptek fel ellene. I. Ferenc mégsem volt képes Savoya után Milánó elfoglalására, sőt a kezdeményezés katonai síkon teljesen a császár kezébe ment át. Andrea Doria flottájának támogatásával betört Dél-Franciaországba és Marseille ellen vonult. Először a partvonalon Fréjus-ig nyomult a császár vezette sereg, majd szárazföldön Aix en Provençe-ig, innen tervezték a Marseille elleni támadást, közösen a flottával a tenger felől. Marseille ostroma ezúttal is kudarcot vallott. A franciák a „felperzselt föld” taktikáját alkalmazták a császár kitűnően felszerelt, erős hadserege ellen, s a nélkülözések, valamint a kitört vérhasjárvány miatt Károly

végül is kénytelen volt abbahagyni az ostromot, és megmaradt katonáival visszavonulni. Ebben az is szerepet játszott, hogy I. Ferencnek időközben sikerült zsoldossereget felállítani a császári seregek hátában, amely már-már Genovát fenyegette. A császár visszavonult, és serege megmaradt erőivel 1536. október 28-án érkezett Genovába. Seregeit Genova biztosítására hagyva, novemberben visszatért Spanyolországba.

Károly hadi vállalkozása tehát egyelőre vereséget szenvedett. Marseille-t nem sikerült elfoglalnia, Savoya I. Ferenc kezén volt, a háború színtere pedig már Flandriába került át. Ugyanakkor diplomáciai téren defenzívába szorult. A pápa, Franciaország, a török és a németországi protestánsok — mindezekkel

együttesen nem lehetett szembeszállni. Először a pápát próbálta leválasztani az ellenfelek egységesnek tűnő tömbjéről. 1537 januárjában megölték Károly vejét, Alessandro Medicit, s így házasságon kívül született leánya, Margit megözvegyült. Károly ekkor azt javasolta a pápának, hogy annak unokája, Ottavio Farnese vegye őt nőül, s a házaspár megkapja tőle a Camerino Hercegséget. Erre 1537 nyarán III. Pál valóban ligában szövetkezett Károllyal és öccsével, Ferdinánddal, valamint Velencével. A liga nyíltan vallott célja egy törökellenes hadjárat előkészítése volt.

A lényeg azonban Károly számára az adott pillanatban az volt, hogy a pápát ekkor végre sikerült semleges-ségéből kimozdítania és leválaszta-

nia a francia király politikájáról.

I. Ferenc győzelmei ellenére is zsákutcába került, amikor a pápa Károly mellé állt. A háborút be kellett fejeznie. 1537 júniusában Mária özvegy magyar királynéval, aki Németalföldön képviselte a császárt, Flandriára vonatkozóan fegyverszünetet kötött. Ezt követően megkötötték a fegyverszünetet az Alpoktól délre elterülő hadszíntéren is, amelyet az aragóniai Monzónban írtak alá 1537 novemberében. Károly már arra számított, hogy gyorsan békét köthet Ferencsel, ami lehetővé tenné számára a zsinat egybehívását, a kereszténység egyesítését s a török elleni háborút. A francia király azonban nyilvánvalóan az időt húzta. A francia határon folyó tárgyalások a császár miniszterei és

I. Ferenc megbízottai között egyre inkább elhúzódtak. I. Ferenc elsőszülött fia időközben meghalt, második fia, Henrik lett a trón örököse, ami lehetetlenné tette a császár eredeti tervének megvalósítását. I. Ferenc a személyes találkozó előfeltételeként szabta meg Milánó átadását. A császár végül is a pápát kérte fel közvetítésre. I. Ferencet is szorította az idő múlása, hiszen a császárnak igen erős hadsereg felállítására volt lehetősége. Helyzetét rontotta a váradi béke is, amelyben Szapolyai János, I. Ferenc szövetségese beszüntette az ellenségeskedést Magyarországon. Így végül is a pápa közvetítése részleges sikerrel járt. Mindkét uralkodó beleegyezett abba, hogy Nizza mellett találkozzék a pápával, I. Ferenc azonban kikötötte,

hogy nem hajlandó a császárral a tárgyalások sikeres lezárása előtt személyesen találkozni. A pápa ezért a városban lakott, I. Ferencattól nyugatra, Villeneuveben, a császár pedig keletre, Villafrancában. A császár és a francia király miniszterei közvetlen tárgyalásokat folytattak a békéről, az uralkodók pedig más-más, de megszabott időben keresték fel a pápát, aki közvetített közöttük. Mindez 1538. június 4–18. között történt.

A tárgyalások kedvező kimenetele a császár személyes politikájának sikere volt. A monzóni fegyverszünet után ugyanis a követendő diplomáciai módszereket illetően hevesen összekülönbözött minisztereivel, elsősorban Granvelle-lel és Gobos-szal, akik úgy vélték,

hogy a hatalmi politika bevált módszereivel kell élni. Károly annyira összekülönbözött tanácsosaival, hogy végül nem avatta be őket terveibe, sőt mint mondotta, még feleségének is csak a legutolsó pillanatban fogja elmondani elképzeléseit. A nizzai tárgyalások végül is őt igazolták. De nem maguk a nizzai megállapodások. Károly csak tíz évre szóló fegyverszünetet tudott elérni, s mindegyik fél megtartotta azt, amit elfoglalt, vagyis Milánó a császár kezén, Savoya viszont a francia király birtokában maradt. De létrejött a személyes találkozó a császár és a király között, 1538. július 14—20-ig francia területen, Aigues-Mortes-ben. A francia király „örök barátságot” esküdött Károlynak, megígérte, hogy mindenben segíti: Né-

metországban a vallásegység helyreállításában és egy Konstantinápoly elfoglalását célul kitűző török elleni háborúban. Az összejövetel külsőségei rendkívül ünnepélyesek voltak: a francia király egy briliánsgyűrűt húzott a császár ujjára és hangoztatta, hogy annak barátai az ő barátai, ellenségei az ő ellenségei. Károly úgy vélte, a béke után a császárság igazi feladatának, a török elleni háborúnak és az egyházi egység helyreállításának szentelheti magát. Úgy vélte, győzött tanácsosai felett is, az ő módszerei bizonyultak helyesnek.

Szüksége is volt erre a hitre. Az elmúlt év és a rákövetkező súlyos családi megpróbáltatásoknak tette ki. Még 1537 októberében fia született a császárnak,

de az újszülött néhány nap múlva meghalt, s az anya élete is hosszú hónapokig veszélyben forgott. 1539. május 1-én pedig Toledóban egy újabb gyermek halvaszülésekor elhunyt a császárné is. A császár ekkor egy időre elvesztette hitét, s nyíltan hangoztatta, hogy lemond világi rangjáról. Hat hétre a Toledo melletti La Sisle-i hieronimita kolostorba vonult, ahol teljesen bánatának adta át magát.

Gyászából riasztó hírek szakították ki. 1539 őszén felkelés tört ki szülővárosában, Gentben. A felkelés több volt mint egy város valamilyen antifeudális megmozdulása. A németalföldi tartományok, különösen a városok Károly legértékesebb, leghűségesebb birtokai voltak. A nagyjából Erdély nagyságú terü-

leten 258 város és 6300 falu feküdt. Antwerpen Európában Lisszabon mellett a legnagyobb kereskedelmi központ volt. A 17 tartomány együttes adója a császár jövedelmének majdnem felét adta. A németalföldi nemesség, amely a régi burgund szokások és hagyományok fenntartójának bizonyult Károly korában, a császárt mindenhová kritika nélkül követte. Benne németalföldit láttak, s nemzeti büszkeségük Károly személyében testesült meg. Viszont Károly is közülük választotta ki tanácsosainak, minisztereinek jelentős részét. Így érthető volt, hogy a spanyol nemesek annak idején flamandellenes jelszavakkal léptek fel ellene. A németalföldi városok is támogatták politikáját, hiszen a császár háborúi nekik jó üzletnek bizonyul-

tak. Különösen a fegyvergyártás virágzott fel.

Az adók azonban állandóan emelkedtek, s a fejlett polgársággal és nagyszámú plebejus elemmel rendelkező tartományokban, főleg a városokban gyorsan nőtt az elégedetlenség és vele a protestantizmus szélsőséges változatai — például az anabaptizmus — terjedtek el. A császár Németalföldön nem bizonyult türelmesnek, éppen azért, mert itt nyilvánvaló volt számára e tanok antifeudális tartalma. Noha testvére, Mária magyar királyné, aki a tartományok élén állt, maga is húzott a reformációhoz, a császár parancsára erőteljesen lépett fel a protestánsok ellen. A velencei követ 1546-ban már harmincezerre tette a vallási okból elítéltek számát. Nőtt az elé-

gedetlenség a nyomasztó adóterhek miatt a császárhoz egyébként hű patríciusok körében is. Ezért volt számára rendkívüli jelentősége annak, hogy Flandria nagy gazdasági központja, Gent 1539-ben fellázadt a hatalmas hadiadó ellen s védelemért régi hűbérurához, I. Ferenc francia királyhoz fordult.

Mária nem volt képes úrrá lenni a genti felkelésen. I. Ferenc nem támogatta a felkelőket, hanem ellenkezőleg, azt javasolta Károlynak, hogy ezúttal Franciaországon keresztül vonuljon Németalföldre. A francia király kikötötte, személyes találkozásukon politikáról nem eshet szó. Ez a javaslat arra figyelmeztette a császárt, hogy I. Ferenc szándékai korántsem egyértelműen barátságosak. Ezt az érzését az az ünnepélysorozat

sem tudta elnyomni, amelyet I. Ferenc az átvonulás során különböző állomásokon rendeztetett, majd maga is rendezett; sőt az sem, hogy a francia király a császárt a Loire-től Párizsig személyesen kísérte el.

A genti lázadás leverése és a város keménykezű megbüntetése távolabbi politikai kihatásai miatt fontos. Itt, Németalföldön következett be a fordulat a császár francia politikájában. 1536-tól az volt ennek a politikának az alapja, hogy a császár hajlandó volt engedményeket tenni a francia királynak a milánói hercegséggel kapcsolatban. 1540 októberében viszont nyíltan szakított azzal a politikával, amelyen alapult egyébként I. Ferencsel kötött nizzai megállapodása, és saját tizenhárom éves fiát, Fülöpöt

ruházta fel a Milánó hercege címmel. Károly levelezése szinte minden politikai lépéséről részletesen szól, a jelentéktelenekről is, hallgat azonban e lépés indítékairól. Ennek csak egy oka lehetett: Németalföldön Mária felvilágosíthatta a francia király valódi szándékairól, veszélyes politikai lépéseiről a burgund tartományok egy részét illetően. Elsősorban a cléve-i herceggel való szoros szövetségről volt itt szó, amely azzal a veszéllyel járhatott, hogy megszakítja az összeköttetést Németalföld, a Birodalom és a burgund grófság között. Károly most már nem számított békére.

Az újabb francia háború veszélye teszi érthetővé, miért volt olyan engedékeny a császár a protestánsokkal Németországban, s bizonyos fokig még azt is, miért

nem sikerült a török elleni hadjárata Algírban. Elsőnek a német ügyek rendezésére indult 1541 tavaszán. Kilencévi távollét után érkezett ismét a birodalomba. Először Wormsba hívatott össze megbeszélést a protestánsokkal a vallási kérdések rendezésére. III. Pál pápa ekkor már rászánta magát a zsinat összehívására. 1537 nyarára Mantovába hirdette meg a zsinatot, de ezen a protestáns rendek, pontosabban a schmalcaldeni szövetség tagjai megtagadták a részvételt. Ezzel a zsinat ügyét csőd fenyegette. A császár azonban úgy vélte, hogy az 1541 áprilisára Regensburgba meghirdetett birodalmi gyűlésen ismét van remény a kiegyezésre, majd ennek nyomán a török segély megszavazására, és esetleg a francia király elleni birodalmi

fellépésre is. Annak idején a zsinattal kapcsolatos tárgyalásokon a protestánsok egyes vezetői, különösen Melancton a megállapodás és a zsinaton való részvétel mellett volt. Valószínű volt tehát, hogy a protestáns tábor nem utasítja el egységesen a közeledést és a tárgyalásokat. Regensburgban is nagyjából három tábor állt egymással szemben: a protestánsok, a pápai legátus és a császárhoz hű katolikus rendek. A császár még azt sem tudta elérni, hogy III. Pál olyan teljhatalmú legátust küldjön ki, aki elfogadhatja a birodalmi gyűlés határozatait. Csak annyit vívott ki, hogy a pápa Contarini bíboros személyében olyan legátust küldött, aki a kuriában a leginkább rokonszenvezett a protestáns tanokkal. Ez azonban igen kétélű fegy-

vernek bizonyult. A pápának ugyanis nem volt érdeke, hogy létrejöjjön a megegyezés, és ezáltal a császári hatalom erősödjék. Ez ellen dolgozott a francia király és a választófejedelmek közül is többen, elsősorban a szász választó, aki meg sem jelent a birodalmi gyűlésen. Noha a megegyezésre lett volna kilátás, ha — mint a velencei követ vélte — a pápa lemond bizonyos világi igényeiről, ha leteszik a tudatlan papokat és püspököket, elfogadják a két szín alatti misét, a papi nősülést és megtiltják a bűnbocsánati cédulák árusítását. Ezek a követelések Rómában ekkor már nem számítottak eretnekségnek. A pápa környezete már a hit által való igazulást illetően is erősen közeledett Luther felfogásához. Néhány protestáns fejedelem is mérsé-

kelte korábbi hevességét a régi egyház ellen, és a kibékülés mellett lépett fel, így maga Hesseni Fülöp is, aki már 1540-ben kijelentette, hogy a fentebb említett feltételekkel kész előmozdítani az egyházszakadás megszüntetését, és ha alkalmas személyeket neveznek ki püspökké, elismeri azok világi hatalmát is. Álláspontja e gyors mérséklődésének okairól még lesz szó, itt csak annak jellemzésére említettük, hogy ezúttal mennyire közel volt a megegyezés.

Valójában azonban megegyezésre most is csak a császár törekedett, és ő is elsősorban politikai okokból. Nem csodálható, hogy az ellenkező érdekek felülke-
rekedése következtében ismét nem értek el semmit. A végén már a császár is elvesztette türelmét a rendkívül elhúzódo

tárgyalások miatt, és 1541. július 29-én elhagyta Regensburgot, hogy Genován át Spanyolországba hajózzon az Algír elleni hadjárat előkészítésére. A tárgyalások elhúzódása okozta tulajdonképpen az Algírban elszenvedett vereséget.

A török kérdés állandóan napirenden volt a császár udvarában. Török politikáját kényszerűen birodalmának spanyol fele szabta meg, hiszen Németországból alig kaphatott megfelelő anyagi támogatást. Amit kapott, az is csak védekezésre volt elég. Spanyol országainak érdeke viszont az volt, hogy a Földközi-tengert tisztítsa meg, nem is annyira a reguláris török hajóhadtól, mint inkább a török hűbérben működő kalózhordáktól. Ez volt az oka korábban a Tunisz elleni hadjáratnak, ezért tervezte a csá-

szár már régebben, hogy a Tuniszból elkergetett, de Algírban lábát megvető Chaireddin Barbarossát fészkében, Algírban támadja meg. Chaireddin ugyanis közben Algírból folytatta rablóhadjáratait, pusztította az ioni szigeteket, 1540-ben szétverte Candia szigete mellett a császári tengernagy, Andrea Doria hajóhadát. Az Algír elleni vállalkozás azonban baljós jelekkel indult. A császárt tanácsosai közül többen is arra intették, hogy ebben az évben már túl késő elkezdni a hadműveleteket. De Károly nem hallgatott rájuk. Végül is október végén érkezett Algír partjaihoz. Még hozzá sem kezdtek a város ostromához, csak az első partraszállási kísérlet történt meg, amikor hatalmas viharsorozat tört ki, amely napokon át dúlt. A császár

hajóhadát szétkergette, szállító- és csatahajói közül sokat elsüllyesztett. A még meg sem kezdődött vállalkozás kudarcot vallott.

A császár török politikája tulajdonképpen zátonyra futott. 1541 augusztusában a török megszállta Budát és vele Magyarország középső részét. Észak-Afrikában Tunisz mellé nem sikerült Károlynak Algírt is megszereznie. Itt a küzdelem váltakozó sikerrel még évtizedekig folyt, míg végül Lepantónál sikerült vitathatatlaná tenni a spanyolok hegemoniáját a Földközi-tengeren. Károly idejében azonban már nem került sor újabb nagyszabású tengeri hadjáratra, a császár belátta, hogy erejéből többre nem futja, egyszerre nem képes az összes frontokon hadat viselni. Ahhoz, hogy

a törökkel szemben helytállhasson, először a hátát kell biztosítania.

Az 1541. december elején Spanyolországba visszatért császárt kétfrontos háború fenyegette. A török a Duna vonalán Bécset szorongatta és a francia háború is küszöbön állt. A francia király ezúttal nemcsak a Schmalkaldeni Szövetség tagjaihoz közeledett, hanem a cléve-i herceghez is, nyilvánvaló volt tehát, hogy Németalföldön lehet a francia támadásra számítani. Károlynak azonban ekkor már biztosítéka volt arra, hogy a Schmalkaldeni Szövetség nem áll a cléve-i herceg mellé. Időközben ugyanis az egyik legszélsőségesebb tartományúr, Hesseni Fülöp helyzete anyyira bizonytalanná vált, hogy kénytelen volt közeledni a császárhoz. Fülöp

anélkül, hogy elvált volna feleségétől, György szász herceg leányától, egyik udvarhölgyével titokban házasságot kötött, vagyis bigámiát követett el. Állítólag maga Luther tanácsolta ezt a megoldást a tartománygrófnak egy gyónás alkalmával, mondván, hogy erkölcsösebb dolog megnősülni, mint ágyasságban élni. Fülöp azonban később megrettent attól, mi lesz, ha kitudódik a dolog, és a császár a birodalmi törvényszék elé állíttatja, mint közönséges bűnözőt, hiszen a bigámiát nemcsak az egyházi, hanem a birodalmi törvények is tiltották. Ezért a császárhoz fordult, akivel megállapodást kötött. Megígérte, hogy megakadályozza a Schmalkaldeni Szövetség fellépését a császár ellen, és azt is, hogy a cléve-i herceget felvegyék

a szövetségbe. Ennek fejében a császár büntetlenséget ígért neki.

A Schmalkaldeni Szövetség felől tehát egyelőre biztonságban érezve magát, fogott hozzá a császár 1542 elején a Cléve elleni hadjárat előkészítésére. De I. Ferenc ismét megelőzte. Az ezúttal teljesen nyíltan török szövetségben fellépő francia király csapatai 1542 nyarán megkezdték a hadműveleteket Németalföldön. A török szövetségben működő francia hajóhad az Adrián operált, egy francia sereg pedig egészen a Pireneusokig tört. Csak a tél akasztotta meg a francia támadást: Németalföldet elhagyták I. Ferenc hadai. Ez időt engedett Károlynak arra, hogy rendezze spanyol ügyeit és személyesen induljon a Birodalomba. Fiát Fülöpöt nevezte ki spa-

nyol régensnek 1543 májusában, s minden ügyét elrendezte, hogy ezzel lehetővé tegye a hosszabb távollétet az országtól. Ezután a lyoni öblön keresztül Itáliába hajózott. Az átkelés nem volt mentes a veszélyektől. A török hűbérben álló kalózflották a francia hajóhad támogatásával ekkor már ismét felújították támadásaikat a partvonal ellen. Jellemző, hogy 1543. augusztus 20-án a török—francia flotta még Nizzát is elfoglalta. A császár azonban mindenképpen ezen a vonalon akart Itáliába hajózni, hogy mielőtt Németalföldre megy, személyes találkozón beszélje rá a pápát arra, álljon mellé a francia király elleni küzdelemben.

1543 júniusában a Parma melletti Bussetóban került sor az újabb találko-

zóra III. Pállal. A megbeszélések ezúttal is eredménytelenek maradtak. A pápa olyan árat kért, amelyet Károly nem kívánt megfizetni. A pápa unokája és Károly természetes leánya, Margit közötti házasság ekkor már létrejött, s a Farnese unoka megkapta a camerinói hercegséget is. Amikor kiderült, hogy a pápa a milánói hercegséget kéri fia számára, a császár hamar befejezte a tárgyalásokat, és a Brenner-hágón át Németországba indult. Gyorsan a Rajnához vonult, majd a folyón sietve leereszkedett Düren körül álló hadaihoz. Csapatait ezután megindította a clève-i herceg ellen, akit a Schmalcaldeni Szövetség sem segített, és a francia király is magára hagyott, mert nem merte felvenni a küzdelmet Károly hadaival. Helyette inkább Luxemburgra

rontott. Cléve néhány nap alatt összeomlott. A herceg a Venloonál kötött békeszerződésben lemondott a császár javára Geldernről és Zütphenről.

Ez persze nem jelentette a francia háború végét. I. Ferenc seregei még megszállva tartották Luxemburgot. A török pedig Magyarországon hatalmas támadást indított. Sorjában foglalta el a várakat, Pécset, Siklóst, Esztergomot, Tatát és Székesfehérvárt. A beköszöntő tél ismét a fegyverek nyugalalmát hozta, és a készülődést az újabb hadjáratra. A császárnak ezúttal politikailag is elő kellett készítenie a tavaszi francia hadjáratot, és mindenekelőtt erősíteni kellett helyzetét Németországban. Engedményekre kényszerült tehát a Schmalcaldeni Szövetséggel szemben. 1544.

január végén Speyerbe érkezett, ahová meghirdette a birodalmi gyűlést. A pápa ekkor már 1542-re Tridentbe hívta össze a zsinatot, a protestáns rendek azonban oda sem mentek el. Észak-Németországban ellenben teljesen magukhozragadták a kezdeményezést, és legyőzték a braunschweigi herceget, a régi válás legerősebb hívét északon. Az 1538. június 10-én Nürnbergben megalakult katolikus szövetség, amelyet Ferdinánd, a bajor hercegek és néhány érsek kötöttek még fennállt ugyan, de Károly, híven hagyományos politikájához, a mérleg nyelvét játszotta. Most is inkább engedményeket tett. A speyeri birodalmi gyűlésen a rendek, belátva a császár és a Birodalom fenyegetett helyzetét, viszonylag simán megszavazták a török segílyt

és a francia király elleni támogatást is. Ennek fejében viszont a császár nehéz, hosszú ideig tartó tárgyalások után május végére elfogadta a protestánsok azon követelését, hogy a zsinatot Németországban tartsák meg. Az egyházszakadás megszűnte esetére Károly a szász választófiának ígerte Ferdinánd leányát, sőt 1544. május 14-én az eljegyzés is megtörtént arra az esetre, ha a vallásbéke helyreállna. Az angol királyt is sikerült Károlynak I. Ferenc ellen fordítania.

A császár és a protestáns rendek közeledése nyugtalanította a pápát, aki brévében ítélte el a birodalmi gyűlés határozatait. Ezt a pápai brévét Kálvin és Luther is külön-külön nyilvánosan visszautasították. Károly is úgy nyilatkozott, hogy az adott helyzetben az ő köte-

lessége visszautasítani a pápa beavatkozását a Birodalom ügyeibe. A meg egyezés a protestánsok és a császár között tehát egyelőre teljes volt.

Károly minden oldalról biztonságban érezve magát, I. Ferenc ellen indult. Ezúttal azonban hadvezérei és ő maga is felhasználták a korábbi hadjáratok tapasztalatait. Hatalmas készleteket halmoztak fel, és így a rendkívül nagy, kb. 40 000 főnyi seregnek nem kellett élelmiszerhiánytól tartania. A hadszínteret is jól választották meg. Északkelet-Franciaország sűrűn lakott vidékein a kiürítés taktikáját nem volt olyan egyszerű végrehajtani, mint a ritkább népességű Dél-Franciaországban. A császár seregei 1544 nyarán gyorsan haladtak előre. Nagyjából abból az irány-

ból törtek Párizs ellen, a Marne vonalán, amelyen 1870-ben vonultak fel a német seregek. Châlons-nál a francia csapatok megerősített állásokban várták Károly hadait. A császár azonban megkerülte a francia tábort, és egyenesen Párizs ellen tört. Szeptember elején hadai már Épernay-nél álltak, az előőrsei elérték Meaux-t.

Már július óta folytak a titkos tárgyalások a francia uralkodó és Károly között, amelyek azonban csak most vezettek megállapodáshoz, amikor nyilvánvaló volt, hogy Károly hadai óriási fölényben vannak, és Párizs eleste csak idő kérdése lehet. 1544. szeptember 19-én Créspey-nél meg is kötötték a békét, az utolsót I. Ferenc és V. Károly között. A békét a francia király rendkívül enyhe

feltételekkel nyerte el. A nyilvánosság számára közzétett részben Ferenc hozzájárulást ajánlott fel a török elleni háború esetére, és az 1538 óta elért összes hódításairól lemondott, visszaadta Savoyát s lemondott Milánóra és Burgundiára vonatkozó igényeiről. A szerződés szerint a francia király fia, az orléans-i herceg vagy V. Károly leányát, Máriát veszi el, s vele megkapja Németalföldet, vagy Ferdinánd lányát, Annát, akinek kezével a milánói hercegséget kapja meg. A szerződés titkos részében a francia király kötelezte magát arra, hogy segíti Károlyt az egyetemes zsinat megvalósításában (nem ellenzi, hogy azt a Birodalom területén tartsák) és a németországi protestánsok elleni fellépésében fegyveres erővel is támogatja.

A békeszerződés, Károly katonai győzelmét figyelembe véve, rendkívül enyhe volt. Ennek az enyhéségnek okát nem lehet csupán abban keresni, hogy Károly számára is világossá vált az elmúlt évtizedek során: a francia királyságot nem semmisítheti meg, noha 1530 óta tartós fölénye a francia seregek minden átmeneti sikere ellenére is nyilvánvaló volt. Arról sincs szó, hogy Károly, már ekkor a Schmalkaldeni Szövetség ellen készülve, rászorult volna a francia király támogatására. Sokkal inkább mutat egy másik irányba a créspey-i békeszerződésnek éppen e titkos záradéka: I. Ferenc abban feladta a még VIII. Károly által támasztott igényt az egész kereszténység vezetésére és elismerte Károlyt, a császárt az egész kereszténység vezetőjének. A

francia királyok félévszázados törekvéseinek ez a végleges feladása érte meg Károlynak azokat a gesztusokat, engedményeket, amelyeket viszont ő tett a francia királynak, és amelyek révén az elkerülhette a teljes vereség látszatát.

A TETŐPONTON

Mint a créspey-i békeszerződés titkos záradéka is mutatja, Károly már ekkor gondolt arra, hogy előbb vagy utóbb háborúra kerül sor a katolikus rendek és a Schmalkaldeni Szövetség között. Erre az esetre igyekezett megszerezni magának a francia támogatást is. Mégsem mondhatjuk egyértelműen, hogy I. Ferenc azért nyert volna tőle 1544-ben olyan nagyvonalúan enyhe békefeltételeket, mert Károly akkor már biztos volt a protestánsok elleni háborúban. A császár igyekezett békés úton elérni célját, rávenni a protestánsokat a tridenti zsinaton való részvételre. Politikája e téren változatlan maradt, a vallásegység hely-

reállítása révén törekedett a császári hatalom régi fényének visszaállítására a Birodalomban. Az 1545 tavaszán Wormsban tartott birodalmi gyűlésen is arra igyekezett rábírni a protestáns rendeket, hogy azok vegyenek részt a pápa által egybehívandó zsinaton. A protestáns rendek, elsősorban a tartományurak azonban mereven ellenálltak. A megegyezés reménytelenné vált.

A háború vagy a további tárgyalások kérdésében a pápa hozta a fordulatot. Még a wormsi birodalmi gyűlésen megjelent Farnese kardinális, a pápa unokája, aki III. Pál nevében hatalmas összeget, 200 000 aranyat, valamint a pápa teljes és mindenoldalú támogatását ígérte a császárnak arra az esetre, ha megindítja a háborút a protestánsok ellen.

A pápa siettette az ügyet. A császár is ráállt az alkudozásra, mert a további tárgyalásokat nem látta biztatóaknak. A spanyol egyháznagyok is a háború mellett voltak. Várható volt, hogy a protestánsok elleni háború céljaira a császár akadály nélkül kap pénzbeli támogatást spanyol királyságaiból. 1545 júniusában így megkötötték a szerződést a pápával, amelyhez a bajor hercegek is csatlakoztak. Siettette a dolgot az is, hogy 1545 szeptemberében meghalt Orléans-i Károly, I. Ferenc fia, ami ugyan egyenesen jól jött Károlynak, mert így a créspey-i békeszerződésben megígért egyik megoldást sem kellett alkalmaznia. I. Ferenc azonban felújította igényét Milánóra, s ez gyakorlatilag a régi diplomáciai helyzet felelevenedését jelentette: a francia

király támogatja a német protestánsokat a császárral szemben. A császár ezért úgy döntött, hogy ebben az évben már nem indítja meg a háborút, amit diplomáciailag is jobban elő akart készíteni. 1545 végén Németalföldre ment.

A császár politikája — már korábban is láttuk — arra irányult, hogy megtörje a territoriális tartományurak hatalmát Németországban. Évtizedes politikai törekvéseinek megvalósítására most nyílt lehetősége. Ezért is rendkívül óvatosan lépett fel. Tudta, sokat kockáztat. Főleg azt akarta elkerülni, hogy a küzdelem vallásháború jellegét öltse. Világos volt előtte, hogy a protestantizmus gyors terjedésének alapja a territoriális fejedelmi hatalomban kereshető, amely önállóságra törekszik a császári hatalommal

szemben. Egy vallásháború viszont egész Németországot a protestantizmus, és ezáltal a territoriális érdekeket képviselő hatalmak mellé állítaná. Ezért először a territoriális fejedelmi hatalmat kell megtörni, központosítani kell Németországot, és csak ez után lehetséges a protestánsokat visszatéríteni a — ez hangsúlyozandó — megfelelően megreformált egyház kebelébe.

A Schmalkaldeni Szövetség ugyan számban erős hadsereggel rendelkezett, de Károly bízott abban, hogy az ellentétek kiéleződnek a protestáns táborban. Így ítélte meg a helyzetet annak ellenére, hogy a protestánsok az elmúlt évek során igen sok sikert arattak, és újabb fejedelmek álltak oldalukra. 1545-ben a pfalzi választó is reformált, és a

kölni érsek is legyőzte azt az elsősorban egyházi részről keletkezett ellenállást, amely akadályt gördített reformálásának útjába. Az új mainzi választó is rokonszenvezett a protestánsokkal. Jelentős tért nyert a protestantizmus Dél-Németország gazdag városaiban is, Augsburgban, Ulmban, Nürnbergben stb. Az 1545. december 13-án megnyílt tridenti zsinaton sem jelentek meg a protestánsok. Ez újabb ütőkártyát adott Károly kezébe, a regensburgi birodalmi gyűlésen 1546 júniusában. Végül a braunschweigi herceget, a katolikus tábor egyetlen jelentős támaszát Észak-Németországban elűzték Hercegségéből, és amikor 1545 őszén megkísérelte annak visszaszerzését, a szász választó és a hesseni tartománygróf ellene fordult és

elfogta. Végre megvolt a háborús ok, amelyre a császár már régóta várt, hogy a Schmalkaldeni Szövetség elleni fellépése ne ölthessen vallási jelleget.

A regensburgi gyűlésen egy másik, ennél sokkal jelentősebb fordulat is történt, ami tulajdonképpen eldöntötte a háború sorsát. A császár a maga oldalára állította Móric szász herceget, a szász választó rokonát, aki már régóta harcban állt a választófejedelemmel, és maga ajánlkozott fel a császárnál. A herceg annak fejében, hogy ő kapja a választófejedelmi tisztséget, valamint Magdeburgot és Halberstadtot, június 5-én szerződésre lépett a császárral.

Ez a két esemény együttesen arra bírta Károlyt, hogy nyíltan lépjen fel. Míg korábban titokban tartotta, kik ellen

folynak a hadikészületek, és csak politikailag törekedett a protestánsok megosztására, s nyilvánvalóan kereste az okot a háborúra, azt most a szász választó és a hesseni tartománygróf tálcán kínálta neki. A braunschweigi herceg elfogását a császár a birodalmi jogrend megsértésének nyilvánította. 1546. július 20-án a szász választót és a hesseni tartománygrófit birodalmi átok alá vetette. Ezzel háborúját a közvélemény előtt nem mint vallásháborút, hanem mint a birodalmi jogrend megsértői elleni fellépést tüntette fel. A császári proklamáció és a különféle röplapok is ezt hangsúlyozták. Érvként hozták fel azt is, hogy a protestáns Móric szász herceg is a császár oldalán lépett fel.

Az erőviszonyok látszólag a schmal-kaldenieknak kedveztek. Amikor fegyverbe szólították csapataikat, azok a császári sereget számban felülmúlták. Nem volt azonban egységes a vezetés, az egymástól elkülönült seregtetek rosszul manővereztek. Az őszi csatározásokban, a Duna vonalán, amelyek végső döntést nem hoztak, a császár seregei biztosíthatták Dél-Németországot. A nagyobb városok, Ulm, Augsburg, Strassburg csekély ellenállást tanúsítottak. Ebben az is nagy szerepet játszott, hogy e városok gazdag patrícusai inkább a császár politikájában voltak gazdaságilag is érdekelve (nemcsak a katolikus Fuggerek, de a protestáns Welserek is a császárnak adták kölcsön pénzüket), a császár hitelezői voltak, s tőkéjük Spa-

nyolországban és Itáliában volt lekötve. Emellett e városok a tartományurakban ősi ellenségeiket is látták. Így most, hogy a császár ismét erélyesen lépett fel, a városok hamar megadták magukat. E gazdag városokra kirótt hadisarc is a császárt erősítette.

A szász választó volt talán az egyetlen veszélyes ellenfél. 1546 telén megtámadta Móric herceg birtokait, Lipcse ostromához fogott és a cseh rendekkel is tárgyalt. Támogatta őt pénzzel I. Ferenc francia király és az angol politika is. Különösen fontos volt a cseh rendek állásfoglalása, ami teljesen megbénította Ferdinándot. Ferdinánd ezért igen erélyesen lépett fel Csehországban, seregével megfékezte az ellenzéki rendeket, majd a császár megsegítésére betört

Szászországba. Ugyanezt tette Móric szász herceg is azzal, hogy a birodalmi kiközösítést hajtja végre, amire János Frigyes szász választó kénytelen volt visszavonulni. A császár eredetileg Hessen ellen akart fellépni, de mert Fülöp tartománygróf teljesen magára maradt, 1547 tavaszán ugyancsak a szász választó ellen fordult. A csehországi Egerben találkozott Ferdinánddal, majd Meissennek vonult, mire a szász választó felszedette az Elba hídját és Mühlberg közelében tábort ütött. A császár el akarta őt vágni fővárosától, a gazdagon felszerelt, és jól megerősített Wittenbergtől. 1547. április 24-én érte utól az Elba partjánál. Károly magyar és spanyol könnyűlovasai váratlanul átúsztattak a folyón, és biztosították a gyalogság átke-

lését. A császári sereg a Mühlberg melletti csatában tönkrement a szász választócsapatait. Egy magyar huszár még magát a szász választót is elfogta, aki a császár kényére-kegyére megadta magát.

A császár igyekezett kihasználni győzelmét, de e téren — mint a későbbi események mutatták — elvetette a sulvkot. Ahelyett, hogy bevált finom diplomáciai módszereivel megkímélte volna ellenfeleit a teljes vereség és megaláztatás látszatától, mint azt annakidején I. Ferencsel tette, ezúttal hagyta felülkerekedni indulatait és megvetését a császári hatalmat sértő tartományurakkal szemben. Éppen ellenük lépett fel a legkíméletlenebbül és legnyíltabban. Először ki akarta végeztetni a szász választót, aki előtt a halálos ítéletet már ki is

hirdették, majd mégis tárgyalásokba bocsátkozott vele. Ez maga szólította fel várait és Wittenberget az ellenállás feladására és lemondott a választófejedelemségről, melyet 1547. június 4-én Móric hercegre ruházott a császár. A császár győzelme tehát teljes volt. De a protestáns vallást illetően ekkor sem hagyta el józansága. Láta, hogy a pápa ismét ellene fordul (még csapatait is visszavonta a császári seregekből), de más megfontolásokból sem akart erőszakkal fellépni a protestánsok ellen vallásuk miatt. Célja változatlanul a kereszténység egyesítése volt, nem pedig a protestánsok kiirtása. A pápával szemben kiéleződött helyzet a protestánsok számára is megkönnyítette a közeledést. Bár a Weser mellett, Drankenburgnál

kisebb győzelmet arattak a császár egyik seregtete felett, nem feszítették a húrt, hanem megadták magukat. Észak-Németországban csak Magdeburg állt elment hosszú ideig. A protestáns tartományurakkal azonban kíméletlenül leszámolt Károly. Hesseni Fülöp sem kerülhette el sorsát, a császár feltétel nélküli megadást követelt tőle. A braunschweigi herceg és a szász választó közvetített közte és a császár között. Végül kiharcoltak egy olyan megállapodást, hogy a gróf kegyelemre megadja magát, a császár viszont ígéretet tett arra, hogy nem alkalmaz ellene testi fenyítéket, nem konfiskáltatja birtokait és nem veti örökös fogságra, vagyis e feltételekben a császár tulajdonképpen ígéretet tett arra, hogy nem alázza meg Fülöpöt tarto-

mányúri méltóságában. 1547. június 19-én Halleban Fülöp abban a hitben, hogy visszakapja szabadságát, megadta magát. A császár azonban csak a megállapodás szövegét tartotta be, nem értelmét. Felolvastatta a megállapodást Fülöp előtt, arra ígéretet tett, majd meghatározatlan időre fogságra vettette.

Károly ekkor állt Németországban hatalma tetőpontján. Két legfőbb ellensége foglya volt, a hatalmas szász választói tisztségbe Móric herceg személyében (legalábbis látszólag) az ő embere került, vele szemben sehol sem állt hadsereg. Mint Julius Caesar szavait (Avila szerint) némileg átalakítva mondotta: „Jöttem, láttam és Isten győzött!”

E kenetteljes szavak némileg vallásosabb színben tüntetik fel a császárt,

mint amilyennek akár ő, akár politikája bizonyult. Mindig arra törekedett, hogy igazi célja, a császári hatalom visszaállítása, császáreszméjének megvalósítása idő előtt ne kerüljön napfényre. S amennyire vigyázott arra, hogy a fejedelmi hatalom elleni háborúja ne öltson vallási jelleget, annyira kívánta azt is, hogy viszont ott, ahol erre szükség van, elsősorban a pápai udvar előtt, a császári hatalomért folytatott harca lehetőleg a vallásért vívott küzdelem visszfényét öltse magára.

A Schmalkaldeni Szövetség elleni háborút sikeresen és győzelmesen befejezve, Károly úgy érezte, elérkezett az idő a császári hatalom visszaállítására. Tudta, hogy minden győzelem ellenére rendkívül óvatosan kell eljárni, ha a siker

reményében akar fellépni. Célja az volt, hogy a territoriális tartományi hatalomra mérjen csapást. Miután egész Németország elismerte hatalmát, úgy gondolta, az 1547 őszére Augsburgba összehívott Birodalmi gyűlésen elfogadhatja a Birodalom egységesítését, a központi, császári hatalom megerősítését, a fejedelmi hatalom visszaszorítását célzó elképzeléseit.

Annyira mégsem volt erős, hogy teljes nyíltsággal lépjen fel. Ezért szakaszosan és igen csalafinta módon próbált eljárni. Első lépésként azt akarta elérni, hogy a fejedelmek járuljanak hozzá a Birodalom reformjához, amelynek — ha valóban a császári hatalom emelése a cél — a Birodalom alkotmányát szabályozó aranybullát is érintenie kellett.

De a nyílt reformjavaslat nem számíthatott többségre a birodalmi gyűlésen, ezért a császár más módszerrel kísérletezett. Az 1519—1534 között fennálló Sváb és részben a Schmalkaldeni Szövetség mintájára egy új szövetséget akart létrehozni. A birodalmi gyűléstől és a birodalmi alkotmánytól független szövetségnek lehetőleg a Birodalom összes rendjei tagjai lettek volna. A szövetség hozzájárulásokat, vagyis adókat szavazott volna meg, hogy kapitányának (ilyen volt a Sváb Szövetség élén annak idején Ferdinánd, s ez lett volna az új szövetség élén a császár) lehetővé tegye az állandó hadsereg fenntartását.

Itt bújt ki a szög a zsákból. Egy állandó hadsereg igénye nyilvánvalóvá tette az összes érdekelt fél számára, miről is

van tulajdonképpen szó. A reform révén, amelynek elérése volt Károly számára a Sehmalkaldeni Szövetség elleni háború elsődleges célja, lehetővé vált volna a territoriális hatalom háttérbe szorítása, a rendek politikai szerepének csökkentése, az országgyűlések mellőzése. Még a császárság is örökletessé válhatna a Habsburg-ház számára, melynek vezető szerepe a szövetségen belül biztosítva lett volna, vagyis ha nem is kimondva, de gyakorlatilag a császári cím örökletessé vált volna. Mindezek révén Németországban sikerült volna a központi, császári hatalom erejének fokozása, az ország centralizálása.

A választófejedelmek, a nagyhűbéresek, s a kisebb rendek is hamar átláttak ezen a terven, és mindent elkövettek annak

megbuktatására. Nemcsak azok, akiket Károly a fegyverek erejével készítetett a megjelenésre Augsburgban, akiket erőszakkal próbált rávenni tervére, hanem azok is, akik Károly segítői voltak a schmalkaldeni háborúban, vagyis a katolikus rendek és fejedelmek is. A császárnak nem sikerült elérni azt, hogy elfogadják az általa javasolt szövetség felállítását, és ezáltal gyakorlatilag lemondjanak territoriális jogaikról, a rendi kiváltságokról. Katonai ereje még arra sem volt elég, hogy erre saját szövetségeseit kényszeríteni tudja, nem szólva egész Németországról. Ezáltal természetesen megbukott az egyház egységének ügye is.

Érdekes módon ismét megmutatkozott, hogy az egyház egységének ügye nem csupán a császár, de a politikai küz-

delem többi szereplője, maga a pápa számára is csak másodlagos fontosságú kérdés. A pápaság sem vette volna jó néven a császári hatalom oly mértékű megerősödését, amelyre Károly terveinek megvalósítása nyomán sor kerülhetett volna, ezért kezdettől fogva tervszerű ellenlépéseket tett. Azután, hogy a pápai csapatokat visszavonták Károly seregéből, III. Pál gyorsan szövetekezett az új francia királlyal, II. Henrikkel, majd a zsinatot Tridentből Bolognába helyezte át 1547 márciusában. Ez gyakorlatilag egyenlő volt azzal, hogy kilátástalanná tette a német protestánsok részvételét a zsinaton, vagyis a császár által biztosított szabad közlekedést. A császár erőteljesen tiltakozott e lépés ellen, amelyet a pápa az ő megkérdezése nélkül határo-

zott el, és követelte a zsinat visszahelyezését Tridentbe. A pápa azonban egyelőre hallani sem akart erről. Nemsokára pedig újabb esemény rontotta tovább a császár és a pápa viszonyát. 1547 szeptemberében Pármában meggyilkolták Pier Luigi Farneset s a tett értelmi szerzőjének nemcsak szerte Európában, de magában a pápai udvarban is a császári helytartót, illetve magát a császárt tartották. Ez az esemény, amiről egyébként semmi sem bizonyítja, hogy a császár tervezte volna (nem úgy, mint később, Fráter György esetében, ahol Ferdinándra nézve terhelőnek bizonyultak a tények), rendkívüli módon megrontotta az egyházi reformokat valójában ellenző pápa és az egyház megjavítását szorgalmazó császár viszonyát.

Karoly ekkor arra törekedett, hogy a pápa és a zsinat nélkül hozza közelebb a protestánsokat a régi egyházhoz. Augsburgban a két fél teológusaiból bizottságot küldetett ki, amelynek feladata volt meghatározni a vallási tanokat és szertartásokat, amelyekhez Németországnak ideiglenesen tartania kellett volna magát. De amennyire nem sikerült politikai síkon eredményt elérnie, úgy vallott kudarcot a vallás vonalán is. Az augsburgi ún. „interim”, amely a két fél számára előírta a vallási magatartást, megengedte az úrvacsorát mindkét szín alatt, és hozzájárult a papok házasságához is. A mise és az igazulás kérdésében is kompromisszumos álláspontot foglalt el. A régi egyház formáját fenntartotta, elismerte a szakadás meg-

akadályozására a pápát egyházfőnek és a püspöki hatalmat istentől valónak. Az 1548 júniusában kiadott szabályozás így tulajdonképpen a katolikus álláspontot őrizte meg, ha számos protestáns követelést el is fogadott. A császár számára jelentősége elsősorban abban állt volna, ha egész Németországban megvalósítják. Nem véletlenül terjedtek el ekkor olyan hírek, hogy a császár angol mintára az önálló, a pápaságtól független német egyház megvalósítására törekszik. Erre azonban nem került sor, és nem is elsősorban a protestánsok ellenállása miatt. A német katolikus fejedelmek voltak azok, akik a pápa biztatására és territoriális érdekeik védelmére a császár ellen szegültek. Így végül nem maradt más hátra, mint az, hogy a

császár elfogadja ezeknek a katolikus rendeknek a követelését: az interimet csak a protestánsok számára tették kötelezővé. De közöttük is csak ott sikerült ez, ahol a császár seregei biztosították a végrehajtást, így elsősorban a délnémet birodalmi városokban. Itt a császár mindenütt a patrícusokra támaszkodva érte el a reformáció vereségét. Északon azonban már nehezebben ment a dolog, annak ellenére, hogy pl. a szász herceg és Melanchton közeledtek az interimhez. Magdeburg még mindig ellenállt. A császár itt is kísérletet tett a katonai erő alkalmazására. Magdeburg ellen Móricot, az új szász választót küldte. Így azután a császár kísérlete az interimmal sem járt eredménnyel, nem sikerült a német egyházat függetleníteni a pápaságtól.

Törekvéseivel legfeljebb azt érte el, hogy III. Pál halála után az új pápa, III. Gyula 1551-ben végül ismét Tridentbe, tehát birodalmi területre helyezte vissza a zsinatot, nehogy túlságosan is szembe kerüljön a császárral, s némileg eleget tegyen a német protestánsoknak is.

AZ ÖRÖKÖSÖDÉSI TERV. A BUKÁS

A császár azonban ekkor már nem bízott az egyházi kérdések megoldhatóságában, sem abban, hogy a protestánsok visszatéríthetők a régi egyházhoz. Egyébként is sokkal fontosabb volt számára a politikai cél. Amikor belátta, hogy a Birodalom reformját nem érheti el úgy, amint azt elképzelte, más utat keresett. S közvetlenül ez vezetett teljes bukásához.

A gondok, amelyek foglalkoztatták, tulajdonképpen törekvései kudarcából származtak. Egyetlen elképzelése sem sikerült: sem a császári hatalom régi fényének visszaállítása, sem a territoriális fejedelmi hatalom elleni fellépése, sem a vallásegység helyreállítása, sem pedig a

török kiűzése Európából. Sőt minden téren az ellene ható tényezők nyertek teret. A császári hatalom régi tekintélyét a rendelkezésére álló katonai, gazdasági és politikai erővel nem sikerült visszaállítani. Az egyház egysége távolabb volt, mint valaha, hiszen közben felnőtt egy nemzedék, amelyik már az egyházszakadás éveiben született. A török az európai szárazföldön és egyelőre a tengeren is erősebb volt, mint évtizedekkel azelőtt. A mérleg ugyan nem mindenben tekinthető negatívnak, hiszen a Habsburgok családi hatalma az elmúlt évtizedek folyamán rendkívüli mértékben megnőtt.

A császárt mégis gondok gyötörték. Lehet, hogy Ferdinánd hatalma a cseh és a magyar királyság birtokában jóval

nagyobb, mint Miksáé volt a Birodalmon belül. Arra azonban aligha lesz elegendő, hogy a császáreszmét megfelelően képviselhesse az egész kereszténység körében. Nem fog tudni akként fellépni, mint ezt Károly tehetette a spanyol királyságok, Burgundia, Dél-Itália és a gyarmatok birtokában. Márpedig megállapodásuk szerint a császári trónt Ferdinánd fogja örökölni. De akarja-e egyáltalában követni Ferdinánd az ő politikáját? Ferdinánd természetesen tisztában van azzal, hogy Fülöp segítségére egyáltalában nem számíthat, hiszen a spanyol rendek a birodalmi politika iránt még annyira sem fognak érdeklődni, mint Károly idejében.

Terveinek összeomlását látva, Károly olyan megoldáshoz folyamodott, amely

rendkívüli mértékben meggyorsította politikája teljes összeomlását.

Egész életében minden adandó alkalommal valamilyen dinasztikus megoldás híve volt. Ezúttal is hasonló megoldásokhoz folyamadt. Hogy a jövő Habsburg császárok számára biztosítsa mindazt a hatalmat, amellyel ő rendelkezett, az örökösödés kérdését kellett volna újból rendeznie.

Az egész terv akkor fogant meg benne, amikor végleg belátta, hogy a birodalmi reform ügye halott, s az egyházszakadás alighanem elkerülhetetlen. 1548 januárjában, amikor fiának adott intencióit, ún. politikai végrendeletét készítette, még azt kötötte Fülöp lelkére, hogy mindenkor támogassa majd az ő halála után nagybátyja, Ferdinánd törekvéseit.

A rákövetkező hónapokban azonban már megkezdődtek a kísérletek az új örökösödési rendszer létrehozására. Már abban, hogy leányát, Máriát Ferdinánd legidősebb fiával, Miksával házasította össze 1548-ban, ez az örökösödési elképzelés vezette a császárt. A házassági szerződésben leszögezték, hogy Mária Fülöp és annak 1545 júliusában született fia, Carlos örökös nélküli halála esetén örökli a spanyol trónt. Miksa ebben az esetben mint császár Károly teljes hatalmát, minden országát egyesítené kezében. A szerződés is mutatja, hogy Károly minden tekintetben nagyvonalúan gondolkozott, amikor császáarterveinek megvalósításáról volt szó, s nem csupán, sőt nem is elsősorban azért gondolt az örökösödés kérdésének újbóli rendezésére,

hogy ezáltal saját fiának biztosítsa a császári trónt. A házasságkötéshez Spanyolországba utazott Miksát Károly két évre régensnek nevezte ki, és saját fiát, Fülöpöt Németalföldre és a Birodalomba hívta. Ez az aktus már része volt az új örökösödési tervnek, nemcsak annyiban, hogy Fülöpöt meg akarta mutatni a német választófejedelmeknek, és egyáltalában népszerűsíteni akarta a Birodalomban, hanem annyiban is, hogy Miksát, akiről Károly tudta, hogy ellenzi örökösödési tervét, a tárgyalások idejére ezáltal sikerült eltávolítani.

Károly igazi terve az volt, hogy Ferdinándot visszalépésre készíti, lemondásra a római királyságról és Fülöpöt választatja meg a választófejedelmekkel római királlyá, vagyis halála esetére biz-

tosítja számára a császári méltóságot. 1548—1550 között mindenféle formában folytak a tárgyalások erről a tervről a császár és Ferdinánd között. Az utóbbi oly hevesen és elkeseredetten védelmezte érdekeit, hogy Károly végül az eredeti terv feladására kényszerült. Amiben a testvéreknek és fiaiknak sikerült megállapodni, az már éppen azt nem tartalmazta, amire Károly eredetileg törekedett: a birodalma összes alkotórészeinek egyesítését a császári címmel. Az 1551. március 9-én megkötött szerződés már csak azért tartalmazott valami engedményt Ferdinánd részéről, hogy Fülöp érdeklődését a Birodalom ügyei iránt ébren tartsa. A szerződés szerint Károly és Ferdinánd, valamint fiaik, Fülöp és Miksa abban állapodtak meg, hogy Ferdi-

nánd császársága esetén Fülöp lesz a római király, aki majd követi a császári trónon Ferdinándot, Fülöp pedig Miksát választatja meg római királlyá, aki majd ő utána lesz császár. A szerződésben mindegyik fél vállalta, hogy a választófejedelmeket is ebben az értelemben befolyásolja.

Sem Ferdinánd, sem Miksa nem értett egyet a szerződéssel, annak ellenére, hogy aláírták azt, és annak szellemében is jártak el, amikor arra szükség volt. De mélyen sértette őket, hogy Károly a korábbi megállapodást módosította. Mindkettőjüktől távol állt a császárság Károlyéhoz hasonló felfogása, és a megvalósítás kísérleteit sem helyeselték. Ferdinánd ugyan Károly legfőbb politikai támasza volt a Birodalomban. Ebben a

tekintetben az 1531. évi megállapodás megtette hatását. Képviselte a császár politikáját és — ha talán némileg engedékenyebben is — vallási elképzeléseit. De már fiáról, Miksáról ezt sem lehetett elmondani. Róla köztudomású volt, hogy kimondottan rokonszenvezik a protestánsokkal. Apa is, fiú is tulajdonképpen úgy viselkedtek, mint a többi német világi fejedelem vagy választó: a saját abszolutisztikus hatalmuk kiépítésére törekedtek a császári hatalom rovására.

Károly ekkor, húsz év után felmondta a korábbi megállapodást, éppen azt, amellyel annak idején oly bölcsen elérte, hogy Ferdinánd mindenben mellette állt. Ez nem volt megfontolt lépés, és nagyon is hozzájárult teljes elszigetelődéséhez a

Birodalomban. Holott soha nem volt nagyobb szüksége igazán megbízható szövetségesekre, mint éppen most. A német választófejedelmeket és a territoriális tartományurakat igen megijesztette ugyanis Károly törekvése, és az a hír, hogy esetleg a rendkívül merev, abszolutisztikus gondolkodású Fülöp lesz a császár. Ezek — egyébként sikerrel — arra törekedtek, hogy Károly elképzeléseit zátonyra juttassák. Ferdinándban, akit erősen lekötöttek a cseh és magyar ügyek, nem láttak komoly veszélyt, Miksában pedig, akinek protestáns vonalmai köztudottak voltak, még kevésbé. Fülöp azonban képes lett volna esetleg a spanyol királyságokban szokásos abszolutista módon fellépni, és elég ereje is lett volna ehhez. A német tartomány-

uraknak tehát — lettek légyen protestánsok vagy katolikusok — egyformán megadta a végleges lökést Károly terve ahhoz, hogy leszámoljanak vele. Annál is inkább szükségét látták ennek, mert a schmalkaldeni háború után Károly az akkori szász választót és Hesseni Fülöpöt is fogságra vetette (az utóbbit a territoriális abszolútizmus szemszögéből nézve egyenesen szószegés útján!), és ezzel tulajdonképpen megmutatta ezeknek a nagy hűbéreseknél, mi fenyegetné őket is a császár győzelme és terve megvalósítása esetén. Az örökösödési terv napfényre került után tehát a német territoriális nagyhűbéresek és a többi rendek is nyíltan vagy kevésbé nyíltan, de nagy többséggel csatlakoztak Móric szász választó tervéhez, vagyis egyesült

erővel léptek fel a császár politikájának megbuktatására.

A fejedelmi megmozdulás élére éppen a császár kegyelméből hatalomra került új szász választó állt, akiben Károly teljesen megbízott, aki a császár nevében Magdeburgot ostromolta, megígérve, hogy elküldi követeit Tridentbe. Úgy látta, hogy ekkor, 1551-ben, amikor a török ismét megmozdult, és a Földközi-tengeren Tripolisz elfoglalásával, Magyarországon pedig nagy hadjárattal szorongatja a Habsburgokat, amikor az új francia király, az 1547-ben apját a trónon követő II. Henrik békét kötött Angliával és ismét hajlandó fellépni a császár ellen, kedvező a pillanat arra, hogy végső csapást mérjenek a császárra, aki a territoriális fejedelmi hatalom elleni

fellépéseivel kivétel nélkül az összes fejdelmeket maga ellen hangolta. Szász Móric gyorsan és igen ravaszul cselekedett. Sakkhúzásaival nemcsak a császárt sikerült megtéveszteni, hanem szinte mindenkit, aki a tervbe nem volt beavatva. Magdeburg meghódolása, 1551. november 3-a után nem oszlatta fel seregét, hanem tárgyalni kezdett a francia udvarral. Rendkívül ügyesen színlelt. Melancton még 1552 elején is azt hitte, hogy ő fogja képviselni a szász választót Tridentben. A császárnak is megnyugtató leveleket írt, miközben gyors megállapodásra törekedett a francia királlyal. A szerződést 1552. január 15-én kötötték meg Chambord-ban. E szerint II. Henrik tetemes hadisegélyt folyósít Móric és szövetségesei számára, akik ennek fejé-

ben hozzájárultak ahhoz, hogy a francia király seregei megszállják Cambrai-t, Metzét, Toult és Verdunt, mégpedig úgy, hogy a birodalmi hűbérjogot ezekben a városokban ezentúl a francia király gyakorolja. A felkelés okául a hesseni tartománygróf fogságát jelölték meg.

A császár hirtelen összes ellenfelei ösztüzében találta magát. Ekkor is a zsinat ügyeivel foglalkozott, a vallásügyiség helyreállításán fáradozott, azért tartotta székhelyét Innsbruckban, hogy közelebb legyen Tridenthez. Seregeinek jó részét már elbocsátotta. Móric támadása 1552 májusában nem csak teljesen váratlanul, sereg nélkül érte. Egész addigi politikája mondott egyszerre csődöt. Terve az volt, hogy felhasználja a területiális fejedelmi hatalom császárság elleni

egységében a vallásszakadás okozta repedést s egymás ellen fordítja a tartományurakat. De éppen az ellenkezője történt: ezek fordultak egységesen ellene. Jellemzően mutatja a vallási kérdések másodlagosságát, a katolikus és protestáns fejedelmek egyetértését, sőt együttműködését a császár ellen, hogy a szász választó seregét a délnémet katolikus fejedelmek nem tartóztatták fel, mert ők is úgy érezték, Hesseni Fülöp és a volt szász választófogsága mutatja a császár igazi szándékát: a leszámolást a territoriális fejedelmi hatalommal. Ezért volt hibás politikai lépés Fülöp és János Frigyes megbüntetése, börtönbe vetése. A tartományurakat személyükben sértette meg a császár, mintegy jelezve, hogy azok nem egyenrangúak vele. A szász választó serege

tehát akadálytalanul közeledett Innsbruckhoz. Május 19-én elfoglalta az ehrenbergi szorost, Tirol kapuját és ott szétverte a császár gyülekező hadait. A betegen fekvő Károlynak és öccsének is menekülni kellett Innsbruckból. A Brenneren át Villachba futottak. Ezalatt a francia király csapatai megszállták a szerződésben megállapított négy várost és azok környékét.

A következőkben mutatkozott meg a maga valóságában, mennyire helytelen volt Ferdinánd megsértése az új örökösödési tervvel. A császár és fivére természetesen még nem voltak legyőzöttek. Volt lehetőség arra, hogy hadsereget toborozzanak, és azzal forduljanak a lázadók ellen. De erre nem került sor. A császár álláspontja egyértelmű volt. Őt a felke-

lés császári mivoltában mélyen sértette, és a franciák által megszállt négy város elvesztésével burgund hatalma alapköveinek kihullását látta. Ferdinánd viszont nem állt szemben a felkelőkkel, hiszen azok nem ellene keltek fel, sőt gyakorlatilag az ő utódlását biztosították. A négy város elvesztésénél sokkal érzékenyebben érintette a török terjeszkedése Magyarországon. Végül is Ferdinánd álláspontja kerekedett felül, ezért léphetett fel közvetítőként a császár és a felkelők között. 1552. augusztus 2-án kötötték meg a fegyverszünetet: a felkelők és a schmalkaldeniek számára a császár amnesztiát biztosított, a szász választót és a hesseni tartománygróft szabadon engedte. Szász Móric és szövetségesei viszont felmondták a szövetséget a fran-

cia királynak és csapataikat Ferdinánd rendelkezésére bocsátották a török ellen. A vallási kérdéseket illetően megegyeztek abban, hogy a két vallás számára béke legyen a Birodalomban akkor is, ha a zsinaton megállapodás egyelőre nem is jött létre.

A passauai egyezményt Ferdinánd alkudta ki, s az abban foglalt megállapodások már jelezték, hogy az események igazi győztese tulajdonképpen ő volt. Károly a fegyverszünetet nem is ismerte el teljesen, csupán foglyait engedte szabadon. A II. Henrikkel kötött szövetséget a felkelők felmondták, ez szabaddá tette az utat a francia király elleni harchoz. Mihelyt Fülöp hatalmas pénzküldeménye megérkezett, Károly 1552 őszén nagy sereget szerelt fel, s meg is indult

burgundiai birtokainak visszahódítására. Először Metz városát szerette volna visszaszerezni. Egész seregével annak ostromához fogott, Az ostromot betegsége ellenére is személyesen irányította. Minden fáradságot vállalt, de erőfeszítéseit nem koronázta siker. A beköszöntő tél, a szokásos élelmiszerhiánnyal és járványos betegségekkel végül is az ostrom feladására készítette. 1533. január 1-én szüntette be az ostromot. Utolsó nagy hadivállalkozása így kudarcot vallott. Köszvényrohamoktól kínozva, lelkileg is összetörve tért meg Németalföldre. Hatalmának tetőpontjáról gyorsan zuhant a mélybe. Ekkor utalt először igen határozottan arra, hogy reményeiben csalatkozva, végleg le kíván mondani trónjáról.

Metznél a vereség Károlyt, a burgund hercegség urát érte. Az a veszteségsorozat azonban, amelyet az utóbbi évben szenvedett el, elsősorban birodalmi helyzetére hatott. A császárral szembekeverült erők tovább szélesedtek, mind kevésbé látszott valószínűnek, hogy megállítható ez a folyamat, a territoriális szétagolódás erőinek együttes fellépése a császár ellen. Károly ugyan tett még egy, inkább siralmas kísérletet, midőn szövetséget kötött Albrecht brandenburgi örgróffal, vagyis a zsoldjába fogadta ezt a kétes hírű rablólovagot. De ez a vállalkozás is kudarcba fulladt. 1553. július 11-én Sieverhausennél Móric szász választó seregei legyőzték a Brandenburgit. Igaz, két nap múlva Szász Móric behalt a csatában kapott sebeibe, és

vele a rendi felkelők táborából a legerősebb egyéniség esett ki, de ez már nem segíthetett a császáron. Maga is belátta, hogy több, mint három évtizedes törekvései végleges vereséget szenvedtek.

Már Metz ostromának kudarcakor mondotta, hogy vissza akar vonulni az uralkodástól. Az utóbbi években aggasztóan romló egészségi állapota is inthette erre, de ennek nem volt döntő jelentősége. A császárságot szakrális értelemben felfogó Károly sohasem mondott volna le csupán azért, mert testi ereje elhagyta vagy gyengült. Egész életvitelével, pályafutásának egész addigi sodrával szembekerült volna, ha ezt teszi. Az történt, hogy belátta: törekvései kudarcra vannak ítélve, az idő ellene dolgozik, nincs elég ereje ahhoz, hogy

megállítsa a területi széttagolódást a Birodalomban. Ha tovább uralkodik, a vallásegység helyreállítása helyett a gyakorlatilag már kettészakadt egyházból kinőtt új tag, a protestantizmus elismeretése, jogi egyenlőségének biztosítása várt volna rá. A császár ezúttal is a válás kérdését ragadta meg, itt kívánta célját — a visszavonulást — elérni: nem akarta aláírni a protestánsokkal a megállapodást, és lelkiismereti konfliktusára hivatkozva mondott le.

Anakronisztikussá vált dinasztikus politikájának utolsó fellobbanása, hogy az 1553-ban Angliában trónra került Tudor Máriát 1554-ben fiával, a tizenegy évvel fiatalabb Fülöppel házasította össze. Kiegészített végrendeletében a Fülöp és Mária házasságából származó utódok-

nak szánta Angliával együtt Németalföldet, a spanyol országokat pedig Don Carlosnak, illetve leszármazottainak. Ez gyakorlatilag az 1551-ben kötött örökösödési szerződés revízióját jelentette, azt, hogy Károly feladta a reményt a császári hatalom megnövelésének lehetőségére. Egyébként jó politikai érzékről tett tanúságot, amikor Mária királynőt óva intette attól, hogy erőszakosan lépjen fel Angliában a katolikus vallás mellett. Segítette a királynőt abban is, hogy a pápa tudomásul vegye az angol egyházi birtokok már megtörtént szekularizálását. De még abban az évben megtudta, hogy Fülöp házassága Máriával végleg gyermektelen marad. Ez az utolsó, eleve reménytelen dinasztikus terv is kudarcra volt tehát ítélve. Annál

is inkább, mert világos volt, hogy Angliát rendkívül nehéz lesz visszatéríteni a régi egyházhoz.

De nem ennek a tervnek a megghiúsulása, nem is a francia hadszíntéren elszenvedett vereség, sem pedig más kisebb-nagyobb kudarcok, nem is fogyatkozó testi ereje vezettek a császár lemondásához. 1552—1553 eseményei után a következő birodalmi gyűlésen nem maradt más hátra, mint a passauai megállapodások kodifikálása, a vallásegység nyilvános feladása, s a protestáns vallás nyílt jogi elismerése. Károly ezt személyesen nem kívánta megtenni. Betegsége miatt nem is hagyhatta el Brüsszelt, ezért Ferdinándnak teljhatalmat adott arra, hogy Augsburgban képviselje őt. Az 1555. február 5-én megnyitott birodalmi

gyűlés szeptember 26-ig ülésezett. A hosszú hónapok alatt Károly a birodalmi gyűléssel és öccsével Ferdinánddal is elég felelőtlen játékot űzött. Törekvése ekkor az volt, hogy a vallásbékéért ne kelljen felelősséget vállalnia. Levelek sorában fenyegette Ferdinándot, hogy a birodalmi gyűlés határozatait nem fogja kihirdettetni, mialatt a birodalmi gyűlés részvevői nem tudták, hogy Károly ezzel megtiltja öccsének azt, hogy nélküle megállapodják. Ferdinánd végül is figyelmeztette: a teljhatalom azt jelenti, hogy ő a császár nevében van jelen Augs-burgban, a császár helyett tárgyal a rendekkel. Ferdinánd továbbra sem közölte a rendekkel a bátyjávali nézeteltéréseket, mire Károly 1555 júniusában arra kérte, húzza-halogassa a tárgyalá-

sokat Augsburgban, és közben utazzék hozzá Brüsszelbe. Ide hívatta Angliából fiát, Fülöpöt is.

A lemondás és visszavonulás tervét közben gondosan előkészítette. Hiszen uralkodása során többször is felmerült ez a gondolat. Már Tunisz elfoglalásakor úgy nyilatkozott, ez volna a legkedvezőbb pillanat a lemondásra. Felesége halálakor környezete számára is érzékelhető formában tört ismét a felszínre a visszavonulás szándéka, amire korábban csak testvéreivel való levelezésében találunk utalást. Metz ostroma után azonban szándéka megmásíthatatlan lett. Ezért tette Fülöpöt 1554-ben, Máriával kötött házassága előtt Nápoly királyává, ezért nem magát, hanem Fülöpöt koronáztatta meg Johanna halála után. S ami-

kor Ferdinánd jelezte, hogy nem tudja elhagyni Augsбургot, a császár Angliából Brüsszelbe érkezett fiával közölte, hogy nem csupán Németalföldről és Spanyolországról, hanem a császári címről is leköszön.

Károly lemondó levelét Ferdinánd azon a napon kapta kézhez, amelyen a birodalmi gyűlés a békekötés végleges megkötésére gyűlt össze. Ez lehet véletlen, de mély összefüggést állapíthatunk meg az események között, ha a dolog lényegét nézzük. Az augsburgi vallásbéke ugyanis a császár törekvéseinek kudarcát és a területiális fejedelmi hatalom győzelmét jelentette a Birodalomban. A vallásbéke elfogadta bevett valásnak a reformáció luteránus ágát. Kimondotta, hogy a protestáns rendek

és szabad városok (de nem alattvalóik!) szabadon gyakorolhatják vallásukat. A reformáció érvényben maradt ott, ahol már bevezették, és más területeken is szabadon reformálhatnák a rendek. Ezeket a területeket kivették a katolikus főpapság főhatósága alól, vagyis a püspöki hatóságot itt felfüggesztették. Mivel Augsburgban csupán a rendek és nem az egyének számára ismerték el a vallásszabadságot, biztosították a kivándorlás jogát azoknak, akik vallásukat gyakorolni akarják, ha azt a többség nem engedélyezné. Hogy a katolikus egyházat megvédjék, a katolikus rendek kérésére kimondotta a vallásbéke, hogy ha érsek, püspök vagy más egyházi rend válna protestánssá, javadalmát azonnal elveszti, s a káptalan szabadon választhat

új főpapot (ez az ún. *reservatum ecclesiasticum*), de egyúttal azt is, hogy a katolikus főpapság nem kényszerítheti már kitért alattvalóit visszatérésre a régi egyházhoz. A vallásbéke jelmondata, a „*cuius regio, eius religio*” jól tükrözi, miről is van szó. A német birodalom egységes államjellege végleg megszűnt, nem csupán vallásilag szakadt ketté (a vallásbéke csak a lutheri hitre vonatkozott, abban nem részesültek a kálvinisták, zwingliánusok és a reformáció más forradalmi ágai sem), hanem a központi császári hatalmat végleg legyőzte a területiális fejedelmi abszolútizmus. Ha a költözési jog biztosítása nyújtott is némi kibúvót, amiből egyébként még számos nehézség keletkezett, abban az összes világi nagyhűbérurak egységesek voltak, hogy az

uralkodási jogok egyik legfontosabbikát, a vallás meghatározását alattvalóik számára maguknak tartásuk fenn. A német birodalom ezáltal részekre bomlott.

Ehhez nem akart Károly hozzájárulni, ezért hivatkozott lelkiismeretére a vallásbékével kapcsolatban, ezért is mondott le a császárságról. Végleges visszavonulása az uralomtól alkotmányjogilag korántsem volt könnyű. Ama bizonyos szeptember 19-én Brüsszelben kelt leveleiben, amely szeptember 25-én érkezett meg Augsburgba, a császár azt kérte öccsétől, hozza a birodalmi gyűlés tudomására elhatározását, és az fogadja el lemondását. Ferdinánd e kívánságnak nem tudott eleget tenni, mint írta azért, mert a császárt nem a birodalmi gyűlés, hanem a választófejedelmek választot-

ták meg, és így csak a választófejedelmek menthetik fel esküje alól. Ekkor viszont rajta kívül már egyetlen választó sem tartózkodott Augsburgban.

Károlyt ez nem tartotta vissza. A megrokkant császár 1555. október 25-én, a brüsszeli palota nagytermében, Orániai Vilmos vállára támaszkodva mondta el lemondó beszédét a németalföldi rendek előtt. Az ő beszéde után testvére, Mária is lemondott Németalföld kormányzásáról. A császár beszédében kitért egész uralkodására, és jelezte, hogy szándékában áll minden országaról véglegesen lemondani. Ezért rendszerint a történelemkönyvekbe ez a nap kerül be mint lemondásának időpontja. Korabeli és későbbi évtizedek németalföldi festői is szívesen örökítették meg vásznaikon

e színpompás jelenetet. A valóság más volt. Mivel Brüsszelben még hónapokig tartották ügyes-bajos teendői, végül spanyol országairól is itt, Brüsszelben mondott le 1556. január 16-án, sebtében egybehívott olyan spanyol nemesek és grandok jelenlétében, akik akkor éppen Németalföldön tartózkodtak.

Korántsem lehetett ilyen egyszerűen megoldani a lemondást a császári címről. Ferdinánd annak idején jelezte, hogy azt csak a választófejedelmek gyűlése fogadhatja el. Közben olyan nehézségekre is figyelmeztette, amelyek a lemondás révén a Habsburg-házat veszélyeztetik. Károlyt azonban nem lehetett visszatartani elhatározásától. Még egy utolsó, hiábavaló kísérletet tett arra, hogy — Fülöp és Mária házasságának

gyermektelenségét látva — felelevenítse régebbi örökösödési terveit, és Miksát rávegye arra, járuljon hozzá ahhoz, hogy Ferdinánd majd a Birodalomban egyébként igen népszerűtlen, és csak „a spanyol”-ként emlegetett Fülöpöt választassa meg római királlyá. Miksa ehhez nem járult hozzá. 1556. augusztus 3-án Károly elküldte lemondó küldöttségét Ferdinándhoz. Ennek az volt a feladata, hogy hivatalosan is a választófejedelmek tudomására hozza lemondási szándékát. Hogy ez hol és mikor történjék, azt Károly Ferdinándra bízta. Végül is csak a császár halálának évében, 1558. március 14-én fogadták el a Frankfurtban összeült választófejedelmek a császár lemondását.

A „SAN YUSTE-I REMETE”

Károlyt ennél sokkal nagyobb horderejű események sem akadályozták meg elhatározásának megvalósításában. Még 1553-ban a spanyol politika egyik legnagyobb ellenfelét, Caraffa bíborost választották pápává IV. Pál néven. Az új pápa a Károly-ellenes politika motorjává vált, szövetkezett a franciákkal, anyagilag is támogatta egy új francia sereg felállítását, sőt még a törököket is feltüzeltte, hogy támadják meg Dél-Itáliát. Nem mondhatjuk, hogy az események nem érdekelték, hogy már egyáltalában nem vett részt azok alakításában, de nem másította meg elhatározását. A németalföldi és spanyol országokról történt lemondás

után még néhány hónapig Brüsszelben maradt, majd 1556. augusztus 8-án Fülöpöt a franciaellenes háború irányítására Brüsszelben hagyva, elhagyta a várost, és testvére, Mária kíséretében Spanyolországba indult.

Sokáig a történeti irodalomban — a szépirodalomban máig is — úgy volt elterjedve, hogy Károly kolostorba vonult. Erről azonban szó sem volt. A különféle legendák, amelyeknek gyökerei a XVI. század második felére nyúlnak vissza, főleg abból a megütközésből táplálkoznak, amelyet lemondása az európai uralkodók és általában az arisztokrácia körében keltett. Szinte példa nélkül áll ugyanis, hogy egy, a keresztény világ legmagasabb méltóságára emelt uralkodó a saját elhatározásából mondjon le. A

lemondás hatása rendkívül nagy volt a kortársak között is, és a rákövetkező évtizedek során hullámai egyre messzebb gyűrűztek. Csupán IV. Pál pápa, a császár személyes ellensége reagált akként, hogy Károly megőrült, amivel végeredményben csak arról adott tanúbizonyosságot, mennyire nem ismerte a császárt.

De bizonyos értelemben Károly levelei is tápot adtak a kolostor-legendának. Különösen öreg barátjához, az ekkor már 88. életévét taposó Andrea Doriához írt levele, amelyet a spanyol koronákról történt lemondása után küldött neki, ad alapot erre. Ebben megírja, elhatározott szándéka, hogy Spanyolországba visszatérve fejezi be életét, és a világ minden gondjától-bajától szabadon, a bűnbánatnak fog élni, azon

tettei javítására, amelyekkel megsértette istenét. Ez és a hasonló levelek nyomai szűrődtek azután át Schiller drámájába, majd Verdi operájába.

A valóság egészen más volt. Károly, akit Spanyolországba visszatérve legfiatalabb leánya, a spanyol országokat akkor már Fülöp nevében kormányzó Juana fogadott, úgy döntött, hogy Estremadurába költözik. Közel a portugál határhoz, San Yuste-ban, a spanyol királyok által kedvelt hieronimita rend egyik kolostorában építtetett kényelmes házat magának. A kolostor temploma mellé épült házat úgy rendezték be, hogy Károly hálósobájában fekve — egy, a ház és a templom közös falába vágott ablakon keresztül — ágyából a templom oltárára láthasson. Így a reggeli misé-

ken részt vehetett akkor is, ha fáradt testét pihentetve, nem kívánt felkelni.

1557 februárjában költözött be ebbe a házba. Udvartartására évi húszezer aranyat szabott ki. Szó sincs tehát valamiféle magányról, kolostori életről. Asztala változatlanul roskadásig volt rakva, orvosai továbbra is panaszkodtak, hogy most is túl sokat eszik. Igaz, sok időt szentelt vallási gyakorlatoknak, imádkozásnak, de egyáltalában nem vált magányos remetévé. Az a híres legenda sem igaz, mely szerint Károly még életében teljes ünnepélyességgel, a vallás összes szertartásával eltemettette volna magát. A beteges, „nyugdíjas” uralkodó (ne feledjük, hivatalosan még sokáig császár volt!) sokat foglalkozott matematikával és órákkal, szívesen sétált a kolostor

kertjében is a magány óráiban. De nem sok ilyen csendes órája maradt haláláig.

Szerény udvartartása nem volt népes, annál több volt viszont a szívesen látott vendég. Családtagjai sorra-rendre kikérték tanácsait a legkülönbébb ügyekben, és tanácsokkal ő sohasem fukarkodott. Elsősorban leánya, Juana követői voltak rendszeresen a császár vendégei, akik a spanyol ügyekről informáltak. Ezekben az utolsó években Károly kétségtelenül erőteljesebb fellépést sürgetett a spanyolországi eretnekek ellen, és az ellenük hozott intézkedések zömét ő tanácsolta. Személyes apródja, sok alkalommal küldönce és követe Juanához 1547-ben (egy regensburgi polgárlánytól, Barbara Blombergtól) született legfiatalabb fia, a Károly által

1554-ben végrendeletileg elismert Juan, a későbbi lepantói győztes volt, akinek féltestvére, II. Fülöp akkor a Don Juan de Austria címet adományozta. Levelezett Fülöppel, aki Németalföldről informálta minden lépéséről, és ugyancsak kérte tanácsait részben a franciák elleni háború folytatásához, részben pedig a franciákkal megkezdett béketárgyalásokhoz. Károly így értesült a flandriai hadszíntér minden eseményéről. Megérte még azt a hatalmas győzelmet, amelyet Fülöp seregei Saint-Quentinnél arattak a franciákon, de az előnyös cateau-cambrèsias-i béke, amely egész francia politikájára feltette a koronát, már nem találta az élők sorában. Jámboran és sorsával megbékélve hunyt el 1558. szeptember 21-én.

SZÁNDÉK ÉS EREDMÉNY

Károly halálával végleg megbukott az a császáreszme, amelynek megvalósítására egész életét szentelte. Ferdinándból és utódaiból már kezdettől fogva hiányzott ez az univerzális cél. Károly azért akart császár lenni, hogy helyreállítsa a császárság régi, középkori tekintélyét és hatalmát. Úgy vélte, ha elfogadta a kereszténység legmagasabb világi méltóságát, kötelessége annak békéje felett is örködni és megvédeni azt külső és belső ellenségeitől. Ez egyúttal igényt jelentett a kereszténység vezetésére, és főhatalmának elismertetésére a többi fejdelmekkel, uralkodókkal. Mint Németalföld, Burgundia, a spanyol királysá-

gok és a tengerentúli gyarmatok urának meg is lett volna ehhez az anyagi és katonai ereje. Nagy Károly óta nem rendelkezett uralkodó Európában ekkora tényleges hatalommal, a Német-római Birodalom trónján előtte még nem ült uralkodó, akinek uralma Európában — sőt azon túl — névlegesen, de ténylegesen is ilyen óriási területekre terjedt volna ki. Tragikussá kísérlete azáltal vált, hogy birodalmának erőforrásai nem voltak eléggé mozgósíthatók, hogy uralma tulajdonképpen nem saját korának szükségleteire, hanem letűnt évszázadok nyers és csupasz dinasztikus elveire épült.

Császárságának univerzalitását sem azok a hatalmak nem ismerték el, amelyek a korabeli fejlődés élén jártak (a kialakuló nemzeti monarchiák, élükön a

francia királyokkal, akik évtizedeken át folytattak küzdelmet ellene, s akiket ha számtalanszor le is győzött, megsemmisíteni nem tudott), sem azok, amelyek maguk is a középkor homályából eredtek, habár törekvéseiket át meg átítatta a reneszánsz áramlata. A pápákra gondolunk, a pápaságra, amely minden eszközzel megakadályozta, hogy Károly megvalósíthassa elképzeléseit, az egész kereszténység egységét és vezetését a császár által. Németországban nem sikerült megvalósítani politikáját. Nem tudta feltartóztatni a területiális fejlődést, amely rendíthetetlenül haladt tovább. Öccse ebben realistábbnak bizonyult: maga is saját fejedelmi abszolútizmusának kiépítésén fáradozott.

Ebből a kudarcból következett, hogy semmi másban sem ért el sikert. Nem csupán ő rendelte alá ugyanis a fő célnak a vallásegység kérdését és a törökellenes harcot, hanem ellenfelei is. Az egyház reformja és abból kinövő egyesítése helyett létrejöttek a protestáns egyházak. A katolikus egyház megújulása a XVI. század közepétől sem abban a formában ment végbe, amint azt Károly remélte. Nézetei e tekintetben is elavultaknak tűntek. A török feltartóztatása és kiűzése Európából hosszú időre kudarcot vallott. A francia királyok, a pápák és a kereszténység más fejedelmei azért szövetkeztek oly sokszor a „pogány” törökkel a kereszténység hivatott vezetője ellen, mert éppen Károly univerzális céljait kívánták kudarcra kárhozthatni.

E tekintetben is csak annyit sikerült megvalósítania, amennyi spanyol országainak érdekében állt.

Tulajdonképpen itt az igazi ellentét a középkori eszmékkel fellépő császár és kora igazi képviselői között. Ő általános, univerzális gondolatokkal lépett fel, míg azok a realitást képviselték. Nagyon jellemző, hogy törekvéseiből, politikai céljaiból uralkodása során, vagy később is csak azok valósulhattak meg, s maradtak meg tartósan, amelyek a spanyol monarchia érdekeit szolgálták. Lepantónál a spanyol hajóhadnak 1571-ben valóban sikerült megfékeznie a török terjeszkedést a Földközi-tengeren, és Észak-Itáliában is sikerült Károlynak majd százötven évre megteremtene a spanyol hegemoniát. Más politikai céljai

azonban kudarcba fulladtak, miközben kora hatalmas változásait, a világ gyors kitágulását, a tengerentúli területek jelentőségének növekedését alig vette tudomásul.

Életének van mondanivalója a mai kor embere számára is. Ha mást talán nem is, azt mindenképpen tanúsítja, hogy semmiféle tehetség sem képes megállítani a történelem menetét, hogy igazi géniusznak csak az tekinthető, aki felismeri, elsősegíti a fejlődést, az emberi haladást. Uralkodásának eseményei kitűnő példák annak bemutatásához, hogy konzervatív politikai célok és módszerek még sikerük esetén is feltartóztathatatlanul bukásra vannak ítélve. Megfigyelhettük, hogy a császár minden olyan terve, amely maradinak bizonyult, meg-

bukott, még akkor is, ha formailag és átmenetileg győztes volt. Éppen győzelmei révén zúzta szét a történelem a maga kérlelhetetlen menetében mindazt, amiért a császár küzdött. Élete tragédiája, hogy az, amit Németország territoriális feldarabolásával szembe tudott volna állítani, ti. a középkori császáreszme, maga is konzervatív, elavult volt, s ezért mint lehetőség a kortársak számára sem a Birodalmon belül, sem azon kívül nem volt már vonzó.

Nem tagadhatjuk viszont a császár személyes kvalitásait. Nem hisszük, hogy törekvései ilyenek hiányában valottak volna kudarcot. Igaz, nem volt politikai zseni a szónak abban az értelmében, ahogyan ma valakit annak tekintünk. Ha az lett volna, kétségtelenül

más elképzeléseket vallott volna, vagy felismerve korának lehetőségeit, politikai törekvéseit, hamarosan revideálta volna. De minden porcikájában politikus ember volt, aki kellő politikai iskolázottsággal rendelkezett, hatalmas gyakorlatra tett szert az adminisztrációban és a diplomáciában. Ravasz volt és céljai számára minden eszközt igénybe vett, amelyet összeegyeztethetett lelkiismeretével és vallásos világnézetével. S célját hallatlan keménységgel, következetességgel, úgy is mondhatnánk, önfejúséggel követte. Ez is megkülönböztette kortársaitól, részben föléjük is emelte. Egyéni képességei tehát elegendőek lettek volna a sikerhez, ha törekvései reális talajon nyugodtak volna, ha politikai céljai nem áll-

tak volna homlokegyenest szemben kora lehetőségeivel. S éppen emelkedett gondolkodását mutatja, hogy amikor belátta törekvéseinek kudarcát, képes volt levonni a konzekvenciát, és lemondani a hatalom gyakorlásáról. Ez az önmagában is rendkívül ritka eset tanúsítja emberi nagyságát.

Valójában ő volt az utolsó középkori császár. Nemcsak elképzelései, törekvései, politikája miatt vagy azért, mert ilyen univerzális célkitűzésekkel többé senki sem hordta fején a császári koronát. Külsőségek is vallottak erről. Az utolsó német-római császár, akinek fejére Rómában tették a koronát, dédapja, III. Frigyes volt. Nagyapja, Miksa útját velencei hadak torlaszolták el, amikor Rómába indult. Károly volt az utolsó

német-római császár, akinek fejére, ha Bolognában is, de még a pápa tette a koronát. Utódai szakítottak a sokévszázados hagyományokkal, és már nem koronáztatták meg magukat a pápával. Csupán a „választott római császár” címet viselték, mint azt már — ha még kényszerből is — I. Miksa tette. Ebben a kis formai különbségben azonban világok különbsége húzódik meg. Ezért is mondhatjuk, hogy tulajdonképpen V. Károly volt az utolsó középkori császár.

IRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

V. Károly császár alakja és politikája a történeti kutatást világszerte ma is foglalkoztatja. Hatalmas, csupán az uralkodó személye által összefogott birodalmának egyes országaiban a történetírás évszázadok óta törekszik arra, hogy életét, uralkodásának eseményeit, kora gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális jelenségeit feltárja és rendszerezze. E helyütt e könyvtárnyi irodalom töredékét sem tudjuk felsorolni, de erre nincs is szükség. Elég csupán a császár fontosabb életrajzait felidézni, hiszen e kis kötetben magunk sem törekedtünk másra, mint személyes politikájának bemutatására.

Maga a császár kezdte leírni élete eseményeit. 1550-ben a Rajnán Kölnből Speyerbe utazva diktálta le az eseményeket; e munkán még Yusteban is dolgozott. Az eredeti kézirat sajnos elveszett, csak egy nem mindenben hiteles portugál fordítás maradt ránk. Minderre l. a császár máig

legrészletesebb életrajzát: *K. Brandt*: Kaiser Karl V. Werden und Schicksal einer Persönlichkeit und eines Weltreiches. 1. k. München 1937. 2. k. München 1941. Ez egyúttal értékeli a fontosabb biográfiákat is. A közel egykorú irodalomból *Sandoval*: Historia de la vida y leches del emperador Carlos V... por el maestro fray Prudencio de Sandoval. Valladolid 1603 vagy 1604. (Ez a munka indította el a maga útján a kolostorba vonulás legendáját.) Ugyancsak egykorú Avila leírása: *Avila y Zuniga*: Comentarios de la guerra de Alemaña, hecha por Carlos V. en 1546 y 1547. H. n. 1547. Az életrajzok közül igen részletesek: *H. Baumgarten*: Geschichte Karls V. Stuttgart 1885—1892 (befejezetlen), *W. Robertson*: History of the Reign of the Emperor Charles V. London 1796., *E. Armstrong*: The Emperor Charles V. London 1901.

Az újabb irodalomból: *P. Rasso*: Die politische Welt Karls V. München 1941. Uő. korábban is foglalkozott a császár politikájával: Die KaiserIdee Karls V., dargestellt an der Politik der Jahre 1528—1540. Berlin 1932., *R. Tyler*: Karl V. H. n. 1959,

A császár halálának 400. évfordulója több megemlékezésre is alkalmat adott. Közülük két nemzetközi konferencia anyaga emelkedik ki: Karl V. Der Kaiser und seine Zeit. Kölner Colloquium 26—29. Nov. 1958. Hrsg. von P. Rasso, F. Schalk. Köln 1960 és Charles quint et son temps. Paris 20 sept. — 3 oct. 1958. Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique. Sciences humaines. Paris 1959.

A felsorolt irodalom alapján minden érdeklődő fonalat kap a továbbhaladáshoz. Mégis szükséges néhány forráskiadványra is felhívni a figyelmet: K. Lanz: Aktenstücke und Briefe zur Geschichte Kaisers Karl V. Monumenta Habsburgica. 2. Abt. Wien 1857., Deutsche Reichstagsakten. Jüngere Reihe. Bd. 7. és 8. (Összesen 4 kötet.) Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V. Göttingen 1963—1971. (Az eredeti új kiadása fotómásolatban.) Nuntiaturberichte aus Deutschland. Nebst ergänzende Aktenstücken. 1. Abt. 1533—1559. 1—16. Hg. durch das Deutsche Historische Institut in Rom. 1892—1965.

A korszak irodalmát képtelenség akár érintőleg is felsorolni. Máig érvényes *L. Ranke: Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*. 1—6. k. (több kiadás) Wien é. n. *Uő.*: *Geschichte der Päpste* Wien é. n., *O. A. Hecker: Karls V. Plan zur Gründung eines Reichsbundes*. Leipzig 1906., *F. L. de Gómara: Annuals of the Emperor Charles V. Spanish text and English Translation*. Oxford 1912. L. még *H. G. Koenigsberger: The Habsburg's and Europe 1516—1660*. Ithaca—London 1971., *H. Rabe: Reichsbund und Interim. Die Verfassungs- und Religionspolitik Karls V. und der Reichstag von Augsburg 1547—1548*. Köln 1971.

V. Károly közölt képását *Fizian* festette 1548-ban (München, Alte Pinakothek)

TARTALOMJEGYZÉK

Európa 1500 táján	5
Károly ifjúsága	41
Az első francia háborúk	104
A császári politika alapjai	128
Török és francia hadjáratok	174
A tetőponton	243
Az örökösödési terv: A bukás	269
A „San Yuste-i remete”	302
Szándék és eredmény	309
Irodalmi tájékoztató	319

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója
A szerkesztésért felelős: Szécsi Katalin
Műszaki szerkesztő: Helle Mária
AK 1091 k 7678 — Terjedelem: 5,06 (A/5) ív
Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

10. —